Tanıl Yaşar

Çemberin İçindeki İnanış

YEZİDİLİK



NK

Çemberin İçindeki İnanış

YEZİDİLİK

Tanıl YAŞAR

NOKTAKİTAP

Çemberin İçindeki İnanış
YEZİDİLİK
Tanıl YAŞAR

Genel Yayın Yönetmeni: Oya Uğur
Editör: Tarkan Tufan-Ahmet Seyrek
Bilgisayar Uygulama: Befrin K. Musa
Kapak Tasarımı: Ali Kamil Temizel
Film-Grafik: Seval Grafik
Baskı-Cilt: Kilim Matbaası

1. Baskı: Şubat 2008

ISBN: 978-9944-174-57-2

Yayın Hakları: © Nokta Kitap

NOKTA KİTAP
Kazancı Yokuşu, Muhtar Kamil Sokak, Basmacı Han
No: 5/3 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 243 43 03 (pbx) Faks: 0212 243 43 40
www.noktakitap.com / e-mail: info@noktakitap.com

Çemberin İçindeki İnanış

YEZİDİLİK

Tanıl YAŞAR

NOKTAKİTAP

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 11
Yezidilik Nedir? 19
Bir Din Olarak Yezidilik 19
Yezidilikte Yaradılış 20
Yezidilik'in Ortaya Çıkışı 22
Yezidilerin Menşei ile İlgili Ortaya Atılan Görüşler 25
Yezidilik'in Kurucusu ve Peygamberi 31
Yezidilik'in Etkilendiği Dinler ve İnançlar 43
Zerdüşlük 43
Sabiîlik 50
Manicilik 63
Mithracılık 79
Paganizm 81
Şamanizm 83
Rafızilik 100
Yezidilik'te Din Adamları 103
Müritler 103
Ruhaniler 104
Mir veya Emir 104
Şeyh 105
Pir 107
Fakir 108
Peşimam 109
Kaval 109
Köçek 110
Molla 110
Yezidilerin Kutsal Kitapları ve İçerikleri 111
Kitab-el Celve 113
Meshaf Reş 117

Yezidilerde İnanış ve İbadet 121
Namaz 121
Oruç 123
Hac 124
Zekat 126
Kelime-i Şehadet ve İman Esasları 127
Yezidilerin Kutsal Saydıkları Şeyler 128
Yezidilerde Sosyal Yaşam 131
Yezidilerde Toplum Yapısı 131
Yezidilerde Sosyal Farklılaşma 132
Yezidilerde Sosyal İlişkiler Sistemi 135
Komşuluk ve Akrabalık İlişkileri 135
Yezidilerin Yezidi Olmayanlarla Olan İlişkileri 136
Yezidilerde Eğitim ve Öğretim 138
Yezidilerde Hukuk 140
Boşanma 141
Miras 142
Cinayet ve Hırsızlık 142
Kız Kaçırma 142
Yezidilerde Giyim Kuşam 144
Yezidi Toplumunda Kadının Yeri 145
Yezidilerde Aile 145
Aile Yapısı 145
Aile İçi İlişkiler 146
Yezidilerde Evlenme 147
Evlilik Tipi 149
Eş Seçimi 150
Evlenme Yaşı 151
Kız İsteme, Söz Kesme ve Takılar 152
Başlık Parası (Neğt) 153
Çeyiz 155
Nişan Töreni 155
Düğün ve Nikah 157
Yeni Evlilerin Mekanı 159

Bazı Yezidi Adetleri
Sünnet 161
Kirvelik 162
Misafirperverlik 164
Ahiret Kardeşliği 164
Tahrim 165
Berat 166
Cenabetten İğtisal 166
Yezidilerde Yemin 167
Kutsa Su ve Vaftiz 167
Saç, Sakal ve Bıyık Uzatma Geleneği 169
Çember Meselesi 169
Yezidilik İnancında Yasaklar 171
Söylenmesi ve Yapılması Haram Olan Şeyler 171
İçki Konusunda Yezidilerin Görüşü 172
Mavi Renk 172
Yenilmesi Yasak Olan Sebzeler 173
Etlerinin Yenilmesi Yask Olan Hayvanlar 173
Yezidilerde Ölüm ve Cenaze 175
Yezidilerde Ölüm veya "Libas-Gras-Guherin" 175
Yezidilerde Ölü Gömme Adeti ve Cenaze Töreni ..176
Ölüye Okunan Telkin Duası ve Bunun İçeriği 178
Şeyh Adiy'in Ölüm Yıl Dönümünde Yapılan Tören 179
Şeyh Adiy İlahisi 181
Türk Tarihinde Yezidiler 185
Abbasiler ve Selçuklular Döneminde Yezidiler 185
Osmanlılar Döneminde Yezidiler 188
Zerdüşt Bizimle Konuştu 199
Emir Anvar Muaviye İsmail'in Bildirgesi 233
Kaynakça 237

TEŞEKKÜR...

Öncelikle bu kitabı vücuda getirmem için beni cesaretlendiren ve yayınlama inceliği gösteren Nokta Kitap'ın sahibi Sayın Engin UĞUR'a;

Eski mesai arkadaşlarım, hiç eskimeyen dostlarım Tarkan, Ahmet ve Befrin'e;

Henüz kitabı çıkmadığı hâlde, araştırmalarımda kullanmak üzere hiç düşünmeden elime müsvettelerini tutuşturan, bu konuda beni destekleyen Sayın Ahmet KARAKUŞ'a; araştırmam sırasında bana kaynak gösterme nezaketi gösteren Sayın Prof. Dr. Fuat BOZKURT'a; Yezidilik konusunda bütün araştırmaların yol göstericisi Merhum Erol SEVER'e ve yayıncısı Berfin Yayınları sahibi Sayın İsmet Arslan'a; Midyat Habur Gazetesi'ndeki yazılarından alıntı yapmam için izin veren, kendisinden çok yararlandığım, bu kitaptaki hakkını asla ödeyemeyeceğim Sayın Hikmet DOĞAN'a ve bu kitaba emeği geçen bütün dostlarıma çok teşekkür ederim...

Ayrıca;

Bu araştırmayı istemdışı da olsa 20 yıl önce aklıma sokan, araştırmalarımda bana yol gösteren sevgili ağabeyim Murat A. YAŞAR'a; bu araştırma sırasında evi kitap deposuna çevirdiğim hâlde hiç sesini çıkarmayan, geceleri kahve yapma konusunda uzman kişi sevgili annem Hacer YAŞAR'a; bana ve kardeşlerime hayatımız boyunca bilgi ve donanım sağlayan, araştırma ve öğrenme güdüsü aşılayan canım babam Merhum Ramazan YAŞAR'a; araştırma konusunda bana sonsuz yardımları dokunan, en büyük destekçim, hayat arkadaşım sevgili Nergis Ebru'ya sonsuz sevgilerimi ve şükranlarımı belirtmek isterim...

Sizler olmasaydınız, bu kitap da olmazdı...

Tanıl YAŞAR

Ön Söz

Ben henüz bir ortaokul öğrencisiyken, o zamanlar üniversite okuyan ağabeyimin elinde görmüştüm ilk defa Yezidilik'le ilgili bir kitabı. Çok iyi anımsarım, siyah kaplı bir kitaptı. Daha sonra hiç düşünmemiştim üzerinde, bu kitap neden siyahtı ve ne anlatıyordu diye...

Bunun üzerinden tam yirmi yıl geçti. Bir gün ofisimde çalışırken, bir dostum bana bir elektronik posta yolladı. Bu elektronik posta bir Müslüman gencine aşık olup, onunla kaçan bir Yezidi kızı ile ilgiliydi. Gerçekten çok etkilenmiştim. Ailesi ve çevresindikiler kızı öldüresiye dövüyorlar ve taşlıyorlardı.

Bu konu ile ilgili bir araştırma yaptım. Öyle günlük gazete okuma alışkanlığım yoktur, ki ülkemizde tarafsız bir gazete de yoktur, o nedenle de okuma gereği duymam. İnternette araştırırken, bu olayı bütün yerel ve ulusal gazetelerin ve görsel medyanın duyurduğunu öğrendim. Kendimden utandım, nasıl böyle bir olayı atlarım diye. Ardından daha kapsamlı bir araştırmaya girdim Yezidilerle ilgili başka haberler bulabilecek miyim diye ve araştırmalarımı derinleştirdim.

Başka bir haber daha dikkatimi çekmişti o sıralar. Irak'ta son yılların en kanlı saldırısı, Musul'un Şengal ilçesine bağlı Qahtaniya bölgesinde olmuştu. Bu bir saldırı veya intihar eylemi diye düşünülemez, gerçekten tüyleri diken diken eden bir soykırım ve katliamdı. Tam 250 Yezidi öldürülmüş, yaklaşık 350 kadarı da yaralanmıştı. Bu olay daha çok yeni, Ağustos 2007'de olmuştu. İşin ilginç tarafı, bu haber sadece bir gazetede karşıma çıktı. Tirajı binleri bile zor bulan bir siyasi gazeteydi bu. Onun dışında çok sevgili medyamızın(!) bu konuya pek rağbet göstermediğini gördüm. Umarım onlar da bir önceki yazdığım haberden dolayı, benim utandığım kadar utanmışlardır.

Daha sonra Yezidileri çok merak etmeye başladım. Onlar hakkında birçok kitap (ki sayıları sadece bir elin parmağı kadar) okudum. İnternet sitelerinde araştırdım. Çok çelişkili ve bir o kadar da yanlı bilgiler edindim. Çok uzun bir süre sadece bu konuyu kendime iş edindim. Okuduklarımı not aldım, diğerleriyle karşılaştırdım. Elimde birçok doküman oldu. Bunları bir şekilde değerlendirmeliyim diye düşündüm.

Sonunda, derlediğim bütün bilgileri bir kitapta toplamayı düşündüm. Bu kitap, bir inanışı günyüzüne çıkarmak için ne kadar faydalı olur, bilemem. Tek istediğim, bizim topraklarımızda oluşan, gelişen ve büyüyen; ardından bir şekilde küçülüp dağılmaya yüz tutan bir inanışı, gerçek kimliğiyle sizlere ulaştırmaktır. Uzun zamandır (hatta yüzyıllardır) yanlış bilinenleri, toplum arasında kulaktan kulağa yayılan yanılgıları, bu işin uzmanları ve araştırmacılar tarafından yapılan araştırma sonuçlarını sizlere ulaştırıp, biraz olsun günyüzüne çıkarmak; ülkemizde sayıları yüz binlerle ifade edilen Yezidilerin, neden 377 kişi kaldığını sizlere aktarmaktır amacım...

Bu kitabı sizlere ulaştırırken niyetim kimseyi yermekya da göklere çıkarmak değil. Sadece bu inanış hakkında yaptığım araştırmaları sunmak istiyorum.

Elinizdeki kitaba bir isim bulmaya çalışırken çok düşündüm. Adı Yezidilik veya Yezidiler olmalıydı; fakat bir de bu adı betimleyen, tamamlayan bir üst başlık olmalıydı. Ve sonunda "Çemberin İçindeki İnanış"ta karar kıldım. Ancak bu isim ile belirtmek istediğim; Yezidilik'te var olan ve günümüzde pek yaygın olmayan "Çember Olayı" değil, Yezidilerin bir yandan terör, bir yandan diğer dinler, bir yandan da onlara ulusal bir kimlik vermek isteyenlerin etrafında ördüğü, bu inancı aralarında iyice daraltıp yok etmeye çalışan bir çemberdir.

Umarım bu kitap, benden sonraki araştırmacılara bir ışık tutar ve inançları uğruna her şeyi göze alan insanların yeteri kadar saygı görmesine yardımcı olur.

Saygılarımla,

Tanıl YAŞAR, Ocak 2007

İnançlarını,
inandıkları gibi yaşayabilen insanlara
selâm olsun!
T.Y.

Çemberin İçindeki İnanış
YEZİDİLİK

Yezidilik Nedir?

Yezidilik (Arapça: يزيدية Farsça: يزيديان Kürtçe: **Êzidîtî, Êzidîyên**), Ortadoğu kökenli bir dindir. Şeyh Adi tarafından kurumlaştırılmış olan bu dinde müritlerin çoğunluğu Kürt olup, ağırlıklı olarak Irak'ın Musul kentinde yaşamaktadırlar. Suriye, Türkiye, İran, Gürcistan ve Ermenistan'da da cemaatleri bulunan Yezidilerin bugünkü toplam sayısının 500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, başta Almanya ve İsveç olmak üzere, Avrupa ülkelerinde de birçok göçmen Yezidi yaşamaktadır.

1970'li yıllara kadar özellikle Urfa-Viranşehir'de yoğun olarak yaşayan ve sayıları 80.000'i bulan Türkiye Yezidileri, 1980'lerle beraber yurtdışına göç etmeye başlamışlardır. 1985 yılında 23.000'e inen sayıları, 2007 yılında 377'ye kadar (Urfa'da 243, Batman'da 72, Mardin'de 51, Diyarbakır'da 11 kişi) gerilemiştir. Türkiye Yezidilerinin büyük bir kısmı bugün Almanya'da yaşamaktadır. Avrupa Parlamentosu üyesi Feleknas Uca, bunlardan biridir.

Bir Din Olarak Yezidilik

Yezidiliğin önceki ilahi dinlerde anlatılan, Düşmüş Meleğin, Yaratıcı'nın buyruğuna rağmen insan karşısında eğilmeyip saygı göstermemesi, onun aslında ne kadar asil olduğu-

nun tüm evrene ispatıdır ve yaratıcı tarafından sınanmıştır. İşte bu sınavı başarıyla verip tüm insanlığın ve dünya işlerinin başına geçme hakkını kazanmıştır diye düşünülür.

Ancak burada düşmüş meleğin sahip olduğu özellikler diğer dinlerdekilerden farklıdır. Yezidilik'te Tanrı dünyanın sadece yaratıcısıdır; ancak sürdürücüsü değildir. Tanrısal iradenin vücut bulması için Düşmüş Melek bir nevi aracılık rolü üstlenmiştir. Düşmüş Melek olan Melek Tavus (**Kürtçe: Tawûsê Melek, Melekê Tavis**) olarak adlandırılır ve bir tavus kuşu ile simgelenir. Tanrı, özünde iyilikle dolu olduğundan, ibadet edip onun gönlünü kazanmak gerekmez. Aksine ibadetin ona değil içi kötülüklerle dolu olana, Tavus'a yapılması ile kötülüğün en büyük kaynağından korunulur. Bu anlamda iyilik ve kötülüğün kaynağı aslında Melek Tavus'tur. Ahiret inancı gibi sonradan hesap verilecek bir yerin varlığı söz konusu değildir. İnsanın inanışına ve yaşayışına göre dünya cennete de cehenneme de dönüşebilir. Melek Tavus bütün bu işlerin denetleyicisi ve Tanrı'nın bu dünyadaki gölgesidir.

Ayrıca Yezidilik'teki Meleki Tavus incancı, eski Zerdüştlük ve Mitraistlik'ten etkilenmiştir. Günümüzde Yezidiler oldukça kapalı ve geleneklerine bağlı olarak kültürlerini devam ettirmektedirler.

Yezidilik'te Yaradılış

Başlangıçta Tanrı Azda kendi ateşinden Melek Tavus'u yaratır ve ona evreni ve insanı yaratma görevini verir. Bununla birlikte yaradılış işinde Tavus'a yardımcı olacak altı melek daha yaratır. Bunun üzerine Melek Tavus, Azda'nın verdiği buyruk doğrultusunda ve yine Azda'dan aldığı bir toz ile Erkek ile Kadın'ı ve evreni yaratır. Ayrıca ayak işlerini görmesi için de dört tane de cin.

Daha sonra Melek Tavus yarattığı bu iki insanı takdim etmek üzere Azda'nın yanına gider ve Azda, Melek Tavus'a "Bundan sonra bu iki insana tabi olacaksın" der. Bunun üzerine Melek Tavus "Bu iki insanı yaratan yoktan var eden benim, niçin onlara tabi olayım, ben sadece beni yaratan sana tabi olur, sana ibadet ederim" der. (Aslında Melek Tavus burada kibrinden değil, Azda'dan başkasına inanmanın şirk olacağını bildiğinden insanlara secde etmemiştir.)

Bu ilk iki insandan toplam 80 çocuk dünyaya gelir. Daha sonra bu ilk iki insan, ideal insan konusunda anlaşmazlığa düşerek kavgaya tutuşurlar ve sınavdan geçirilmelerine karar verilir. Her ikisi de bir küpe ruhlarını, düşüncelerini doldururlar ve ağzını kapatırlar. 40 gün sonra erkek olanın küpünden Şahid bin Car adında güzel bir genç çıkar. Kadınınkinden ise sürüngenler, akrepler, çıyanlar...

Adam, Şahid bin Car'ı o kadar sever ki diğer 80 çocuğuyla artık ilgilenmez olur. Bu da kadın ve 80 çocuğu arasında kıskançlık ve nefrete neden olur. Karar verirler, Şahid bin Car öldürülecektir. Kadın bir parola belirler ve suikastın yapılacağını bu parolayla bildireceğini söyler. Ancak her şeyi bilen ve duyan Melek Tavus'u hesaba katmamıştır. Melek Tavus, yarattığı dört cine emir verir ve cinler gece olunca bu 80 çocuğun ağızlarına üflerler. Uyandıklarında 80'i de farklı dil konuşmaktadırlar. Bu sebeple, annelerinin söylediği parolayı da anlayamazlar. Şahid bin Car böylelikle Melek Tavus'un sayesinde kurtulur.

Daha sonra Şahid bin Car'a dişi bir melek gönderilir ve bundan olan çocuklar Yezidilerin atalarını oluşturur; diğer 80 çocuktan dünyaya gelenlerse, diğer insanları oluştururlar.

Yezidiliğin Ortaya Çıkışı

Yezidilik inancının daha iyi anlaşılabilmesi, "Yezidi" isminin menşeinin ortaya konulmasıyla mümkün olacaktır. Ancak Yezidi isminin menşei ile ilgili, Yezidiler üzerine yazılan kitapların genelinde birbirinin aksi olan görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin irdelenip, ortaya konulması, Yezidilerin inanç esaslarını ve menşeini tespit etmemize yardımcı olacaktır. Şimdi, Yezidi isminin ortaya çıkışıyla ilgili ortaya atılan çeşitli görüşleri inceleyelim.

Yezidi isminin menşei ile ilgili görüşlerden biri; Yezidi isminin çeşitli kaynaklarda "Sultan Yezid" şeklinde yazılarak ilk Emevi halifesi Muaviye'nin oğlu Yezid ile ilişkili olarak gösterilmesidir. Bu görüş daha çok Müslüman tarihçiler tarafından desteklenmektedir. Müslüman tarihçiler, Yezidileri hariciliğin bir mezhebi olarak görürler. Erol Sever'in "*Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*" adlı eserinde ifade ettiğine göre; Şeyh Adiy bin Musafir, Muaviye oğlu Yezid'i "imam oğlu imam" olarak değerlendirmiştir. Ancak Layard bunun kaynağını başka yerlerde aramak gerektiğini; çünkü Müslümanlığın ortaya çıkışından çok önce, İran kaynaklı Yüce Varlık'ın unvanıyla da hiçbir ilgisi olmadan kullanıldığını ifade etmektedir.

Yezidi isminin menşei ile ilgili diğer bir görüş, Yezidilerin; Zerdüşt adını vererek kurmuş olduğunu savladıkları Yezd şehrini ilk çıkış yerleri olarak göstermektedir. Yezidilere Yezidi denilmeden önce "*Yezdi*" yani Yezd şehrinden gelenler ya da Yezidiler denildiğini, bu nitelendirmenin daha sonra Yezidi olarak değiştiğini öne sürmektedir. Yezidi kelimesinin kökenişle ilgili diğer bir görüş de İslam Ansiklopedisi'nde geçmektedir. Buna göre; Yezidi adı, hiçbir şe-

kilde ne Yezid bin Muaviye, ne Yezid bin Unaysa, ne de İran'daki Yezd şehri ile ilgilidir. Bu isim muhtemelen fonetik kurallara uygun olarak gelişen şekli gösteren yeni Farsça'daki İzed *(melek, tanrı)*, Avesta dilinde Yazatan *(saygıya, tapınmaya layık olmak)*, Pevlevi dilinde Yezdan, modern Farsça'da Yazdan (Tanrı) Avesta Yazatanam, İzed'den gelmektedir. Ve Avesta'da geçen *"Yezdan"* ayin ve merasimle ilgili olarak yeni Farsça'ya girmiştir. Buna göre, bu kelime bizzat kendileri tarafından kullanıldığı gibi, Ezidi, İzidi veya İzdi *(Tanrıya tapanlar)*, Yezidiler tarafından da bilinen bir iştikak olmalıdır.

Bazı yazarlar da Yezidilerin, Haricilerin İbadiyye kolundan ayrılmış olduğu söylenen Yezid b. Uneyse'ye nispetle bu adı aldıklarını ileri sürüyorlar. Buna göre, bu cemaatin Adem Peygamber'den sonraki ikinci ataları Ez-da *(Tanrı verdi)*. Ona nispet edilerek, bunlara da Ezdhai *(Ezidi, Yezidi)* denmiştir.

Yezidi isminin menşei ile ilgili aktaracağımız son görüş, Hayri Başbuğ'a aittir. Hayri Başbuğ, *"Yezidilik İnancı"* adlı eserinde Yezidi isminin, Altay ve Yakut Türkleri inancında yer alan Hezit'ten *(Ayzıt)* çıkmış olabileceğini ileri sürmektedir. Bilindiği gibi "kuş" *(Tavus kuşu)* ve "güneş" unsurlarına Yezidilik dininde büyük saygı gösterilmektedir. Altay veYakut Türkleri'nde kuğu kuşları Ayzıkları temsil ettiği için kutsaldır. İnsanı koruyan Ayzıtlar yaz günlerinde güneşin doğduğu yerde, hayvanları koruyan Ayzıtlar da kış mevsiminde gün doğumunda bulunurlar. Bu özellik Yezidilerin güneş doğarken yaptıkları ibadete benzemektedir. Hayri Başbuğ, bu görüşüyle Yezidilik dinini eski Türk inançlarına bağlamakta ve birtakım deliller göstermektedir.

Yezidilerin Menşei İle İlgili Ortaya Atılan Görüşler

Yezidilerin ataları ile ilgili bilim dünyasında çok farklı görüşler bulunmaktadır. Yezidilerin atalarının tespiti konuya açıklık getireceğinden, aşağıda Yezidilerin ataları ile ilgili bilim dünyasında ortaya atılan görüşleri açıklayalım.

1. Yezidileri Yezid bin Muaviye'ye Bağlayan Görüş

Yezidilerin, Yezid bin Muaviye'nin soyundan oldukları iddiası bizzat Yezidilerin ortaya attığı bir görüştür. Bu görüş Yezidiler tarafından şöyle anlatılmaktadır: Allah Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'e baş ağrısı verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, berberi Muaviye'den başını tıraş etmesini ister. Muaviye bu tıraşı yaparken, Hz. Muhammed'in başını yaralayıp kanatır. Ardından da akan kanın yere düşmemesi için diliyle yalar. Bunun üzerine Hz. Muhammed başını kaldırarak: "Ne yaptın ya Muaviye?" der. Muaviye cevaben: "Kanınız yere damlamasın diye dilimle yaladım." der. Hz. Muhammed ona: "Böyle yapmakla hata ettin; çünkü sen bu davranışınla soyundan ümmetimle savaşıp, onu yenecek bir toplumun meydana gelmesine sebep olacaksın." Bunun üzerine Muaviye şu cevabı verir: "Eğer sonuç böyle olacaksa

hiç evlenmem." der. Bir süre sonra Allah, Muaviye'ye bir akrep göndererek onu ısırtır. Muaviye bundan sonra amansız bir hastalığa yakalanır. Doktorlar, Muaviye'nin bu hastalıktan ancak evlenmek suretiyle kurtulabileceğini, yoksa öleceğini söylerler. Bunun üzerine Hz.Ömer'in Mahura adında seksen yaşındaki ihtiyar kız kardeşiyle evlendirilir. Evlendiğinin ertesi günü Mahura yirmi beş yaşında genç bir kadına dönüşür. Kadın, bir süre sonra hamile kalır ve Allah'ın nurundan Yezid'i dünyaya getirir.

Yezidiler tarafından anlatılan bu olay irdelendiğinde, bunun dayanıksız bir düşünce olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hikaye, Yezidilerin kendilerinden ve kitaplarından başka yerde görülmez. Olay tarihi açısından bakıldığında, Muaviye'nin, Hz. Ömer'in kız kardeşiyle evlenmediğini, oğlu Yezid'in ise Hz. Muhammed' in devrinde doğmadığını, annesinin de Yezidilerin iddia ettikleri gibi Mahura adında bir kadın olmayıp, Kilap kabilesinden Meysun adında bir kadın olduğu bilinmektedir.

2. Yezidileri Yezid bin Uneys'e Bağlayan Görüş

Yezidilerin, Haricilerden Yezid bin Enise veya Uneys'in taraftarları olduklarını söyleyerek menşeilerini buraya dayandırmak isteyenlerin görüşleri. Bu olay klasik İslam mezhepleri tarihinden bahseden kaynaklarda geçer. Yezid bin Uneys Basralı olup, sonra İran'a (Cur) gider ve rivayete göre orada şu görüşleri ortaya atar: "Güçlü ve yüce Allah, acemden bir resul gönderecek; ona gökten bir kitap indirecek ve şeriatı ile Hz. Muhammed'in şeriatını ortadan kaldıracaktır. Bu olay Kur'an'da geçen Sabii milleti üzerine olacaktır," iddiasında bulunur. Bu kitabın da Yezidilere Şeyh Adiy bin

Musafir tarafından getirileceği söylenir. Bu görüşün günümüz Yezidileri ile hiçbir ilişkisi olmayıp, isim benzerliğinden başka bir şey değildir.

Yezidilik dinini İbadiyye'nin bir kolu olarak kabul eden Orhan Hançerlioğlu, bu dinin ortaya çıkışıyla ilgili şu düşünceleri ortaya sürmektedir. Ona göre Sünnilerin bid'at ve bid'at-ı seyyie (kötü yenilikler) saydığı düşünceler giderek gelişmiş ve Yezidilik dininin ortaya çıkıp şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Şeytan'a tapmakla suçlanan Yezidilerin inanç esaslarının temelinde vahdet-i vücut (varlık birliği) inancı yatmaktadır. Bütün tasavvuf-i tarikatlar gibi Yezidilik dini de her şeyi, bu arada Şeytan'ı Allah'ın bir yansıması olarak kabul ederler ve büyük saygıda bulunurlar.

Yezidilerin ilahlaştırdıkları iki şahsiyetten birincisi Adiy bin Musafir, ikincisi de Muaviye'nin oğlu ve halefi, ikinci Emevi Hükümdarı, Kerbela faciasının sorumlusu Yezid'dir... Haricilerin İbadiyye kolundan ayrılmış olduğu söylenen Yezid bin Uneyse'ye nisbet edilmeleri doğru değildir. Yezidilerin inanç ve iddialarına göre, kendilerinin Hz. Adem'den sonraki ikinci ataları Ez-da'dır (Tanrıverdi). Ez-da doğrudan doğruya Hz. Adem'den türemiştir, Hz. Havva'nın kanı karışmamıştır. Bu sebeple Yezidiler, saf kan Hz. Adem'in çocukları olarak temiz ve üstün bir soydan gelmektedirler. Bu soydan gelmeyenler Yezidi olamazlar, Yezidiliğe kabul edilmezler.

3. Yezidileri Şeyh Adiy Bin Musafir'e Bağlayan Görüş

Yezidilerin atalarıyla ilgili bir diğer görüş de Yezidileri direkt olarak Şeyh Adiy bin Musafir'e bağlayan görüştür. Bu iddiayı ortaya atan tarihçiler, Şeyh Adiy bin Musafir'le bera-

ber Yezidileri Yezid bin Muaviye'ye de bağlarlar. Ahmet Turan'ın "Yezidiler" adlı eserinde bildirdiğine göre Şeyh Adiy bin Musafir, Şafii mezhebine bağlı bir sufi olup, Şiilere saldırarak, onların Muaviye bin Ebu Sufyan'ı savunan Ashabı hadisten bir mutasavvıf olmasına rağmen, ölümünden çok sonra yerine geçen yeğeninin torunu Şeyh Hasan bin Adiy zamanında Şiilerin Yezid bin Muaviye' ye saldırmaları üzerine, Şeyh Adiy bin Musafir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı Sünni anlayışı kötüye kullanarak, bu defa da Yezid bin Muaviye'yi savunmaya başlamışlar; bu konuda daha da ileri giderek, gerek Şeyh Adiy bin Musafir ve gerekse Yezid bin Muaviye hakkında aşırı görüşler yaymaya başlamışlardır. Böylece, başlangıçta tamamen Sünni bir anlayışa dayalı bu hareket, kurucusunun ölümünden sonra taraftarlarından bir kısmının sapık bir görünüm kazanmasıyla hem Şeyh Adiy'i, hem de Yezid'i insanüstü varlıklar olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı da bu topluluğa Yezidi adı verilmiştir.

13. yüzyılın sonlarına doğru; gerek Şeyh Adiy taifesinin bağlanmış olduğu reislerin iradesizliği sebebiyle, halk arasında birtakım fikir ayrılıklarının belirmesi, bunun yanı sıra eski hurafe ve inançların terk edilmeyip rağbet görüp devam edegelmesi ve Ortadoğu'da Müslümanlar arasındaki fikir ayrılıklarının yol açtığı siyasi gelişme ve gruplaşmalar, bu cemaati de önemli ölçüde etkiledi. Aslında insanlar (bütün dinlerde olduğu gibi) yeni bir dini kabul edince bir anda eski inançlarını kafalarından silememektedirler. Eğer insanların yeni kabul ettiği dinde fikri çalkantılar yaşanırsa, eski inançlar tekrar canlanmaya başlayacaktır. Bunun çeşitli inançlarda örnekleri vardır. Bunlardan biri Hristiyanlık dininde yaşanmış; Hz. İsa'nın ölümünden sonra Hristiyanlar tekrar eski inançlarına dönerek Hristiyanlık dininin özünden uzaklaş-

maya ve bu dine kendi çıkarlarına göre (kilisenin ve kralların çıkarlarına göre) eklemelerde bulunmuşlardır. İşte Yezidilik'te de buna benzer bir durum yaşanmıştır. Çünkü Şeyh Adiy bin Musafir'in kurduğu Sohbetiyye ve Adeviyye tarikatları ile çelişen inanç ve hurafeler oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da Yezidilik dini kendi özünden uzaklaşarak farklı bir yapıya bürünmüştür.

Yezidiler, kendilerinin her ne kadar Yezid bin Muaviye'den geldiklerini savunurlarsa da Halife Yezdit bin Muaviye'nin (ö. 683) Yezidilik'te oynadığı rol bilinmemektedir. Yezidilere göre Yezid, Yezidiliğin gerçek kurucusu değil, Adem'in tek oğlu olan Şahit bin Car tarafından çoğalan, kendine has fırkanın onarıcısı ve canlandırıcısıdır. Yezid, tenasüh yoluyla her zaman dünyaya dönecek olan Şeyh Adiy'dir. Şeyh Adiy'nin Tanrı tarafından Suriye'den Laleş'e gönderildiği kutsal kitaplarında anlatılırken, Yezid adının anılmadığı görülür.

Yezidilik'in Kurucusu ve Peygamberi

Şeyh Adiy Musafir'in Yaşam Öyküsü (1072-1162)

Yezidiler tarafından büyük saygı gösterilen ve Yezidi dininin kurucusu ve peygamberi olarak kabul edilen Şeyh Adiy bin Musafir hakkında elimizde pek fazla bilgi yoktur. Buna rağmen elimizdeki kaynaklarla yetinerek Şeyh Adiy bin Musafir'in doğumunu, çocukluğunu, gençliğini ve faaliyetlerini ortaya koymaya çalışacağız.

Yaşadığı dönemde büyük bir İslam sufisi olan Şeyh Adiy bin Musafir'in hayatı ile ilgili bilgi veren kaynaklarda iki türlü bilgi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi daha Adiy bin Musafir doğmadan hakkında anlatılan rivayetler; ikincisi ise doğduktan sonra kendisi hakkında verilen bilgilerdir.

Şeyh Adiy, Musafir bin İsmail'in oğludur. Musafir bin İsmail, Adiy'in doğduğu yıllarda Lübnan'da antik Baalbek'in güneyinde ve Bekaa Vadisi'nin yamaçlarında kurulmuş olan Beytifar/Kirbet Kanafar Köyü'nde yaşamını sürdürmekteydi. Soyu, Emevi Halifesi Mervan el Hakim'e dayanan bir din adamıydı. Annesi Yezda adını taşıyordu.

Şeyh Adiy bin Musafir daha doğmadan önce, halk arasında birtakım efsanevi unsurlar taşıyan olaylardan bir tanesi şu şekilde anlatılmıştır:

Rivayete göre babası Musafir, Şam'ın Baalbek nahiyesinin Beytifar Köyü'nde yaşadığı yıllarda, bir gün annesine haber vermeden evden çıkarak bir ormana gider ve orada 30 yıl kadar yalnız yaşar, sonra bir gece rüya görür. Bu rüyada ona birisi şöyle der: "Bu ormandan çık evine dön, hanımınla ilişkide bulun, Cenab-ı Allah sana şöhreti her tarafa yayılacak, fazileti doğuda ve batıda duyulacak bir *(veli)* çocuk verecektir." Bunun üzerine babası Musafir evine döner. Ancak 30 yıldan beri nerede olduğunu haber vermeksizin evini terk ettiğinden, annesi eve kabul etmek istemez ve ona: "Şu minareye çıkıp herkese evine döndüğünü haber vermedikçe seni eve kabul etmem." der. Ve o gecede veli mertebesine ulaşacak 313 çocuk doğar. Şeyh Adiy de bu çocuklardan biridir.

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya *"Yezidiler"* adlı makalesinde İbn-i Halikan'dan naklettiğine göre; Şeyh Adiy bin Musafir'in 1072 yılında Baalbek'in köylerinden biri olan Beytifar'da dünyaya gelmiş olduğunu ve onun *"Emeviler"* hanedanına mensup olduğunu bildirmektedir.

Hayri Başbuğ ise *"Yezidilik İnancı"* adlı eserinde, Şeyh Adiy bin Musafir'in kimliğini Orta Asya'dan göçlerden sonra Ön Asya'ya gelip yerleşen *"Akar-Hakar"* aşiretine bağlamaktadır. Delil olarakta Şeyh Adiy bin Musafir'in kullandığı El-Hakari unvanını göstermektedir. Hatta Gazali'den bildirdiğine göre; Şeyh Adiy bin Musafir'in atası olarak kabul edilen II. Mervan'ın da El-Hakkari unvanı ile anıldığını bildirmektedir. Kanaatimize göre bu düşünce gerçeğe aykırıdır. Bize göre II. Mervan'ın El-Hakkari unvanını kullanması, idare ettiği bölgeler arasına Hakkari'nin de girmesinden kaynaklanmaktadır. Şeyh Adiy bin Musafir eğer *"Akar-Hakar"* aşiretine mensubiyetinden dolayı bu unvanı kullanmışsa; neden aynı aşirete mensup olan babası veya bir diğer yakını ay-

nı unvanı almamıştır. Şeyh Adiy bin Musafirin El-Hakkari unvanını alması, onun Laleş'e yerleşmesinden sonra Hakkarili Kürtlerin onu desteklemeleriyle beraber ortaya çıkmıştır.

Şeyh Adiy bin Musafir'in çocukluğu Şam dolaylarında geçer. 30 yaşlarına geldiğinde Adiy, 'hiçbir velinin kendi çevresinde kıymeti ve faziletinin fazla takdir edilmediğini' kendi üzerindeki ilgisizlikten anlayarak, o devirde alim ve faziletli kişilerin bulunduğu yer, bilim çevresi Bağdat'a gider. Burada sufi halkasına karışarak bir çok ünlü İslam alimiyle tanışır. Ancak bu çevrede onu tatmin etmez. Nefsi ıslah etmek ve sukûneti tatmak için buradan ayrılarak 1130 yılında Musul'un doğusunda bulunan ve bugün Şeyhan nahiyesine bağlı köyleri oluşturan, eski kitaplarda Hakkari ismi verilen Laleş'e (Leyluş) gider.

Mushaf-ı Reş'in 15. ayetinde de *"Bundan sonra Şey Adiy bin Musafir' i Şam topraklarından Laleş' e gönderdi."* şeklinde bir ifade kulanılmıştır.

Şeyh Adiy bin Musafir Laleş'e geldiği sırada Bağdat ve çevresi kilise ve camilerle doluydu. Hristiyanlık dini, güçlenen İslam dini karşısında tutunamıyordu. O dönemde sufi bir İslam anlayışına sahip olan İslam alimleri için Laleş bir sığınak yeri gibiydi. Adiy bin Musafir 1116 yılında medrese arkadaşı Abdulkadir Geylani ile beraber hacı olmak için Mekke'ye gidişinin dışında yaşamının sonuna kadar Laleş Vadisi'nde yaşamıştır.

Şeyh Adiy, Laleş'te bir zaviye inşa ederek faaliyetlerde bulunur. Zamanla şöhreti her tarafa yayılınca her taraftan ziyaretine gelinmeye başlanır. Zamanındaki bütün şeyhler onun büyüklüğünü kabul eder ve birçok veli ona öğrencilik yaparak *"icazet"* alır.

Yezidiler, Şeyh Adiy bin Musafir'in ölümünden sonra kendi aralarında çelişkiler yaşamaya başladılar. Şeyh Adiy bin Musafir, Sünni İslam anlayışına sahip olan insanları, Yezid bin Muaviye düşmanı Şiilerin saldırılarından koruyabilmek için birtakım söylemlerde bulunmuştur. Onun bu söylemleri ölümünden sonra yön değiştirmiş ve Yezid bin Muaviye taraftarlığına dönüşmüştür.

Emevi Halifesi II. Mervan'ın soyuna dayanan Şeyh Adiy'in dört kardeşi vardır. Bunlar Şeyh Ebubekir, Şeyh Abdulkadir, Şeyh İsmail ve Şeyh Abdulaziz'dir. Şeyh Adiy de dahil olmak üzere bunların hiçbirisi evlenmemiştir. Fakat Şeyh Adiy, Şeyh Abdulaziz'e bir erkek çocuk yaratır. "Yezidileri yöneten birinci derece din adamları *"Emirler-Mirler"* bunun soyundan gelir" derlerse de aslında Şeyh Adiy bin Musafir'in Sahr adında bir erkek kardeşi vardır. Kendisinin çocuğu olmamış, soyu bu kardeşinin soyundan türemiştir. Sahr'ın da Sahr Ebul Berekat adında bir oğlu olmuştur. Bu oğlundan Musa ve Adiy bin Ebil Berekat adlarında iki oğlu olmuştur. Musa'nın soyu Mısır'da Sünni olarak devam etmektedir. Adiy bin Ebil El-Berekat'ın da Hasan İbn Adiy ve Şerafeddin adında iki oğlu olmuştur. Bugünkü Yezidilerin din adamlarının soyu Hasan bin Adiy'den gelmektedir.

Şeyh Adiy bin Musafir'in Yezidiler arasında elde ettiği saygı onun ölümünden sonra da devam etmiş ve Yezidiler onu kutsi bir varlık olarak benimsemişlerdir. Türbesi çok geçmeden hac için gelinen bir ziyaret tapınağına dönüşmüştür.

Şeyh Adiy'e Yezidiler tarafından bu şekilde sahip çıkılmasından doğan güçlükleri ortadan kaldırmak için özellikle Müslüman kelam ulemasının, başka bir Adiy'nin varlığını kabul etmeyi gerekli gördüğü de söylenir. Bu konuda Musta-

fa Nuri Edi adında bir Nasturi keşişinden bahseder. Söylendiğine göre bu keşiş İslamiyet'i kabul ederek, Laleş Manastırı'nda Müslümanlıkla Nasturiliği telif eden yeni bir dinin kurucusu olarak ortaya çıkar. Edi, Tayrahiti Kürt kabilesinden ve Elkaş *(Ayn Sifni)* Manastırı çobanının oğlu olup, bu keşişin Kudüs'ü ziyareti sırasında, orada bulunmayışından yararlanıp, manastırın keşişlerin elinden alarak tekkeye çevirir ve sonrada *"Kitap-el Cilve ve Mushaf-ı Reş"* adlı kitapları yazarak Yezidi mezhebini kurmakla Müslümanları da sapkınlığa sürükler. Edi, hacdan dönen baş keşişin şikayeti üzerine o sırada Cengiz Han'ın yeğeni Tuman'ın kumandasında Horosan'da bulunan Moğollar tarafından 1224'te idam edildiyse de oğlu manastırı tekrar ele geçirerek, babasının başlattığı hareketi devam ettirir. Bu olay, Nasturi keşişlerinden Ramişa tarafından 1452 yılına ait Süryani vesikasına dayandırılarak; Edi isminde bir Kürdün hayat ve eserini tasvir ederek, bu şahsı mezhebin kurucusu olarak gösterirse de Edi'nin Yezidilikle ilgisinin tesadüfi olduğu da sanılır.

Şeyh Adiy Bin Musafir'in Mabedi Ve Laleş'teki Türbeler

Şeyh Adiy bin Musafir 1162 yılında 90 yaşında öldü ve Laleş Vadisi'ne gömüldü. Austen Henry Layard'ın izlenimlerine göre; Şeyh Adiy'in türbesi dar bir vadide, daha doğrusu biraz ötedeki geniş bir vadiye akan bir akarsuyun çıktığı nokta hariç olmak üzere, dört bir yanı yüksek kayalarla çevrili dar bir boğazda bulunuyordu. Türbe geniş bir avlunun ortasında inşa edilmişti. Çevresinde bu kutsal yerde görevli ve bekçilerin kaldığı binalar vardı. Türbenin içinde üç ana bölüm vardı; ortadaki geniş salon, sütunlar ve kemerlerle ayrılmıştı, üst bölümde kayalardan gelen suların doldurduğu bir

su sarnıcı vardı. Diğer iki küçük bölümdeyse ermişin ve daha küçük dereceli kimselerin mezarları vardı. Bu sarnıcın suyunun zemzem suyundan geldiğine inanıldığından çok kutsal sayılıyor; çocuklar bu suda vaftiz ediliyor, diğer ibadetle ilgili işlerde de bu su kullanılıyordu.

Şeyh Adiy'nin mezarı, Müslüman evliyalarında görüldüğü gibi, kare şeklinde toprak ve alçıdan yapılmış bir muhafaza içindeydi. İşlemeli yeşil bir örtüyle sanduka örtülmüştü. Küçük bir kandille loş bir biçimde aydınlatılmış olan odada duruyordu. Üzerine Ayetel-kursi duası yazılmıştı.

Binanın üzerinden iki sivri beyaz kule yükseliyor, çevreyi kuşatan yeşilliklerin içinde zıt bir görüntü oluşturarak gözleri okşuyordu. Tepeleri yaldızlarla kaplanmıştı. Üzerleri ışık ve gölgeyi yansıtacak biçimde tasarlanmıştı. Girişteki kapının üst eşiğine kabaca aslan, yılan, insan, küçük bir el baltası ve ibik kabartması yapılmıştı. Özellikle yılan ayrıntılı bir şekilde resmedilmişti. Bu sembollerin özel bir anlamı olduğunu tahmin etmeme rağmen, Şeyh Nasır'dan bunların türbeyi birkaç yıl önce onaran Hristiyan ustaların, kendi beğenilerine göre bu süslemeleri yaptıklarından başka bir açıklama gelmedi. Balta ve ibik (tarak) figürlerini binadaki birçok taşın üzerinde gördüm. Ancak bunların sadece binanın yenilenmesi için para verenlerin ya da bizzat bu işte çalışarak yardım edenlerin isteği üzerine yapılmış işaretlerden başka bir şey olmadığı söylendi.

İç avlunun ortasındaki bir asmanın altında dört köşe, alçıdan yapılmış bir kutu var. Bu kutuya Ermiş'in mezarından alınmış topraktan yapılan küçük mileler doldurulmuş. Bu mileler gelen hacılara dağıtılıyor veya satılıyor. Bunlar kötü ruhlara, hastalıklara karşı yararlı olan kutsal parçacıklar sayılıyor. Papazlığın doğrudan üyeleri veya onların ailelerin-

den oluşmuş belli bir sayı yalnızca bu türbeyi çevreleyen binalarda oturabiliyorlardı. Kutsal yerleri kollayıp korumak için seçilmişlerdi. Kabilelerden gelen bağış ve erzaklarla yaşamlarını sürdürüyorlardı.

Avlunun dış duvarlarına bitişik, alçak küçük dükkanlar, hacıların bayram sırasında alışveriş yapmaları için yapılmışlardı. Dev gibi ağaçların gövdeleri avlunun üzerine düşüyor, taze kaynak sularından oluşan akarsular binaların etrafını dolanıyordu.

Mezarın çevresinde, dağların yamaçlarında bitmiş ağaçların arkasında her biri, bir Yezidi bölgesine veya aşiretine ait kabaca yapılmış evler vardı. Şölen boyunca hacılar o evlerde kalıyorlardı. Vadinin çeşitli bölümleri orayı mekan tutan aşiretlerin geldikleri yörenin ya da yerin isimleriyle anılıyordu.

Bu tapınak kompleksinde Şeyh Adiy'nin ilk yandaşlarından Şeyh Şemseddin'in türbesi, Şeyh'in türbesinin yakınında yer alıyor. Kardeşi Fahreddin'in türbesi de ağabeyinin türbesine pek uzak olmayan bir yerde kurulmuş.

Emeviler soyundan gelen ve hem Şeyh Adiy'in yoldaşı hem de baba tarafından akrabası olan Ebu Bekir'in türbesi de bu kompleksin içinde yer alıyor. Şeyh Adiy'in yeğeninin oğlu Hasan bin Adiy, şeyhin sandukasının yanındaki bir odaya gömülmüş.

Şeyhler ve mezhebin liderlerinden başka kimseye Şeyh Adiy'nin mezarının yakınına gömülme hakkı verilmez.

Atlas Dergisi'nde ise kutsal Laleş Vadisi şöyle tasvir edilmektedir:

Tepelerin dere yatağıyla birleştiği yamaçlardaki devasa kayalar arasında 150 kadar mağara, kovuk, çilehane *(sufi derviş hücreleri)*, zaviye ve türbe bulunuyor. Bazısı bağımsız, ba-

zısı birbirine geçişli, bazısı ana mekanın müştemilatını oluşturacak biçimde inşa edilmiş. Harabeye dönüşüp öyle bırakılanlar olduğu gibi, tarihi özelliğini koruyanlar da var. Abdulkadir Geylani, Hasan Basri, Hallacı Mansur, Şemseddin Tebrizi gibi sufi şahsiyetlerin buralarda çile doldurduklarına inanan Yezidiler, adı geçen hücre, kovuk ve türbeleri tek tek ziyaret ediyor; duvarlarını öpüyor, taşlarına el sürüp dilek tutuyorlar. Her hücre bir sufi mürşidinin adıyla anılıyor.

Şeyh Adiy Bin Musafir'in Eserleri

Şeyh Adiy'in inancı düşünceleri ve uyguladıkları, bize kadar gelen şu dört eseri sayesinde bilinmektedir.

Bunlar:

1- İtikadu Ehl-i Sünnet vel Cemaat (Ehli Sünnet İnancı)

2- Kitabu Fihi Zikri Adabu'n- Nefs (Nefsi Terbiye Kitabı)

3- Vesaya eş- Şeyh Adiy bin Musafir ile Halife (Halifeye Nasihatları)

4- Vesaya Li Müridihi Ka'id ve li Sair El-Müridin (Müridi Ka'id ve diğer Müritler Vasiyeti)

Bu risalelerde esas olarak, geleneksel İslam inancına bağlı düşüncelerin yanı sira ortodoks öğretinin yenileştirilmesi, yaşamın çile ve duayla güzelleşeceği, böylece Tanrıya ulaşmanın kolaylaşacağı öğretilmektedir. Bu risalelerin hiçbiri Yezidiler tarafından onaylanmamıştır. Şeyh Adiy tarafından yazılan risalelerin toplu metni 1509'da, Şam'da hattedilmiş; bir kopyasıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu toplu metin, şimdi Berlin Devlet Kitaplığı arşivindedir. İlahilerden biri aynı kitaplıkta, ikisi British Library'dedir. 1934'te Cebel Sincar-'da bulunan bir şiirse, ABD'deki Amerikan Kongresi Kitaplığı'ndadır.

Ayrıca Adiy bin Musafir'e *Kitab-el Celve* ile ölümünden iki yüz yıl sonra yazıldığı rivayet olunan *Musaf-ı Reş* adındaki kutsal kitaplarda isnat olunmaktadır.

Şeyh Adiy'e İlişkin Olarak İslam Alimlerinin Görüşleri

Şafii mezhebine bağlı büyük bir İslam sufisi olan Şeyh Adiy hakikati bulabilmek için sürekli dolaşmakta ve tefekküre dalmaktaydı. Şeyh Adiy o dönemde alimler yuvası olarak değerlendirilen Bağdat'a gittiğinde önemli İslam alimleriyle tanışmış ve onlarla istişarelerde bulunmuştur. Şeyh Adiy'in tanıştığı İslam alimleri onun faaliyetleri ve şahsiyetiyle ilgili daha sonra önemli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan birkaç tanesinin Adiy bin Musafir hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Abdulkadir Geylani; Bağdat'ta Şeyh Adiy'le tanışan, Kürdistan'da da birçok taraftarı olan ve Kadiriyye tarikatını kuran Adulkadir Geylani, Şeyh Adiy'le ilgili şunları söylemektedir: "Peygamberlik mertebesine çalışarak yükselmek mümkün olsa idi, şüphesiz bu mertebeye Şeyh Adiy bin Musafir ulaşırdı." diyerek Şeyh Adiy'in dindarlığını ve din yolunda yaptığı çalışmaları gözler önüne sermektedir. Yine ondan bahsederken ona "Sultan'u Evliya" *(evliyaların sultanı)* olarak hitap ederdi.

İbni Hallikan, Adiy bin Musafir hakkında şunları söylemektedir:

"Şeyh Adiy bin Musafir, Hakkarili idi.'*Miskin abit ve zahit*' idi. Ünlü bir veli idi. Her taraftan halk ona bağlanmış ve onun bir veli olduğuna kanaat getirmişti."

El- Hafız Ez-Zehebi de şunları söylemektedir:

"Ona Şamlı Adiy derlerdi. Uzun yıllar seyahatler yaptı. Birçok alim ve veliyle tanıştı. Onların sohbetinde bulundu, feyizlerinden kana kana içti. Sonra Musul dağlarında inzivaya çekildi. Orada Allah'tan başka kimsesi yoktu. Sonra Allah o yeri şenletti. Her taraftan oraya akın akın insanlar gelip, onu orada ziyaret etti. Allah ona uzun ömürler bahşederek, çok insan ve feyzinden birçok faydalar elde etti; çok tesirli konuşurdu. Gerçeği belirtme konusunda hiç kimseden korkusu yoktu; eleştiride bulunanların kınamasına da aldırmazdı. Onun bir şey sattığını, dünya malından bir şeye el sürdüğünü duymadık. Kendi öz tarlası vardı. Kendi eliyle eker, biçer, azıklanırdı. Pamuk eker, giyeceklerini de ondan edinirdi. Hiç kimsenin malından yemez, kimsenin evine girmezdi. Çoğu zaman oruç tutardı. O kadar ki halk onun bir şey yemediğine, devamlı oruç tuttuğuna inanmıştı artık. Halkta bu inanç hüküm sürmeye başlayınca, kendisinin zannettikleri gibi olmadığını ispat etmek amacıyla, huzurlarında bir şey eline alarak yemeğe başladı..."

Yezidilerin Peygamberi ile İlgili Yezidiler Arasında Anlatılan Rivayetler veya Şeyh Adiy'in Kerametleri

Şeyh Adiy bin Musafir'i Yezidilik dininin peygamberi ve kurucusu olarak kabul eden Yezidiler, şeyhe büyük bir kutsiyet atfedip onunla ilgili inanılması güç olaylar anlatmışlardır.

Eğitim seviyesi düşük olan ve diğer insanlarla sosyokültürel ilişkileri oldukça kısıtlı olan kapalı toplumlarda birtakım inançların yerleşmesi için olağanüstü anlatılan olaylar etkili olmakta ve kabul görmektedir. Çünkü eğitim

seviyesi düşük olan insanlar anlatılan olağanüstü olaylara eleştiri getiremediklerden dolayı bunu kabul etme gibi teslimiyet psikolojisinin içine girmektedirler. Günümüzde dahi Yezidiler şeyhleri ile ilgili anlatılan bu olağanüstü olaylara büyük bir samimiyetle inanmakta ve büyük bir zevkle anlatmaktadırlar.

Yüce Allah'ın veli kullarına bir lütuf olarak bahşettiği *"kerâmet"*in sırrına vakıf olan Şeyh Adiy; yılanlara hükmediyor, vahşi hayvanları uysallaştırabiliyor, muhatabının düşüncelerini okuyor, kerpiç topraklardan sular, kaynaklar fışkırtıyor, elini hizmetkarlarından birinin göğsüne bastırarak Kuran-ı Kerim'in ezbere öğrenmesini ve müritlerinin uzakta olan kişileri görmesini sağlıyor, istediğini denizlerin göbeğindeki adalara götürüyor, mesafeleri kısaltıyor, dağların yerini değiştiriyor, ölüleri diriltiyor, uzaktakilerin en gizli düşüncelerini biliyor, kalplerini okuyor. Ölülerle konuşuyor, Frenklerin eline esir düşen bir müridini Laleş'e getiriyor, esaretten kurtarabiliyordu. Nehirlerin seyrini değiştiriyor, uzakta olan kişileri görebiliyordu.

Hayri Başbuğ *"Yezidilik İnancı"* adlı eserinde Şeyh Reca El-Barus'taki, onun bir kerametini şöyle nakletmiştir:

"Şeyh Adiy'le bir gün tekkesinden çıkıp çiftlik yoluna koyulmuştuk. Bir kabristandan geçiyorduk. Bir ara 'Şu kabirde yatan adamın benden yardım istediğini duyabiliyor musun?' diye sordu. 'Hayır.' dedim. Kabre doğru bakınca şiddetli duman çıkmakta olduğunu gördüm. Kabre yanaşıp dua edince, duman gitmeye başladı. Sonra kabirdeki adama, 'Nasıl, hoş musun?' diye sordu. Adam: 'Sen Allah'a yalvardın, Allah'ta günahlarımı affetti ve yanmakta olduğum ateşi bertaraf etti.' dedi. Ben kabirdeki adamla yaptığı görüşmeyi rahatça işitebiliyordum, sonra tekrar tekkeye döndük."

Şeyh Adiy bin Musafir'le alakalı anlatılan olağanüstü olaylardan biri de onun Trablus'taki haçlı kalesinde bulunan kırk Müslüman esiri kurtararak, onları bir gece içinde Nusaybin'e getirmesidir.

Şeyh Ömer bir gözlemini şöyle anlatmaktadır: "Şeyh'in yanındaydım. Bir cemaat onun ziyaretine geldi. İçlerinde El-Hatip Hüseyin adında bir adam vardı. Ona hitaben 'Haydi Hüseyin, cemaatini al da kalk; biz hep beraber bu bostana bir duvar yapacağız.' dedi. Hepsi çalışmak üzere kalktılar. Şeyh de tepeye çıkıp taşları yuvarlamaya başladı... Derken Şeyh'in yuvarladığı taşlardan bir tanesi orada çalışan işçilerden bir tanesine isabet etti, adamı yerle bir etti. Hatip Hüseyin aşağıdan bağırdı: 'Ey Şeyh! Filan adam hakkın rahmetine kavuştu...' Bunu duyar duymaz Şeyh hemen aşağıya indi. Ölünün yanına gelip ellerini göğe kaldırarak dua etti. Adam hiçbir şey olmamış gibi dipdiri olarak, Allah'ın izniyle ayağa kalktı..."

Yezidiler arasında Şeyh Adiy bin Musafir hakkında anlatılan bu tür yüzlerce olağanüstü olay bulunmaktadır. Halkın Şeyh'e olan ilgisi ölümden sonra da devam etmiş, Laleş'te bulunan kabri ziyaretgah olarak kabul edilmiştir.

Yezidilik'in Etkilendiği Dinler ve İnançlar

Zerdüştlük

İranlı Zerdüşt tarafından kurulan tek tanrılı inanç sistemi. İnanılan tek tanrıya verdikleri Ahura Mazda adıyla bağlantılı olarak Mazdeizm de denir. Sonraki dönemlerdeyse daha çok Mecusilik adıyla anılmıştır.

Tek tanrılı bir inanç sistemi getirdiği için kimilerince peygamber olarak kabul edilen Zerdüşt'ün hayatıyla ilgili bilgiler daha çok efsanelere dayanır. Zerdüştçülerin inanışına göre Zerdüşt, Büyük İskender'den 258 yıl önce ortaya çıkmıştır. Büyük İskender, Ahameniş Hanedanı'nın (M.Ö. 559-330) merkezi Parsa'yı (Persepolis) M.Ö. 330'da ele geçirdiğine göre Zerdüşt, Harezm'in kralı olduğu sanılan Vistaspa'ya inançlarını M.Ö. 588'de kabul ettirmiş olmalıdır. O sırada 40 yaşında olduğu inancı doğru kabul edilirse, doğum tarihinin M.Ö. 628 olması gerekir.

Spitamalar adıyla bilinen soylu bir aileye mensup olan Zerdüşt, "Bilge Tanrı Ahura Mazda'dan vahiy aldığını" öne sürerek eski İran dinini yeniden biçimlendirmeye çalıştı. İnanç sisteminin temelini; tapınılacak tek tanrı, en yüce tanrı Ahura Mazda oluşturur. Ahura Mazda, göklerin ve yerin, diğer bir deyişle maddî ve manevî dünyaların yaratıcısıdır. Bir-

birini izleyen karanlıkla aydınlığın kaynağı, evrensel adaletin yaratıcısı, doğanın merkezi, ahlakî düzeninin kurucusu ve tüm dünyaların yargıcıdır.

Ahura Mazda, başlıca altı niteliğe sahiptir. Bunlar doğruluk ya da kusursuz düşen (aşa vahishta), iyi akıl (vohu monah), iyiliksever bağlılık (spenta armaiti), yararlı egemenlik (kshathra vairya), bütünlük ya da kusursuzluk (haurvatat) ve ölümsüzlüktür (ameratat). Bu nitelikler kutsal ölümsüzler (ameşa spenta) denilen altı göksel varlık ya da melek olarak da düşünülür. Kutsal ölümsüzlerin simgelediği iyi nitelikleri Ahura Mazda'ya inananlar da edinebilirler. Bu nitelikler ilahî düzenin işleyişini yansıttıkları ve Bilge Tanrı'yı izleyenleri birbirine bağlayan düzeni oluşturdukları için, Ahura Mazda'nın dünyasıyla ona inananların dünyası birbirine yaklaşmış olur.

Zerdüşçülüğün kutsal kitabı, hikmet ve bilgi anlamına gelen Avesta'dır. Avesta, üç ana bölümden oluşur. Yasna adını taşıyap ilk bölümde dinî törenlerde okunan ilâhiler yer alır. Zerdüşt'e ait olduğu kabul edilen Gatha'lar da bu bölümdedir. Toplam 896 mısradan oluşan Gatha'lar, Gat denilen beş manzumedir. Manzumeler Esnud Gat, Uştad Gat, Spentmend Gat, Vaşnu Hişter Gat ve Vehiştvet Gat adlarını taşır. Çeşitli ilâhilerin oluşturduğu ikinci bölüm Yuşt adını taşır. Videvdat denilen üçüncü bölüm de "şeytanlara karşı kanun" biçiminde adlandırılır. Bu bölümde şeytanlara karşı tılsımlar ve temizlenme kuralları yer alır.

Zerdüşt inançlarına göre, ölümsüzlüğün ve sonsuz mutluluğun geçerli olduğu hak ve doğruluk ülkesinin mutlak hakimi olan Bilge Tanrı Ahura Mazda'nın karşısında, kötülüğü simgeleyen Ehrimen yer alır. Bu inanış Zerdüştçülük'ün ikici (dualist) yönünü oluşturur. Ehrimen'in peşinden giden-

ler, özgür iradeleriyle onu seçtikleri için kötü olurlar. Bu ahlakî ikicilik Zerdüşt'ün kozmoloji anlayışından kaynaklanır. Bu anlayışa göre başlangıçta "hayat ile hayat olmayan" arasında seçim yapma özgürlüğü bulunan iki ruh karşı karşıya gelmiştir. Bu ilk seçim, iyilik ve kötülük ilkelerinin kaynağıdır. "Adalet ve Hakikatin Egemenliği" iyilik ilkesiyle, "Yalanın (Druc) Egemenliği" ise kötülük ilkesiyle bağlantılıdır. Yalanın ülkesi "daeva" denilen kötü cinlerle doludur. Kendi iradeleri ve kararlarıyla iki karşıt ilkeye dönüşen iki ruhu da Ahura Mazda'nın yaratmış olması, kozmogonik (evrenin doğumuyla ilgili. e.n) ve ahlakî ikiciliğine karşın Zerdüşt dininin tek tanrıcı niteliğini korumasını sağlamıştır.

Bilge Tanrı, kutsal ölümsüzlerin de yardımıyla sonunda kötülüğün simgesi Ehrimen'i yok edecektir. Bu inanç, kozmik ve ahlakî düzlemlerde ikiciliğin ortadan kalkacağı anlamına gelir. Ama bu ikici anlayış Zerdüşt'ten sonraki dönemlerde yeniden önem kazanmış, artık Hürmüz (Yaratıcı) ya da Ormazd olarak anılan Ahura Mazda'nın Ehrimen'le eşit konumda görülmesine neden olmuştur. Buna göre zamanın başlangıcında dünya, biri iyinin, diğeri kötünün egemenliği altında bulunan iki alana bölünmüştür. Her insan bunlar arasında seçim yapmak zorundadır; kendi iradesi doğrultusunda ya Bilge Tanrı'yı ve onun egemenliğini ya da Yalan Ülkesi'nde hüküm süren Ehrimen'i seçecektir. İnsanın karar verme özgürlüğü, kendi kaderini belirlemesi ve ondan sorumlu olması sonucunu doğurmuştur. Doğru insanın ödülü, sonsuz dürüstlük ve ölümsüzlüktür. Yalanın yanında yer alanlarsa, yalnız Bilge Tanrı tarafından yargılanıp cezalandırılmakla kalmayacak, kendi vicdanlarınca da mahkum edilecektir. Bu insanların ölümden sonra sürdüreceği hayat, İslam'daki Cehennem hayatına benzer, insan bir kere seçimini

yaptıktan sonra geri dönüş yoktur. Bu nedenle dünya, birbiriyle savaş durumundaki iki topluluğun oluşturduğu iki zıt kutup olarak algılanır.

Günah, insanı kötü güçlerin esiri kılar. Erdemler iyiliğin nihai üstünlüğüne yardım eder. Doğru yaşama, ahlakî emirlere uyma başlıca esaslardır. Ahlakî emirler iyi düşünce, iyi söz ve iyi iş diye özetlenir. Yoksullara cömert davranma, misafirperverlik, bütün kötülüklerden uzak kalma, toprağı sürme, sığırlara bakma, sıkıcı şeyleri ortadan kaldırma da başlıca erdemlerdir. Temiz hayvanları, özellikle köpekleri öldürme büyük günahtır. Zina yasaktır. Bazı cinsel konular ve ölü bedenine dokunma kirlenmeye yol açar ve arınmak için özel ayinler gerektir.

Gathalarda Zerdüşt'ün kıyamet ve ahiret hayatıyla ilgili inançları da açıklanır. Bu ilâhilerin hemen her satırında ölümden sonra insanı nelerin beklediğinden söz edilir. Bu dünyadaki hayat, ölümden sonraki hayatın uzantısıdır. Bilge Tanrı tüm iyi davranış, söz ve düşünceleri ödüllendirip kötülerini cezalandıracaktır. Ölülerin ruhları, herkeste korku ve kaygı uyandıran Karşılık Köprüsü'nden (Cinvat Peretu) geçecektir. Ahura Mazda'nın yargısından sonra iyi ruhlar sonsuz mutluluk ve ışık ülkesine, kötü ruhlar da korku ve karanlık ülkesine gönderilecektir.

Daha sonraları, Zerdüştçülük çevresinde gelişen kozmolojinin dramatik bir akış olarak gördüğü dünya tarihi, her biri 3 bin yıl süren dört dönemden oluşur. Ezeli, öncesiz zamanda, aydınlıkta duran Hürmüz ile onun altında karanlıkta duran Ehrimen vardır. İlk 3 bin yılın sonunda, Ehrimen, kendisini Hürmüz'den ayıran Boşluk'u geçerek ona saldırır. Ehrimen'le mücadelesinin sonlu ölçülerle gerçekleştirilmediği sürece sonsuza kadar süreceğini gören Hürmüz, onun-

la mücadelesinin süresini sınırlayan bir anlaşma yapar. Arkasından, Zerdüşt inançlarının özünü içerdiğine ve duaların en kutsalı olduğuna inanılan Ahuna Vainya'yı okur. Büyük bir korkuya kapılan Ehrimen, Cehennem çukuruna yuvarlanır ve ikinci 3 bin yılı orada geçirir. Bu dönemde Hürmüz, evreni yaratmaya girişir. Önce, kutsal ölümsüzlerin de içinde bulunduğu ruhlar âlemini, ardından onun maddi karşılıkları olan gökyüzü, yeryüzü, bitkiler, İlk Öküz ve İlk İnsan Gayomart'ı yaratır. Sonra da insan ruhlarına iki seçenek sunar: Sonsuza kadar doğum öncesi durumlarında kalmak ya da bir bedene bürünüp dünyaya gelerek Ehrimen'le mücadelesinde Hürmüz'e yardım etmek. Ruhlar doğmayı ve Hürmüz'le birlikte mücadele etmeyi seçerler. Bu arada Ehrimen de altı kötü cin ve Hürmüz'ünkine karşıt yapıda bir maddî âlem yaratır.

İkinci 3 binin sonunda Ehrimen, İlk Kadın olan Fahişe'nin kışkırtmasıyla gökyüzüne saldırıp Hürmüz'ün yarattığı dünyaya kötülüğü yayar. Onun öldürdüğü Gayomart'ın cesedinden insan soyu ile ilk metaller, İlk Öküz'ün cesedinden de hayvanlarla bitkiler türer. Üçüncü dönemde Ehrimen, maddî dünyaya egemen olursa da ondan kaçmayı başaramaz. Onu bu tuzağa düşüren Hürmüz'dür ve Ehrimen, kendi felaketini kendi eliyle hazırlamıştır. Son 3 bin yıllık dönem, yeryüzüne dinin gelişiyle, yani Zerdüşt'ün doğumuyla başlar. Bu dönemi oluşturan her bin yılın sonunda Zerdüşt'ün ölümünden sonra doğan oğullarından biri onun halifesi olarak ortaya çıkacak ve dünyayı kurtarma görevini üstlenecektir. Üçüncü ve son kurtarıcı Saoşyans, son yargıyı gerçekleştirecek, ölümsüzlük içkisini dağıtacak ve yeni dünyanın yolunu gösterecektir. Saoşyans, Kansava Gölü'nde yıkanan bir bakirenin, o gölde bulunan Zerdüşt'ün tohumuyla gebe kalması sonucu doğa-

caktır. Böylece ölülerin dirilmesi başlayacaktır. İlk İnsan Gayomart'ın kemikleri hayat kazanacak, bütün ölüler tekrar vücutlarına kavuşacak ve bir yerde toplanacaklardır. İyilerle kötüler ayrılacak, iyiler Cennet'e, kötüler Cehennem'e gideceklerdir. Üç gün kalındıktan sonra bütün yaratıklarıAteş Irmağı'ndan geçecek, ateş kötüleri temizleyecek, şeytanlarla bütünleşenler dışında herkes Ahura Mazda'nın ülkesine geçecektir. Böylece sonlu zaman, 12 bin yıllık aradan sonra, içinden koptuğu ezeli, öncesiz zamanla yeniden birleşecektir.

Zerdüşt'ün kurduğu inanç sistemi, onun ölümünden sonra bugün Afganistan'ı oluşturan topraklara doğru güneye ve batıda Medlerle Persler arasında yayıldı. Bu arada eski dinlere özgü öğeler de canlandı, eski tanrılarla tanrıçalara yeniden tapınılmaya başlandı. Bu dönemde Zerdüşt rahipler dinî temizlik idealini ateşle simgelediler. Bu rahipler "ateş yakıcılar" olarak anılmaya başladılar. Müslümanların İranlıları "ateşe tapıcılar" olarak nitelendirmelerine neden olan ateş kültü, İran dinî yapısının en göze çarpan niteliği halini aldı. Ateş tapınakları, güneş ışığının bile sızmasına izin vermeyecek şekilde yapılıyor, buradaki kutsal ateşe insan eli değdirilmiyor, nefesle kirletilmiyordu. Ateşi maşa ve kürekle besleyen rahipler ellerine eldiven giyiyor, ağızlarını örtüyorlardı. Ayinle temizlenmiş odunlarla beslenen ateşten evlere götürülmesi durumunda kesinlikle söndürülmüyordu.

İslam'ın İran'da yayılmasından sonra, Zerdüştçülük sınırlı biçimde daha 3 yüzyıl varlığını sürdürdü. 8-10. yüzyıllarda ise artık yaşama şansını tümüyle yitirdi. Bunun üzerine son Zerdüştçüler İran'ı terkederek Hindistan'a göçtüler. Hindistan'da varlıklarını hâlâ sürdüren Zerdüştçülere Parsiler denilmektedir.

Günümüzde Parsilik olarak adlandırılan Zerdüştçülük, güçlü monoteist bir karakter taşımaktadır. Ateş, yine tanrıyı

simgelemektedir. Eskiden olduğu gibi içinde sürekli ateş yapan tapınakları vardır. Bu tapınaklara Parsi olmayanlar alınmaz. Günde beş kez, ateşin temizliğini korumak için temizleme ayini yapılır. Rahipler denetiminde yapılan ayinlerde Avesta'dan ilâhiler okunur. Sunu ve kurbanlara büyük önem verilir. Ölüler, kentten uzak "dakhma" denilen ölü kulelerine bırakılır. Necis sayılan bu kuleler 4-5 metre yüksekliğinde silindirik yapılardır. Terasına çıplak biçimde yatırılan ölülerin etleri akbabalar tarafından yenilir ve kemikleri güneşte kurur. Daha sonra bu kemikler kule içinde depolanır. Böylece toprağın kirletilmediğine inanılır.

Zerdüşt ahlakçılığının temelini iki ilke oluşturur: Hayatın devamı ve kötülüğe karşı mücadele. Hayatı devam ettirmek için insan, toprağı işlemeli, hayvan yetiştirmeli, evlenmeli ve çocuk sahibi olmalıdır. İnzivaya çekilmek ve bekarlık kınanmaktadır. Saflık ve kirlilikten (ölüm, cinler vb.) kaçınmak değerli sayılır. Kötülükle savaşmak için, insanlar kötülüğün güçlerine ve onun yanında olan insanlara karşı gelmelidir. Zerdüştlük iki zıt gücün evrensel yönetimini tanırken, tek tanrıcılığı vurgular.

İyiliğin güçlerini Ahura Mazda *(Aklın Efendisi)* yönetir, kötülüğün güçlerini ise Agna Mainyu *(Ahriman=Kötü Ruh)*.

Her rakibin de kendisine ait savaşçıları vardır. Bir tarafta melekler ve baş melekler, diğer tarafta da cinlerle şeytanlar.

Kıyamet Günü'nde iyi galip gelecek, kötüleri cezalandırmak, iyileri dünya üzerindeki cenete yerleştirmek için Sayaşant adıyla bir Kurtarıcı (Mesih) ortaya çıkacaktır. Bu dinin önemli bir özelliği, her evde sürekli bir şekilde yanan kutsal ateştir. Ateş, güneşin kendisini sembolleştiren tek tapınma simgesidir ve en yüce temizleyici olarak görülür.

Sabiîlik

Araplar tarafından "Sâbiî" (Subbi ya da Subbâ) biçiminde adlandırılan bu topluluk, kendilerine "Mandenler" (bilgili olanlar, arifler anlamında; İngilizce'de Mandaeans) adını verir. Kendileri için kullandıkları bir diğer ad "Nasuralar"dır (kutsal öğretileri koruyanlar anlamında; İngilizcede Nasoraeans). Manden adı tüm topluluk üyeleri için kullanılırken, Nasura adı yalnızca din adamları, topluluğun ileri gelenleri ve ataları için kullanılır. Mandenler, ayrı bir dil olan Mandence konuşurlar. Sâbiî sözcüğü ise Mandence'de "vaftiz olmak" ya da "suya daldırmak" anlamına gelen "sab" fiilinden türetilmiştir ve Araplar tarafından, Mandenlerin en dikkat çeken ve sık uyguladıkları ibadetlerinden biri olan vaftiz uygulaması nedeniyle, bu topluluğa bir ad olarak verilmiştir.

Sâbiîlerin, Kur'an'da üç ayrı yerde (Bakara: 62, Maide: 69 ve Hac: 17) bahsi geçmektedir. Bu üç yerde de onlardan "Allah'a iman edenler" olarak söz edilmesi, erken dönemden başlayarak Mandenlerin kim oldukları ve nerede yaşadıkları hususunda İslam araştırmacıların ilgisini çekmiştir. 10. yüzyıla kadar araştırmacılar, Sâbiîlerin Güney Irak'ta yaşadıklarını ve kendine özgü bir dinleri bulunduğunu belirtmişlerdir.

Bu ilk değerlendirmeler, yüzeysel olmalarına karşın, genellikle doğruydu. Ne var ki, Halife Me'mun döneminde ölüm tehditlerinden kurtulmak isteyen "Harraniler" (Harranlı putperestler) kendilerini Sâbiîler olarak gösterdiler ve bugüne dek gelen bir yanlışın ortaya çıkmasına neden oldular. Oysa, Asur-Babil politeizmini sürdüren ve putperest olan Harranilerin Sâbiîler ile hiçbir ilgileri yoktu. Sâbiî adını almalarından sonra birçok Harrani, Bağdat gibi önemli merkezlerde Sâbiî adını kullanarak ünlü oldu ve Sâbiîlik adı altında kendi inançlarını yayma fırsatı buldu. Gerçek Sâbiîler ise

ezoterik ilkelerinin bir gereği olarak inançlarını açıklamamaları nedeniyle unutuldular.

Daha sonraları el-Bağdadi ve Biruni gibi araştırmacılar, Sâbiîleri "Harran Sâbiîleri" ve "Vasıt Sâbiîleri" olarak ikiye ayırarak, Güney Irak'takileri gerçek Sâbiîler olarak kabul ettiler. Bu araştırmacılar, Harranlıların gerçek Sâbiî olmadıklarını ve bu adı sonradan aldıklarını da açıkladılar.

Batılı araştırmacılar Mandenler ile 16. yüzyıldan başlayarak ilişki kurdular. Başta Cizvit misyonerleri ve çeşitli batılı araştırmacılar, önceleri "Vaftizci Yahya Hristiyanları" diye adlandırdıkları Mandenlerin kutsal metinlerini çevirmeye ve bu dinle ilgili bilgi vermeye başladılar. Son yüzyıl içinde oldukça ciddi araştırmalar gerçekleştirildi ve Manden literatürünün tümü çeşitli Batı dillerine çevrildi.

İncil'in Habercilerin İşleri 19:1-5 bölümlerinde, Aziz Pavlus'un Efes'te Vaftizci Yahya'nın izinden giden topluluklarla karşılaştığı, üstelik bu kişilerin İsa'dan hiç haberlerinin bulunmamasına çok şaşırdığı kayıtlıdır. Kudüs ve Efes arasındaki uzaklık göz önüne alındığında, Vaftizci Yahya'ya bağlı inanç topluluklarının kısa sürede ne ölçüde hızlı bir yayılmayı sağladıkları açıkça anlaşılabilir.

Göç etmelerine neden olan katliama, Mandenler kutsal kitaplarında ayrıntılı biçimde yer verirler. Katliamdan kurtulanlar Kuzey Mezopotamya'ya kaçmışlardır. Mandenlerin kutsal metinleri göç edenlerin sayısını 60.000 olarak belirtir. Mandenler, bir süre sonra güney Mezopotamya'ya göç ettiler. 7. yüzyılda Irak'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle Mandenler İslam egemenliği altına girdiler.

Tüm bu tarihsel süreç boyunca Mandenler, çeşitli inanç ve kültürlerle ilişki içine girdiler ve farklı geleneklerden etki-

lendiler. Kendi özgün Yahudi kültürleri üzerine İran dinlerinden, Asur-Babil inançlarından ve Hristiyanlıktan aldıkları çeşitli öğeleri uyarladılar. Filistin'de uğradıkları katliam nedeniyle Yahudiliğe karşı bir polemik geliştirerek, zamanla Yahudilik'ten iyice uzaklaştılar.

İnanç ve İbadetleri

Mandenler, dünya üzerinde günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş en son gnostik din olarak dikkat çekmektedir. Vaftizci Yahya'yı teolojilerinin en kutsal kişisi olarak kabul etmeleri nedeniyle "Vaftizci Yahya Hristiyanları" (Christians of Saint John the Baptist) olarak da adlandırılırlar. Oysa İsa hakkındaki değrlendirmeleri oldukça farklıdır. Baigent, Leigh& Lincoln "The Messianic Legacy" adlı kitaplarında Mandenlerin İsa'yı bir sapkın, gizli öğretileri herkese açıklayan bir isyankar olarak gördüklerini belirtirler.

Kutsal Metinler

Pek zengin bir dinsel literatüre sahip olan Mandenlerin kutsal metinleri iki ana grupta toplanır: Yazılı metinler ve çanak ve tabletler üzerindeki giz metinleri.

Mandenlerin kutsal kitapları arasında en önemli yeri üç ayrı kitap tutar: "Ginza", "Draşia d Yahya" ve "Qolasta". "Ginza" (Hazine), yaklaşık 600 sayfadır ve "Adem'in Kitabı" diye de adlandırılır. Çeşitli dualar, teoloji, mitoloji, ölüm ve ölüm sonrası gibi konuları içerir. "Draşia d Yahya" (Yahya'nın Öğretileri), büyük ölçüde Yahya'nın yaşamını ve öğretilerini konu alan bir kitaptır. "Qolasta" (Övgü) ise vaftiz, ritüelik yemekler, ibadetlerle ilgili dualar ve çeşitli uygulamaları içeren bir kitaptır.

Yazılı metinler arasında yalnızca din adamlarınca kullanılmasına izin verilen ezoterik metinler de vardır. "Alf Trisar Şuialia" (Binoniki Soru), "Alma Rişaia Rabba" (Büyük İlk Evren) ve "Alma Rişaia Zuta" (Küçük İlk Evren) bu kitaplara örnek olarak verilebilir. Bunlar genellikle teoloji ve mitoloji anlayışlarını dile getirmektedir. Ayrıca çeşitli konularla ayrı ayrı ilgilenen divan, şerh ve tefsirler de mevcuttur.

Astroloji ile ilgili yazılı metinler, daha çok kehanet, cin kovma, ebced hesabına benzer yöntemlerle kişisel olayların yorumlanması konusunda bilgiler içermektedirler. Bunların en önemlisi "Sfar Malvaşia"dır (Burçlar Kitabı).

Yazılı olmayan giz metinleriyse çeşitli durumlarda hastalık, büyü, afet ve benzer kötülüklere karşı çanak, çömlek üzerine ya da metal ve papirüs sayfalara yazılan kısa muskalardır.

Mandenler, kutsal metinlerinin yaratılışta Tanrı tarafından Adem'e verildiğine inanırlar. Mandenlerin dinsel literatürü üzerine yapılan incelemeler, bu metinlerin genellikle M.S. 2-3. yüzyıllarda derlendiğini ortaya koymuştur.

Mandenlerin kutsal metinleri Aramice'nin doğu lehçelerinden biri olarak değerlendirilen Mandence ile yazılmıştır. Gündelik yaşamlarında Arapça konuşan Mandenler, bu dili anlamadan sadece ibadet dili olarak kullanırlar. Mandence'yi okuyup yazabilme ayrıcalığı yalnızca din adamlarına aittir.

Tanrı Anlayışı

Mandenlerin dinsel anlayışları tümüyle gnostik düalizm temeline dayanmaktadır. Bu ikili anlayışta, bir yanda "Işık Evreni", diğer yandaysa "Karanlık Evreni" bulunmaktadır. Işık Evreni'nin yöneticisi, "Yüce Yaşam", "Kudretli Ruh" ya

da "Yüceliğin Efendisi" gibi niteliklerle de adlandırılan "Malka d Nhura"dır (Işık Kralı). Malka d Nhura'nın, en üstün niteliklere sahip olduğuna ve tüm eksikliklerden uzak bulunduğuna inanılır.

Malka d Nhura'nın çevresinde sayısız "Işık Varlıkları" vardır. Bu varlıklar "Uthria" (Zenginler) ya da "Malkia" (Krallar) diye adlandırılırlar. Bunlar da her türlü kötülükten uzak varlıklardır. Işık Evreni her türlü yokluk, kötülük, eksiklik, yanlışlık ve ölümlülükten arınmıştır. Düzen ve verimliliği simgeleyen "Hiia" (Yaşam) ilkesinden türeyen Işık Evreni'nin kuzeyde olduğuna inanılır.

Düalizmin diğer yönünü oluşturan Karanlık Evreni de benzer bir yapılanmaya sahiptir. Bu evrenin başında, bir adı da "Büyük Canavar" olan "Malka d Hşuka" (Karanlık Kralı) bulunur. O, sayısız kötü varlığın yaratıcısı ve kötülüklerin yayıcısıdır; kötü niteliklerin tümüne sahiptir. Aslan başlı, ejder gövdeli, kartal kanatlı ve kaplumbağa sırtlı olarak düşünülen Malka d Hşuka, soluğuyla demiri eritir ve bakışıyla dağları sarsar. Yine de Malka d Nhura'nın karşıtı olduğu için aptal ve sersem olduğuna inanılır. Karanlık Evreni yokluk, eksiklik ve düzensizliği simgeleyen "Kara Su" (Kaos) ilkesi tarafından yaratılmıştır ve bu evrenin güneyde bulunduğu varsayılır.

Malka d Hşuka'nın yanında sayısız kötü varlık, devler, canavarlar, şeytanlar ve kötü ruhlar bulunur. Bunlara ek olarak, Karanlık Evreni'ne düşmüş ya da kaderin bir sonucu olarak buraya atılmış bazı Işık Varlıkları da vardır. Bunların önderi olan "Ruha", özellikle evrenin ve insanın yaratılışında kötülükleri harekete geçiren dişi figür olarak Malka d Hşuka'yı kışkırtan ve bu nedenle Karanlık Evrenine mahkum olan bir Işık Varlığıdır. Ayrıca Işık Evreni ile Karanlık

Evreni arasında aracılık görevi gören "Yuşamin", "Abatur" ve "Ptahil" gibi varlıklar da mevcuttur.

Hem Malka d Nhura, hem de Malka d Hşuka ezeli ve ebedi varlıklardır. Dünyanın sonu gelince tüm kötü varlıklar yok olacaklar, ancak kaos ilkesi ile Malka d Hşuka kendi evrenlerinde tutsak olarak varlıklarını sonsuza kadar sürdüreceklerdir.

Yaradılış Anlayışı

Mandenlere göre, evrenin ve insanın yaratılışı iyilik ile kötülüğün arasındaki kaçınılmaz savaşın bir sonucudur. Evren yaratılmadan önce, Işık Evreni ile Karanlık Evreni birbirinden tümüyle ayrı durumdadırlar. Yapısı gereği Karanlık Evreni düzensizliği simgeleyen Kara Su'dan oluşmuştur; yaşam ve verimlilik öğelerini içermediği için orada hiçbir varlık yoktur. Bu yüzden Malka d Hşuka, kimi Işık Varlıklarını tutsak etmeyi planlamaktadır. Bu durumdan haberdar olan Malka d Nhura, kendi elçisi olan "Manda d Hiia"yı (Yaşam Elçisi) özel görevle gizlice Karanlık Evren'e gönderir. Kutsal silahları sayesinde Manda d Hiia, Karanlık Kralı'nı yakalar ve zincire vurur. Ancak bu sırada Işık Evreni'nde yaşayan Yuşamin ve Abatur gibi kimi Işık Varlıkları meraktan iki evrenin arasındaki perdeyi aralarlar ve Kara Su'ya bakarlar. İşte onların bu merakı, Işık Evreni'nden düşmelerine neden olur. Işık Evreni'ne geri dönmek isterler, ancak ilahi kader gereği bu artık olanaklı olmayacaktır.

"İkinci Yaşam" ve "Üçüncü Yaşam" olarak da adlandırılan Yuşamin ve Abatur'un düşüşleri evrenin ve insanın yaratılması açısından son derece önemlidir. Bunlar Işık ve Karanlık Evrenleri arasında sınırda kalırlar ve kendilerine ait yeni

bir evren kurmaya çalışırlarsa da başarılı olamazlar. Abatur, Kara Su'ya bakar ve kendi yansımasını görür. Bu yansımadan "Dördüncü Yaşam" olarak adlandırılan Ptahil oluşur. Kara Su'yun içinde kendini kurtarmaya çabalayan Ptahil'i daha önceden Karanlık Evren'e atılmış olan Ruha görür. Ruha gider ve Malka d Hşuka'nın zincirlerini çözer. İkisi birlikte Ptahil'e dost görünerek, Ptahil'i maddi dünyayı yaratması için kışkırtırlar. Amaçları sonradan Ptahil'in yaratacağı bu maddi dünyaya egemen olmaktır. Bu arada Ruha ile Malka d Hşuka birleşirler ve bu birleşmeden kötü varlıklar olan yedi gezegen ve on iki burç doğar. Ptahil, Işık Kralı Malka d Nhura'ya kurtulmak için yalvarır. Malka d Nhura, Ptahil'e "Yaşam Işığı"nı verir. Böylece Ptahil dünyayı yaratır. Dünyanın maddi yönleri Kara Su'dan, yaşam ve verimlilik taşıyan yönleri Yaşam Işığı'ndan oluşur. Yaratılış tamamlanınca Malka d Hşuka, Yaşam Işığı'nın kaçmaması için dünyanın çevresine kendi kötü çocukları olan yedi gezegen ile on iki burcu dizer; dünyayı Ptahil'in elinden alır ve cinler, şeytanlar gibi kötü varlıklarla doldurur.

Görüldüğü gibi Mandenlerin inancında dünyanın yaratıcısı Malka d Nhura değil, düşmüş bir Işık Varlığı olan Ptahil'dir ve gnostik yaklaşımda sık görülen "Demiurgos" rolünü üstlenmektedir.

Yarattığı dünyanın kötü güçlerin eline geçtiğini gören Ptahil, en azından dünyada kendisini simgeleyecek bir varlık bulunmasını arzular ve insanı yaratmayı planlar. Ancak kötü güçler yine işe karışırlar ve onu kandırmayı başarırlar; yaratılan sadece bedendir; yaşam öğesinden yoksun olduğu için cansızdır. Ptahil, bedene can vermek için türlü yolları dener ancak başarısız olur. Bunun üzerine Malka d Nhura'ya kendisine yardım etmesi için yalvarır. Bu yakarışa yanıt ola-

rak Işık Kralı, insanın ruhunu Işık Evreni'nden yeryüzüne indirir ve Manda d Hiia aracılığıyla cansız bedene yerleştirir. Bunun üzerine "Adem" ayağa kalkar.

Mandenlere göre Adem ilk inanan kişidir. Işık Kralı insanı kötü varlıkların eline bırakmamış, ruhun bedene konuluşuyla birlikte, insanı eğitmesi için Manda d Hiia'yı görevlendirmiştir. İnsanı korumak üzere "Hibil", "Şitil" ve "Anuş" adlarında üç muhafız yollamıştır. Böylece yaratılan ilk insan Işık Kralı'na bağlanmıştır. Ayrıca Adem'in yeryüzünde yalnız kalmaması için "Havva" yaratılmıştır. Adem ile Havva'nın evliliklerinden üç kız ve üç erkek kardeş doğmuş ve bunlar vasıtasıyla insanlık çoğalmıştır.

İnsan ve Kurtuluş Anlayışı

Mandenlere göre insan madde ve ruhtan oluşan iki farklı öğeden meydana gelmiştir. Beden, madde olarak kötülük ve karanlığı, ruh ise iyilik ve aydınlığı simgeler. Beden, varlık olarak kötülüğe aittir. Oysa ruh, tanrısal Işık Evreni'nden gelerek bedene konulmuştur. Bedene yerleştirilen ruh bu durumdan hiç hoşnut değildir ve Işık Evreni'ne yeniden yükselmek istemektedir. Diğer yandan, yeryüzündeki kötü güçler ellerine düşen bu Işık Varlığı'nı kaçırmamak için çepeçevre kuşatarak, çeşitli dünya nimetleriyle ve hırs, şehvet, kıskançlık gibi duygularla bu dünyaya bağlamaya çalışmaktadırlar. Ruh, beden içinde bir tutsak yaşamı sürdürmektedir.

Manden inançlarına göre, kurtuluş yalnuzca ruh için geçerli olabilir, zira beden maddi dünyaya aittir. Ruhun kurtuluşuysa, bedenden ve dünyadan ayrılmasıyla olanaklıdır. Bu kurtuluş uğruna ruhun, doğru inanç ve ibadetlere bağlanması gereklidir. Ancak bu bile yetersiz kalabilir. Çünkü, Man-

denlere göre tek kurtuluş, "Tanrısal Bilgi"ye sahip olmakla gerçekleşir. Bu bilgi, kazanılan ya da öğrenilen bir bilgi değil, ancak verilen, bahşedilen bir bilgidir. İnsanın kurtuluş için yapması gereken, bu bilgiyi alabileceği uygun ortamı hazırlamaktır. Bu da inanç ve ibadetlerle olabilir. Tanrısal Bilgi'ye sahip olan ruh, maddi dünyadan temizlenerek tanrısal Işık Evreni'ne, yüce Işık Kralı'nın yanına yükselir.

İlk kurtuluş örneği Adem'in kişiliğinde gerçekleşmiştir. Yaratıldıktan sonra Adem kötülükten uzak kalmış, Işık Kralı'na itaat etmiş ve kendi kurtuluşu için yakarmıştır. Böylece Adem'e Manda d Hiia aracılığıyla Tanrısal Bilgi iletilmiş ve Adem'in ruhu Işık Evreni'ne yükselmiştir.

Kıyamet Anlayışı

Mandenler, Adem'in yaratılışından kıyamete kadar dünyanın 480.000 yıl süreceğini varsayarlar. Bu süre dörde ayrılır. Adem ile başlayan ilk dönem 216.000 yıl sürmüş ve sonunda insanlık kılıç ve hastalık tarafından yok edilmiştir. Yalnızca bir çift insan hayatta kalmıştır. İkinci dönem 156.000 yıl sürmüş ve insanlık bu kez ateş ile yok olmuş; yine bir çift insan kalmıştır. 100.000 yıl süren üçüncü dönem sonunda insanlık su ile yok edilmiş; sadece "Nuh" ve ailesi yaşamayı sürdürmüştür. İçinde bulunulan son dönem Nuh ile başlamış olup, kıyamete kadar 8.000 yıl sürecektir.

Dördüncü dönemin son 2.000 yılı, Kudüs'ün kurulması ile başlayan, kötülük ve savaşların giderek arttığı "Ahir Zaman"dır. Bu dönemde Mandenlere yönelik şiddet ve baskılar yoğunlaşır; kıtlık, kuraklık, salgınlar ve doğal afetler artar. Kıyamete dair çeşitli işaretler görülür. Bu işaretlerin başlıcaları bir yıldızın okyanusa düşmesi, yedi denizin sula-

rının kızarması; bu sulardan içenlerin kısır olması ve son olarak da büyük bir fırtınanın çıkmasıdır. Bu işaretlerden sonra "Praşai Siva" (Son Savaşçı) çıkacaktır. Bir anlamda "Mehdi" olan Praşai Siva döneminde tüm kötülükler son bulacak, savaşlar ve tüm doğal afetler kaybolacaktır. Bu dönem bir "Altın Çağ" olacaktır. Mehdi'nin egemenliği kıyamete kadar sürecektir.

Kıyamet günü, önce havanın zehirlenmesiyle tüm canlılar ölecek, sonra gezegenler ve burçlar yok olacaktır. Kıyametten sonra tüm ruhlar için genel hesap yapılacaktır. Ölen insanların ruhları yedi gezegenden geçerek Abatur'un terazisine ve oradan da Işık Evreni'ne yükselir. Ölen kişi eğer iyi ve inançlı bir kişiyse, ruhu gezegenleri hızla geçer ve Işık Evreni'ndeki "Mşunai Kuşta" adlı cennete ulaşır. Ölen kişi günahkarsa, onun ruhu gezegenlerde kalır ve işkencelere uğrar. Kıyamet günü, gezegenlerde tutulan ruhlar da Abatur'un terazisinden geçerek, günahlarının son cezasını çekmek üzere bir tür cehennem olan Suf Denizine atılacaklardır. Günahlarının cezasını tamamlayan ruhlar Işık Evreni'ne yükselecektir. Manden olmayanlar ise sonsuza kadar Suf Denizi'nde kalacaklardır.

İbadetleri

Mandenlerin yaşantısı dinsel kurallarla sıkı bir disiplin altına alınmıştır. Ruhun kurtuluşu için ibadet şarttır. Manden ibadetleri arasında en önemlisi vaftizdir. "Masbuta", "Tamaşa" ve "Rişama" biçimlerinde üç çeşit vaftiz vardır. Tam vaftiz olan "Masbuta" bir din adamı gözetiminde akarsuya tümüyle dalıp çıkma biçiminde uygulanır ve haftada bir kez pazar günleri yapılması zorunludur. "Tamaşa" ise bir

din adamı yardımı olmadan kişinin kendi başına akarsuya üç kez dalıp çıkması işlemidir ve ancak kavga, küfür etmek, yalan söylemek gibi dinsel bakımdan kirli sayılan eylemler sonrasında uygulanır. "Rişama" ise İslam'daki abdeste benzer biçimde uygulanan bir vaftiz türüdür. Vaftizin kesinlikle bir akarsuda yapılması gerekir. Mandenler, akarsuları Işık Evreni ile ilişkili görürler ve onları "Yaşam Suyu" diye adlandırırlar. Haftada en az bir kere uygulanan vaftizin dışında dinsel bayramlarda, evlilik, doğum, ölüm, yolculuk gibi durumlarda da vaftiz uygulamaktadırlar.

İbadetler arasında çeşitli nedenlerle düzenlenen törenler ve yemekler de önemli bir yer tutar. Ölüm sonrasında yapılan "Masiqta" adlı tören, ölen kişinin ruhunun Işık Evreni'ne hızla ulaşması için uygulanır. Bu törende din adamları tarafından hazırlanan özel yemekler, belirli ritüeller vasıtasıyla yenilir. Ölüm dışında, rahipliğe giriş töreni (inisiyasyon) ve tapınağın temizlenmesi gibi nedenlerle de ritüelik yemekler düzenlenir. Bu tür ayin yemeklerinden önce din adamları tarafından güvercin ve koç kurban edilmesi de sık görülen uygulamalardandır.

Üç kez gündüz ve iki kez gece olmak üzere günün belirli saatlerinde Işık Kralı'na dua ederler. Bu dualar yüzler kuzeye dönülerek gerçekleştirilir.

Yılın belirli günlerini uğursuz kabul ederler ve böyle günlerde iş yapmamaya, dışarı çıkmamaya özen gösterirler. Yılın belirli günlerinde de bayram yaparlar. En önemli bayramları, bir tür bahar bayramı olan beş gün boyunca kutlanan "Panja" ya da "Parvania" bayramıdır.

Diğer gnostik geleneklerin aksine, Mandenlerde dünyadan elini eteğini çekerek bir inziva yaşamı sürmek biçiminde

uygulamalara yer yoktur. Her ne kadar dünyanın kötü güçler tarafından yaratıldığına inansalar da evlilik, çocuk sahibi olma ya da iş kurma gibi olaylara çok önem verirler.

Mandenler tapınaklarına "Mandi" adını verirler. Tapınaklar, genellikle bir akarsu yakınında, kuzeye bakan, güney tarafında küçük bir kapısı olan, penceresiz, basık bir kulübeden ibarettir. Bu yapının akarsuya bağlanan küçük bir vaftiz havuzu vardır. Tapınak içinde herhangi bir döşeme ya da süsleme bulunmaz, burada ibadet de yapılmaz. Mandi aslında Işık Evreni'nin küçük bir modeli, bir simgesi olarak düşünülür. Mandilere yalnızca din adamları girebilir. Onlar da sadece belirli zamanlarda girerler. Bu bakımdan Mandi'nin bir tapınak olduğunu söylemek bile zordur; zira tapınaktan çok bir kült kulübesi niteliğindedir.

Toplumsal Yapı

Mandenlerde birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış toplumsal kastlar mevcut değildir. Bununla birlikte toplulukiçinde dini törenleri yöneten bir din adamları grubu bulunur. Kuramsal olarak bedence sağlam, soyunda bir sapkınlık ya da dinden dönme olmayan herkes din adamı olabilir. Ancak uygulamada din adamlığı babadan oğula geçen bir meslek gibidir.

Din adamı olacak kişiler uzun bir süre bir başka din adamı gözetiminde adaylık ve öğrencilik dönemi geçirirler. Daha sonra düzenlenen bir inisiyasyon töreniyle din adamı olurlar. Din adamlığı dört dereceden oluşan bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Yardımcı din adamlarına "Aşganda" adı verilir. Normal din adamlarına "Tarmida" denir. "Ganzibra" derecesi ise yöresel başrahiplik düzeyidir. En üst dereceye

"Rişama" adı verilir ve Manden topluluğunun önderi anlamına gelir.

Topluluğun tüm üyeleri kutsal elbise olan "Rasta"yı sürekli giymek zorundadır. Rasta, uzun beyaz bir elbisedir. Rasta'sız ölmek, ölüm sonrasında büyük cezalar getirecektir. Bu nedenle Mandenler, dış elbiselerinin altına daima Rasta'larını giyerler.

Din adamları, Rasta'ya ek olarak, bazı özel eşyalar da kullanırlar. Bunlar arasında en önemlisi sağ el küçük parmağında taşınan altın bir yüzüktür. Ayrıca zeytin dalından yapılmış bir asa, ağzı ve burnu kapatacak biçimde başa sarılan beyaz bir sarık ve saçları bağlamak için başa sarılan bir kurdele vardır. Yalnızca din adamlarının giyebildikleri bu nesneler, din adamının ölümünde kendisiyle birlikte gömülürler.

Topluluk üyeleri için bir dine kabul töreni yoktur. Manden bir aileden doğan herkes topluluğun doğal üyesi olarak kabul edilir. Manden anne ya da babadan doğmamış bir kimsenin topluluğa kabulü olanaksızdır.

Her topluluk üyesinin bir dünyalık adı, bir de gizli adı olmak üzere iki adı vardır. Gizli ad, doğumda din adamları tarafından yapılan astrolojik hesaplar sonucunda verilir. Bu gizli ad yalnızca topluluk üyeleri arasında ve dinsel törenlerde kullanılır.

Her üyenin topluluğun gizlilik ilkesine uyması en önemli görevidir. Manden dininin herhangi bir kuralı ya da öğretisini Manden olmayanlara aktarmak en büyük günah olarak değerlendirilir.

Günümüzde Sabiiler

Günümüzde Sabiiler Dicle ve Fırat kıyıları, Irak'ın güneyindeki eski Kuzistan'ın Karun Nehri boylarında yaşamalarına rağmen, büyük bir bölümü Bağdat ve Basra'da yaşamaktadırlar. Sabiiler kendileri dışında kimseyle evlenmeyen kapalı toplum olup, altın ve gümüş işçiliğinde oldukça ilerlemişlerdir. Irak'ın dışında, İsveç, Avustralya, ABD gibi ülkelerde de yaşayan Mandaistlern günümüzde Dünya'da sayısı 30.000 kadardır.

Manicilik

Manicilik (Manihæism, Manihaism), III. yüzyılın son yarısında İranlı Mani tarafından kurulmuş bir dindir. O güne dek bilinen tüm dinsel sistemlerin gerçek sentezi olduğu ileri sürülmüştür. Manicilik aslında Zerdüşt Düalizmi, Babilonya folkloru, Budist ahlâk ilkeleri ve Hristiyan unsurların bir karışımından oluşmaktadır. Bu bileşimde önde gelen anlayış iki ezelî ilkenin, iyi ve kötünün çatışmasıdır. Bu bakımdan din tarihi araştırmaları, Maniciliği bir tür dinsel Düalizm (ikicilik) olarak sınıflandırmışlardır. Bu din hem Doğu'ya, hem de Batı'ya doğru olağanüstü bir hızla yayılmış; Kuzey Afrika, İspanya, Fransa, Kuzey İtalya ve Balkanlar'da bin yıl süre ile dağınık ve süreksiz biçimde varlığını devam ettirmiştir. Oysa, asıl gelişimini doğduğu topraklar olan Mezopotamya, Babilonya ve İran'da gerçekleştirmiş ve Doğu'da etkisini 10. yüzyıldan sonralara kadar sürdürdüğü Türkistan, Kuzey Hindistan, Batı Çin ve Tibet'e kadar yayılmayı başarmıştır.

Mani'nin Yaşamı

Mani (Manys, Manytos, Manentos, Manou, Manichios, Manes, Manetis, Manichæus) özel bir isim değil, bir saygı ifadesi ya da bir unvandır. Mani sözcüğünün Aramice kökeni olan "Mânâ", ışık anlamına gelmektedir. Mandeen (Sâbiîlik) inancında bir cin olan "Mânâ Rabba" ise "Işık Kralı" demektir. Bu bakımdan Mani sözcüğünün tam anlamının "aydınlatan" olduğu genelde kabul edilmiştir.

Mani'nin gerçek adının bilinmemesine karşın, babası ve ailesi hakkında kesin bilgiler mevcuttur. Babasının adı Fâtâk Bâbâk (Patekios, Patticius, Paftig, Arapça Futtûk) idi ve eski Med başkenti olan Ecbatana (Hamadan) kökenli bir aileden geliyordu. Karısı, yani Mani'nin annesi ise soylu Arsakî Hanedanı ile akraba olan Marmarjam'dı.

Mani, 14 Nisan 216 tarihinde Babilonya'ya bağlı Mardinu kentinde (Mardin?) dünyaya geldi. Fâtâk güçlü dinsel eğilimlere sahip bir kişi olmalıydı, zira bir süre sonra Ecbatana'yı terk ederek, Güney Babilonya'da bulunan "Menakkede" (Arapça Mugtasıla) adlı bir Mandeen tarikatına katıldı ve küçük oğlunu bu inançlara göre yetiştirdi. Mani'nin babası da, din reformu taraftarı olarak önemli etkinliklerde bulunmuş ve adeta oğluna öncülük etmiştir. Mani dinsel eğitiminin yanı sıra gençlik yıllarını nakkaşlık öğrenerek geçirmiştir.

Mani'nin içinde büyüdüğü bu tarikat hakkında pek ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir. Bir tür su ile arınma yani "vaftiz" uygulamasına sadık oldukları biliniyor. Tarikat üyeleri, günahlarından arınmak için her gün abdest alıyorlar ve yiyeceklerini de suyla temizliyorlardı. Ayrıca, et yemiyorlar ve şarap içmiyorlardı. Her üye kendine ayrılmış bulunan tarlada çalışmak zorundaydı. Tarikatın yerleşik ve tarımsal gö-

rünümü bir Yahudi tarikatı olan Esseneleri andırıyor. Bu benzeşimi güçlendiren diğer bir öğe de kendi dinsel inançlarını tıpkı Esseneler gibi "Yasa" (Nomos) olarak adlandırmalarıdır. Diğer önemli bir unsur da, bu tarikatı, bir Yahudi uygulaması olan "Sabbat" gününe riayet etmesidir.

Mani, 20 Mart 242 günü Gundeşapur kentinde I. Şahpur'un tahta geçme törenleri için ülkenin her yanından toplanmış bulunan kalabalığa öğretisini ilk kez ilan etti. "Nasıl Buddha Hindistan'a, Zerdüşt İran'a ve İsa Batı topraklarına geldiyse, işte şimdi ben, Mani, Babilonya topraklarında Gerçek Tanrı'nın habercisi olarak peygamberliğimi duyuruyorum." Mani'nin bir süre sonra ülkeyi terk etmek zorunda kalmış olması, önceleri pek başarılı olamadığını kanıtlıyor.

Mani, uzun yıllar süresince çeşitli ülkeleri gezerek öğretisini yaydı, Türkistan ve Kuzey Hindistan'da Manici topluluklar kurdu. Nihayet İran'a geri döndüğünde, Şah I. Şahpur'un kardeşi Perviz'i kendi inancına çekmeyi başardı. Mani, en önemli yapıtlarından biri olan "Şahpurikan"ı Perviz'e ithaf etti. Perviz, Mani'nin Şah'ın huzuruna kabul edilmesini sağladı ve böylece Mani, I. Şahpur'a dinsel mesajını aktarma fırsatını buldu.

Ancak bir süre sonra Mani tekrar bir kaçak olarak yollara düştü. Farklı yörelerde kendi inancını yayma çabasını sürdürdü. Bu geziler sırasında, öğretisini yayan ve güçlendiren uzun mektuplar kaleme aldı. Bu dönemin sonunda yakalanarak hapse atıldı ve ancak 274 yılında I. Şahpur'un ölümü üzerine özgürlüğe kavuşabildi.

I. Şahpur'un yerine geçen oğlu I. Hürmüz, Mani'ye destek oldu. Ne var ki I. Hürmüz'ün saltanatı yalnızca bir yıl sürebildi. 274 yılında Şahpur'un diğer oğlu Behram tahtı ele geçirdi. Bu saltanat değişimi Mani'nin sonunu hazırladı; zi-

ra Mazdeizm'e bağlı olan yeni Şah, her türlü yabancı inancın koyu bir düşmanıydı. Yeni Şah I. Behram, Mani'yi çarmıha gerdirdi. Mani yandaşlarını yıldırmak amacıyla cesedi parçalandı, derisi yüzüldü ve içine saman doldurularak kent kapısına asıldı. Mani'nin ölüm tarihi 276-277 yılları olarak biliniyor.

Öğreti

O dönemden günümüze kalabilen resmi belgeler, Mani'yi bir din sapkını ve bir şarlatan olarak tanıtıyorlar. Ancak, 18. yüzyıldan başlayarak yapılan araştırmalar Mani hakkında tüm bilinenleri değiştirdi. Artık Mani, kimilerine göre yeni bir din kuran bir bilge, kimilerine göre de çeşitli dinsel öğretilerin, Zerdüşt inancının, Budacı ahlâkın, Mithra kültünün ve Hristiyan öğretisinin bileşimini gerçekleştirmiş bir dehâdır.

Özellikle 20. yüzyılda gerçekleştirilen bazı buluşlar, Mani'nin yaşam öyküsünün tümüyle gözden geçirilmesini gerektirdi. Ortaya çıkarılan ve Mani tarafından bizzat yazılmış olduğu savunulan bu yeni belgeler, Mani'yi insanlığın kurtuluşunu müjdeleyen bir peygamber olarak göstermektedir. Mani, insanlığın dinsel kurtuluşunun tarihsel bir akış içinde en önemli aşamalarını sıralarken, kendi öncülleri arasında Enoch'u, Nuh'un oğlu Sam'ı, Buda'yı, Zerdüşt'ü ve İsa'yı saymıştır. Mani, bu yazılarda, İsa'nın yaşamının belli başlı olaylarını özetlemiş, Havariler'in çabalarını, Paul'un misyonunu, Hristiyan Kilisesi'nin yaşadığı krizi ve dünyayı düzeltmek için uğraş vermiş olan Marcion ve Bardanes gibi gnostikleri anlatmıştır. Nihayet, İsa'nın müjdelemiş olduğu "Paracletos"un, yani bizzat Mani'nin döneminin geldiğini ilan etmiştir.

"Paracletos" sözcüğü, Ruhul kudüs'e verilen bir isim olarak Yuhanna İncili'nde geçmektedir. Paracletos'un din dışı anlamı "şefaat eden, aracı, arabulucu" biçimindedir. Özellikle, İsa'nın veda konuşmalarında "Avutucu, Gerçek Ruh ve Kutsal Ruh" adı altında sıkça yer almaktadır. (Yuhanna XIV/16, 26 - XV/26 - XVI/7)

Manicilik'te gerçek gizem, köktenci ve evrensel Düalizm'dir. Manici inanca göre bu gizem, Mani'nin ruhsal ikizi olan Paracletos tarafından Mani'ye aktarılmış ve Mani de bu gizemi öğretmekle görevlendirilmiştir. Mani, on iki yaşındayken ilk kez göksel bir ziyarete tanık olduğunu ve ilk ilâhi açıklamaları aldığını ileri sürer. Arap tarihçisi en-Nedîm'e göre bu ziyareti yapan "et-Taum" (ikiz anlamına gelen Nebatîce bir sözcük) adlı bir melektir. Bu melek Mani'nin ikizi ya da ruhsal eşi olup, onu eğitip görevine hazırlayacak olan Paracletos'tur.

Mani'ye göre Zerdüşt, Buddha ve hatta İsa'nın başarılı olamamalarının nedeni, kendi öğretilerini yazıya geçirmemiş olmalarında aranmalıdır. Bu düşünce ile Mani, herkesçe anlaşılabilen basit bir dil kullanarak kendi öğretisini yazıya dökmüştür. Manici yazıların halktan gördüğü yoğun ilgi, Maniciliğin karşısında olanların ve özellikle Hristiyan Kilisesi'nin neden bu yazıları yok etmeye çalıştıklarını açıklamaktadır. 279 yılında Roma İmparatoru Diocletianus, İskenderiye kentinde tüm Manici yazıların yakılmasını buyurmuştur. Buna benzer yok etme çabaları yüzyıllarca sürdürülmüştür. Halbuki, İsa'dan sonra 2. yüzyılın ortalarında İran'da doğan Manicilik inancı, henüz ilk yüzyılını tamamlamadan Doğu ve Batı'ya yayılmayı başarmıştı ve doğal olarak karşısındaki en büyük rakip Hristiyanlıktı. Manicilik ile Hristiyanlık arasında uzun ve sert bir kavga cereyan etti. Hristiyanlık bu kez

karşısında, akılcı yöntemleri ve başarılı diyalektik çözümlemeleri olan, Hristiyan Kilisesi modeline uygun örgütlenen ciddi bir hasım bulmuştu. Her geçen gün Manicilik karşıtı kilise kuralları, devlet buyrukları ve düalist öğretileri kötüleyen yapıtlar çoğalıyordu. Hristiyan Kilisesi, Manicilik karşısında geçirdiği korkuyu bir daha asla unutamayacak, yüz yıllar boyunca karşılaştığı her düalist hareketi Maniciliğin bir devamı ya da hortlaması olarak kabul edecekti. Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına karşın Vaudoislar, Katharlar, Templiyeler Manicilik ile suçlanacaktı. Artık, Hristiyan Kilisesi'nin gözünde her sapkın inanç Manicilik olarak yaftalanacaktır. Bu suçlamadan ne Luther, ne de Calvin kendini kurtaramayacaktır. Oysa Luther, kendi yandaşları tarafından Kilise'nin Maniciliğe karşı son savunucusu olarak gösterilmiştir.

Batı'daki Reformasyon hareketinden sonra, her ne kadar Kilise'nin dogmatik tutumunda önemli bir değişim olmadıysa da Maniciliğin araştırılması ve daha iyi anlaşılması çabaları başladı. Manici belgelerinin incelenmesi, Doğu ile Batı'yı Zerdüşt ile İsa'yı birleştirmeye uğraşmış bir bilgenin varlığını gösteriyordu. Zamanla, eski İran ve Hint inançlarının daha iyi anlaşılmasıyla, Maniciliğin kaynaklarına dair yeni açıklamalar elde edildi. Maniciliğin temel öğretisi olan gnostik düalizmin eski Zerdüşt inançlarının yanı sıra, Hint öğretilerinde kök bulduğu ortaya çıkarıldı. Böylece Manicilik; köktenci düalizm, Doğu pagan inançları ve doğacı dinlerden kaynaklanan, Zerdüşt'ten yola çıkarak düzenlenmiş ve İncil kalıbına dökülmüş bir gnostik Asya inancı olarak tanımlandı.

Assyrioloji'nin gelişimi Manicilikte yeni nitelikler bulunmasını sağladı. Böylece, Maniciliğin en eski köklerinin Kalde ve Babilonya'nın eski inançlarında yer aldığı anlaşıldı. So-

nuçta Mani dininin, Mezopotamya-İran düalizmi üzerine temellenen ve evrensel bir din niteliğine ulaşabilmek amacıyla Budizm ve Hristiyanlık'tan aktarmalar yapan bir "syncretist" (bağdaştırmacı) inanç olarak Doğu'ya ve Batı'ya doğru genişlediği belirlendi. Bu genişleme, Hristiyanlığın ilk yüz yıllarında tam anlamıyla etkindi ve ancak İslam tarafından kesin olarak durdurulacaktı. Kısacası Mani, Zerdüşt inancının da kaynağı olan Kalde-Babilonya potasında, Budist ahlâk ilkelerini ve Hristiyan öğretisini harmanlayan bir bilgeydi.

Ortaya çıkarılan son bulguların ışığında, Manicilik bir büyük din olarak değerlendirilebilir. Üstelik "kitaplı" bir din, bir misyoner dini, örgütlenmiş bir din, tüm büyük dinleri kendinde eritmek isteyen evrensel ve nihaî bir din. Ancak tüm bu niteliklerden daha önemlisi, herşeyin başına iki ezelî ve karşıt iki ilkeyi, Işık ve Karanlığı yerleştirmiş olan ve İsa'nın gelişini müjdelediği "Paracletos" tarafından gizemleri açıklanan köktenci bir "gnosis"tir Manicilik. Tüm yaşamı ve tüm bilgileri içerdiğini ileri süren bir toptancı gizem dinidir. İsa başarısız olmuş, Aziz Paul ile Marcion'un çabaları boşa gitmiştir. Gerçek Kilise'yi yeniden düzenlemekle görevlendirilmiş olan Paracletos-Mani zuhur etmiştir.

Gnosis

Hristiyanlığın ilk yüz yıllarında, Kilise Babaları çoğu zaman pek dikkatli ve titiz olmalarına karşın, temel teolojik konularda kararsız duruma düşmüşlerdi. Çabalarını "Günahtan Arınma" konusuna yöneltmişler, ancak günahın asıl nedeni konusunda yetersiz kalmışlardı.

Oysa, o çağlarda Hristiyanlar için en önemli sorun günahtı. İçinde yaşadıkları, Roma İmparatorluğu'nun acımasız,

sefih ve belirsiz dünyası, hiç kuşkusuz günah dolu bir dünyaydı. Öyleyse, her şeye kadir olan iyi Tanrı tüm bu kötülüklere ve günahlara nasıl oluyor da izin veriyordu?

Gnostisizm'in temelinde bu kötülük ve günah sorununu çözme arzusu yatar. Kilise bu konuda tatmin edici yanıtlar üretemeyince, düşünürler kendi öz çözümlerini aramak zorunda kaldılar ve bu arayışın sonunda Hristiyan Düalizmi oluştu. 2. yüzyılın ortalarında Gnostik düşünce, birbirinden alabildiğine farklı ancak özde birleşen Marcion, Valentinus ve Basilides gibi düşünürlerin önderliğinde Roma dünyasını sarstı.

Gnostiklerin çözümü, görünen ve bilinen, zalim ve günah dolu evreni yaratmış olma sorumluluğunu Tanrı'dan almak biçiminde ortaya çıktı. Marcion'a göre evreni yaratan Ahd-i Atik'teki merhametsiz Jehova (Demiurgos) idi. Gerçek Tanrı bir başka boyutta, iyilik dolu ve koruyucu olarak daima mevcuttu ve Jehova'nın zalim öğretisine, yani Ahd-i Atik'e karşı çıkmak için, İsa'yı İncil ile birlikte yeryüzüne göndermişti. Bu nedenle, Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid öğretileri kesin bir karşıtlık içindeydi.

Platon, Timaeus isimli diyalogunda evreni Demiurgos'un yarattığını söyler. Bu Yunanca sözcük "zanaatkâr" anlamını taşımaktadır. Gnostikler, Demiurgos'u evreni tüm kusurları ile yaratan, kötü, cahil ve kıskanç, ikincil bir tanrı olarak değerlendirmişlerdir. Gnostizmin ilkelerine göre, sıradan insanlar, yalnızca Gnostiklerin kavrayıp taptığı gerçek Tanrı'ya değil, bilinçsizce Demiurgos'a tapmaktadırlar.

Çeşitli Gnostik tarikatların birbirinden ne ölçüde farklı olduklarını bugün tam olarak bilemiyoruz. Ancak, bunların tümünde bir inisiyasyon töreninin, bir "gizeme ulaşma" ri-

tüelinin uygulandığı biliniyor. Tüm bu tarikatlar, insanları içlerinde bulunan "Tanrısal Öz"ün ölçüsüne göre üç sınıfa ayırmışlar. Valentinus'a göre bu sınıflar şu biçimde sıralanıyor: önce "Pneumatikoi" (Ruhanîler) geliyor; bu kişiler Tanrı ateşi ile dolu olup kurtuluşları için yalnızca gnosisin açıklanmasına gereksinim duyarlar. İkinci kategoride "Psikhikoi" (Psişikler) bulunur; bu kişilerin ruhlarında Tanrısal öz az da olsa bulunur ama kurtuluşları kesin değildir; kurtulmak için iyilikler yapmaları gereklidir. Sonuncu kategoriyi "Glikoi" (Maddiler) oluşturur; bunlar içlerinde hiç Tanrı kıvılcımı olmayan kişilerdir ve kaçınılmaz olarak geldikleri toza geri dönecekler.

Gnostik düşünce böylesine kesin çizgilerle belirlenmiş bir Düalizmi içerdiği için, yalnızca iyilik ile kötülüğü değil, tüm erdemlerin karşıtını da içeriyordu. Madem ki yaratılmış evren günah doluydu, o zaman ondan kaçınmak gerekliydi. Öncelikle, her şeyden elini eteğini çekmek gerekliydi. Dünya zevk ve nimetlerinde aşırıya kaçmak acınacak bir durumdu, evlenmek ve çocuk yapmaktan uzak durulmalıydı.

Ancak, Gnostik Düalizm giderek daha keskinleşecek, Işık ve Karanlık, İyi Tanrı ile Demiurgos arasındaki karşıtlık daha sertleşecekti. Demiurgos artık açıkça şeytanın ta kendisi olarak düşünülüyor ve evreni yaratanın doğrudan şeytan olduğu kabul ediliyordu.

Marcion'un temellerini attığı bu inanç zamanla ilk büyük Hristiyan Düalist kilisesini oluşturdu. Marcion'un düşünceleri o denli etkili olmuştu ki, daha sonraları ortodoks (Dogmaya ve Kilise öğretisine uygun olan. e.n) Hristiyanlık, karşısında bulduğu her türlü sapkın inanca "Marcionist" ya da "Manihaeist" sıfatını yapıştırdı.

Ancak, Marcion'un temelde Hristiyan olmasına karşın, Mani Hristiyanlık sınırlarının dışında kabul ediliyordu. Mani, bilinen yaşam öyküsüne göre, bir sapkın Hristiyandan çok, bir Zerdüştî olmalıdır. Mani'nin kendi yazdıklarına göre, tüm din önderleri; Hermes, Buda, Zerdüşt, İsa ve hatta Platon onun öncülleridir; ancak İsa'nın yeri hepsinin üzerindedir ve panteistik bir konuma ulaşmıştır. Mani'nin inancına göre, İsa bedenleşmiş bir tanrısal varlıktır, yalnızca yayılan bir ışık değildir, o her yerde vardır; İsa, insanlık için acı çekerek insanların kurtuluşunu sağlamıştır.

Örgüt ve Ritüel

Maniciliğin örgütlenmesinde de Marcion örnek olarak alınmıştır. Maniciler iki sınıfa ayrılmışlardır: Gizeme ulaşmış olanlar ile sıradan inananlar ya da Mani'nin adlandırdığı gibi "Seçkinler" (ya da Yetkinler) ile "Dinleyenler". Manicilik'te kadınlar da seçkinlerin arasına kabul edilirdi. Bir tür ruhban sınıfı olan seçkinler, çok zorlu hazırlık dönemlerinden ve çetin inisiyasyon törenlerinden geçirilirlerdi. "Consolamentum" (Teselli) adı verilen inisiyasyon törenine pek önem verilirdi. Bu aşamadan sonra, seçkinler "Tanrısal Işık" ile dolarlar ve artık bu ışığı dünyevî nesnelerle kirletecek eylemlerden kaçınırlardı. Evlenmezler, mülk sahibi olamazlar, et yemezler ve şarap içmezlerdi. Tarım işlerinde çalışmamalı, hatta ekmeği bile doğramamalıydılar. Günlük yiyecekleri ve yalın giysileriyle gezgin bir yaşam sürmeliydi seçkinler.

Seçkinlerin ilkeleri, Budist keşişlerin disiplinine şaşırtıcı ölçüde yakındı. Arada bulunan tek fark, Manici seçkinlere yerleşik yaşamın yasak olmasıydı. Seçkinlerin yaşamı oldukça zordu. Yaşamları üç mühürle bağlıydı: Ağız, el ve gönül

mühürleri... İlk mühür, tüm kötü yiyecekleri ve kötü sözleri yasaklardı. İkinci mühür, canlı varlıkların içinde saklı bulunan ışığa verilebilecek her türlü zararı engellemek içindi; adam öldürmek, hayvan öldürmek, hatta meyva koparmak bile yasaktı. Üçüncü mühür, Manicilik inancına ve temizliğine karşı çıkan her türlü düşünceyi yasaklamaktaydı.

Doğal olarak, seçkinlerin sayısı pek azdı. Tarihte ün kazanmış seçkinlerin son derece az sayıda olması da garipsenebilir. Maniciliğe bağlı olanların büyük çoğunluğu "Dinleyiciler"den oluşuyordu. Bunlar yalnızca Mani'nin "On Emri" ile bağlıydılar. Bu on emir sırasıyla puta tapmayı, namussuzluğu, cimriliği, her türlü öldürme eylemini, zina yapmayı, hırsızlığı, yalancılığı, büyücülüğü, ikiyüzlülüğü ve Maniciliğe ihaneti yasaklıyordu. Sıradan inananların ilk görevi seçkinlere neredeyse tapınma derecesine varan bir saygı beslemekti. Dinleyiciler sık sık seçkinlerin önünde diz çökerek kutsanma talep ederler, buna karşılık sebze ve meyva verirlerdi. Herkes için geçerli olan diğer dinsel görevler dua ve oruçtu.

Dua öğle, akşamüstü, gün batımında ve güneş battıktan üç saat sonra olmak üzere günde dört kez zorunluydu. Gündüz duaları güneşe dönerek yapılır, geceleriyse aya bakarak dua edilirdi. Ne güneşin, ne de ayın görünmediği günlerde dua yönü kuzeydi. Dua etmeden önce uygulanması kesin koşul olan bir arınma riti vardı. Arınma işlemi suyla ya da su bulunmazsa toprakla yapılırdı. Oruç zamanlaması da tıpkı dua gibi doğrudan astronomik olgulara bağlıydı. Haftanın ilk günü güneşin onuruna (Sunday?) herkes oruç tutardı. Seçkinler, haftanın ikinci günü de (Monday?) ay onuruna oruç tutmakla sorumluydular. Ayrıca her yeni ayda, herkes ik gün oruç tutardı.

Maniciliğin diğer rit ve törenleri hakkında bilinenler pek az. Mani'nin ölüm yıl dönümünde gerçekleştirilen "Bema" töreni, Maniciliğin en büyük kutlaması olarak biliniyor. Bu törende sürekli dua edilir ve kutsal yazılar okunurdu. Beş basamakla çıkılan bir platformun üzerine boş bir taht yerleştirilirdi. "Bema" töreninin diğer ayrıntıları ne yazık ki bilinmiyor.

Ayrıca, Manicilikte vaftiz uygulamasının olduğu da kesin, fakat bu konuyu içeren kutsal yazılar kayıp olduğundan, Manici vaftiz töreninin hiçbir ayrıntısı bugün bilinmiyor.

Doğu'daki Etkileri

Hem Roma İmparatorluğu'nun, hem de İran'da Sasanîlerin baskısına karşın, Manicilik hızla yayıldı. İran'ın doğusunda bulunan ülkelerde çok başarılı oldu. 10. yüzyılın başlarında, Arap tarihçi El-Birunî ,"Doğu Türklerinin büyük çoğunluğu, Çin ve Tibet'te yaşayanlar ve Hindistan'ın bir bölümü Mani dinine bağlıdırlar" diye yazmıştı. Son zamanlarda Turfan kazılarında ortaya çıkarılan Manici resim ve edebiyat bulguları bu açıklamayı kanıtlamıştır. Mani'nin ölümünden bir yüz yıl sonra, Manicilik Malabar kıyılarına kadar yerleşti. Kara Balgasun'da bulunan ve bir zamanlar Nesturîlere ait olduğu zannedilen Çince yazıtların, aslında Manicilere ait oldukları kuşku duyulmayacak biçimde belirlenmiştir.

Doğu'da Manicilik, 4. yüzyılın sonlarından başlayarak, Doğu İran'da sağlam bir sıçrama tahtası edinmiş ve buradan hareketle İpek Yolu boyunca Afganistan'dan Tarım Havzası'na kadar yayılabilmişti. Manicilik 762 yılında Uygurlarda devlet dini olarak kabul edilmiş ve böylelikle Çin'e doğru genişleme olanağına da kavuşmuştu. 9. yüzyılda Uygur devle-

tinin yok olmasından sonra, Cengiz Han'a kadar Tarım Havzası'nda varlığını sürdürmüştü. Çin içindeyse, Güney kıyılarına kadar inerek, buralarda varlığını gizli bir din olarak devam ettirmeyi başarmıştı. Çin'in Fukien eyaletinde 16. yüzyılda bile Maniciliğe rastlanmıştı.

Manicilik İran ve Babilonya'da hiçbir zaman egemen din düzeyine yükselemedi; ancak Emevîlerin yönetimi altında geniş bir hoşgörü ve refaha ulaşabildi. Maniciler kimi Emevî halifelerinden müsamaha gördüler, başkent Bağdat'ta az sayıda olmalarına karşın, Irak'ın birçok köyüne yayıldılar. Ancak, Emevîlere oranla çok daha az dinsel hoşgörü sahibi olan Abbasîler döneminde Maniciler "zındık" olarak değerlendirilip baskı görmüşler, çeşitli suçlamalar nedeniyle cezalandırılmışlardır. Bu suçlamalar arasında Düalizm, zina, akraba arası cinsel ilişki ve homoseksüellik önde geliyordu. Uygulanan baskılara karşın, özellikle Irak'ta bulunan Manici topluluk etkinliğini 9. yüzyıla kadar sürdürmüştü. Ancak devam eden Abbasî zulmü, Manicilerin toplu halde önce Horasan'a ve daha sonra, Maniciliğin bir devlet dini olduğu Uygur ülkesine göç etmelerine yol açmıştı.

Maniciliğin, "Thomas İncili", "Addas Öğretileri" ve "Hermas'ın Çobanı" gibi Hristiyan "apocrypha"larını (Kilise tarafından kabul görmeyen İncil metinleri) benimsemesinden dolayı, Thomas, Addas ve Hermas'ın Mani dininin ilk büyük havarileri oldukları söylentisi doğdu. Addas'ın Doğu'da, Thomas'ın Suriye'de ve Hermas'ın da Mısır'da havarilik ettikleri varsayıldı.

Manicilik, Mani'nin ölümünden önce bile Filistin'de biliniyordu. St. Ephrem 378 yılında, hiçbir başka ülkenin Mezopotamya kadar Manicilik'ten etkilenmediğinden yakınmaktaydı. Edessa'da (Urfa) 450 yılında güçlü bir Manici cemaat

mevcuttu. Emesuslu Eusebius'un, Laodicealı George'un, Tarsuslu Diodorus'un, Antakyalı Chrysostomus'un, Salamisli Epiphanus'un ve Bostralı Titus'un Maniciliğe karşı mücadele ettikleri biliniyor. Tüm bunlar, Maniciliğin Batı Asya'da Hristiyanlık için ne denli büyük bir tehlike olduğunu göstermektedir. Ancak, Maniciliğin Hristiyanlığa en fazla zarar verdiği ülke Mısır oldu. İmparator Konstantin zamanında, Maniciliği benimsemiş olan İskenderiye Valisi tüm Hristiyan rahiplere görülmemiş bir sertlikle davrandı.

Doğu Roma toprakları üzerinde, Manicilik en etkin olduğu düzeye 375-400 yılları arasında ulaştı ve sonra hızla geriledi. 6. yüzyılda bir süre için yeniden önem kazandı ve toplumun yüksek sınıfları arasında kabul gördü. Bu dönemde İmparator Justinianus Manicilikle ciddi bir mücadeleye girdi ve kısa sürede Maniciliğin bu canlanma çabası da bastırıldı. Ancak, bu çabalar Maniciliği tümüyle yok edemedi. Bir süre sonra Manicilik yeniden canlanarak, Paulicianlar ve Bogomiller adı altında Bizans İmparatorluğu'nu istilâ etti.

Batı'daki Etkileri

Batı'da Maniciliğin esas yurdu Kuzey Afrika'ydı. Mani'den sonra gelen ve ikinci Paracletos olarak adlandırılan Adimantus da Afrika'da etkin olmuştu. Maniliğin Afrika'daki en büyük önderlerinden biri de, 4. yüzyılın sonlarında yaşayan Mileveli Faustus'tur. Mileve'de yoksul bir ailenin oğlu olarak doğan Faustus, gençliğinde Roma'ya yerleşmiş ve orada Maniciliğe girmişti. Derin bilgi sahibi değildi ama etkileyici bir konuşmacıydı. Manici çevrelerde ünü çok yaygındı. 383 yılında Kartaca'ya göç ettikten kısa süre sonra Hristiyanlar tarafından tutuklandı; fakat herhangi bir ceza görmeden salıverildi. 400 yılında Maniciliği öven ve Hristiyanlığı, özel-

likle Eski Ahit'i yeren bir kitap yazdı. Hristiyan pederlerinden ve Maniciliğin en önemli düşmanı olan St. Augustinus bu kitaba tam otuz üç ciltlik bir yapıtla yanıt verdi. Faustus'un daha sonraki yaşamı hakkında bilgi mevcut değil. Ancak, St. Augustinus'un yirmi yıl boyunca kaleme aldığı sonraki yapıtlarında Manicilik'ten hiç söz etmemesi, bu süre içinde Maniciliğin etkisini giderek yitirdiğini gösteren bir kanıttır. Vandalların Afrika'yı ele geçirmesi üzerine, Maniciler son bir girişimle, Arius mezhebine bağlı Vandalları Maniciliğe çekmeye çalıştılar. 477-484 yılları arasında hüküm süren Vandal Kralı Huneric'in bu girişime karşı tepkisi çok sert oldu ve Kuzey Afrika'daki tüm Maniciler ya sürgüne gönderildiler ya da yakıldılar.

Maniciliğin Batı'daki merkezlerinden biri de Roma kentiydi. 311-314 yılları arasında Papalık yapan Miltiades, "Liber Pontificalis" isimli eserinde, Roma'daki Manicilerden söz etmekteydi. İmparator Valentianus'un 372 yılında çıkardığı bir ferman, Roma'daki Manicilerin kovuşturulmasını buyurmaktaydı. 384-388 yılları arasında da Roma'da "Martari" adında yeni bir Manici tarikat ortaya çıktı. Bu tarikat, özgün Mani öğretisini değiştirmeyi amaçlıyarak, seçkinlerin gezgin yaşamı terk etmesini ve bir tür manastır düzenine girmesini öngörmekteydi. Martariler, en büyük direnci Maniciler'den gördüler.

6. yüzyıldan başlayarak, Manicilik Batı'da neredeyse tümüyle yok oldu. Her ne kadar sağda solda, kimi gizli topluluklar ve düalist tarikatlar varlığını sürdürdüyse de bunların Babilonyalı peygamber Mani ile doğrudan ya da bilinçli bir ilintisi mevcut değildi. Ancak tam beş yüz yıl sonra, 11. yüzyılda Doğu'dan, Bizans ve Bulgaristan yolu ile gelen Paulicianlar ve Bogomiller Batı'yı etkilediler. Bunların düalist öğre-

tileri, Kuzey İtalya ve Güney Fransa'da tohumlanabilecek verimli alanlar buldular ve böylece tarihte ilk kez Hristiyan topraklarına yönelik Haçlı Seferlerine yol açmış olan Kathar hareketinin temellerini attılar.

Sonuç

Bu denli sıradışı bir teoloji ve insanın yazgısından çok "Işık" için ilgi besleyen bir dinsel inancın, böylesine hızla yayılıp itibar görmesi oldukça yadırgatıcı bulunabilir. Ancak, gnostik efsanelerin bolluğu, ne denli akıldışı olursa olsun, bu tür yaratılış öykülerine inanmaya hazır geniş halk kitlelerinin varlığını göstermektedir. Ayrıca, III. yüzyılda Roma'nın baskıcı ve mutsuz dünyasında, tıpkı Hristiyanlık gibi, herkese kurtuluş vaadeden bir inancın yayılma olasılığının ne ölçüde yüksek olduğu Manicilik örneğinden açıkça anlaşılmaktadır.

Maniciliğin kısa sürede yayılması, ne ondan önceki, ne de sonraki dinsel inançların yayılmasına benzemez. Zira Manicilik, diğer dinlerin aksine kabul edildiği ülke ve topluluklarda hiçbir temel politik ve sosyal değişim yaratmayı öngörmemiştir. Bu durum Manici misyonerlerin görevlerini zorlaştırmış, zaten bir bileşim olarak doğan dinlerini, diğer ulusların kültürel ve toplumsal koşullarına adaptasyon gereğini yaratmıştır.

Maniciliğin tümüyle entellektüel düzeyde kalması ve toplumsal-politik değişimler yaratmakta iddiasız olması en zayıf özelliğiydi. Kısacası Manicilik anti-sosyal olması yüzünden başarısızlığa uğradı. Bu sert ve savaşçı çağlarda, uygarlıklarını barbar saldırılarına karşı koruma endişesindeki yöneticiler, bu denli edilgen bir inancı onaylayamazlardı.

Toplumsal kuralları hiçe sayan, yandaşlarına başıboş dolaşıp çalışmayı reddetmelerini ve sadakayla geçinmelerini buyuran, hayvanların öldürülmesine bile karşı çıkan barışçı bir inancın baskı ve zulüm görmesi kaçınılmazdı. Örgütsel yapıları da ağır baskılardan sonra yaşamını sürdüremeyecek kadar dayanıksız ve edilgendi.

Mithracılık

Mithra dini M.S. 1 yüzyılda yayılmaya başladı, 3. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaştı. Batıda Britanya Adası'ndan, Doğu'da Romanya ve Anadolu'ya kadar yayıldı. 4. yüzyılda Hristiyanlığa yenik düştü ve kazınarak yok edildi. Bu arada Hristiyanlığa da pek çok şey verdi.

Peki neydi Mithracılık? Nasıl ortaya çıkmıştı? Bu soruları cevaplandırırken, bir yolun nasıl kurulup geliştiği ve nasıl gelişmesi gerektiği üzerinde de ipuçları alacağız. Esas dikkat edilmesi gereken konu budur.

Bir defa Mithra kültü ile İran/Pers Mithrası arasında hiçbir ilişki -isim benzerligi hariç- yoktur. Aryenlerin tanrılarından biri olan Mithra adı Pers'in çok öncesine kadar gider. Mithra dini takımyıldızlara, yani evrene dayanan bir öğretidir. Çıkış yeri Anadolu ve Tarsus kentidir. M.Ö. 2. yüzyılda Hipparkus'un Presesyon ile ilgili buluşunu (Dünyanın ekseni etrafında hareket ederken yalpalaması sonucu ekinokslarda gerileme nedeni ile Zodyak üzerinde geriye doğru yavaşça ilerlemesi, 2160 yılda bir burç geçerek 25.920 yılda 12 burcu tamamlaması ve bu esnada 1 derece kayan eksen nedeni ile gökteki yıldızların konumlarının değişmesi) temel alan Tarsuslu alimler, evrendeki yıldızların konumlarını değiştiren muazzam bir kudret olduğunu keşfetmişler. Güneş yeri-

ne, güneşe de hükmeden daha üstün bu kudrete Mithra diyerek yeni bir yolun temelini atmışlardır.

Mithra ismini vermelerinin sebebiyse; o dönemde Anadolu'yu sömürge yapmak isteyen emperyalist Roma'nın baş düşmanı ve Anadolu'daki tek bağımsız kral olan Karadeniz'e hakim Kral Mithridates Eupator'un bu ekole destek olmasına bir çeşit jesttir. Böylece Tarsus'ta presesyon bilgisini temel alan Kozmokrator (evren egemeni) Mithra dini kurulmuş oldu. Önce sır keşfedilir, sonra sonra bu sır etrafında bir çekirdek kurulur; felsefi ve izahi yönü tamamlanır. Somutça ortaya konur. Mithras, sol invictus'tur (fethedilemez güneş), bildiğimiz Güneş (Helios) ise fethedilmiş güneştir. Güneş merkezli inançların yaygın oldugu çağa göre önemli bir aşamadır yani. O çağlara göre Presesyon olaganüstü bir bilgidir (Gerçi kaynak esasen Sümer'dir. Sümer'de -ki M.Ö. 4400 yıllarında- tanrılar presesyon çağlarına göre 2160X12=25.920 yılda bir yönetime gelip giderdi).

Sonuç olarak, Mithra dininin kuruluş felsefesine dikkat edersek, bir somut sır etrafında şekillenme olduğu görülmektedir. Bir yolda nelerin olması gerektiğine de güzel bir örnektir. Bir yolun, karayolu veya demiryolu değil de gerçekten bir yol olabilmesinin bazı şartları vardır. Yol'un Alemlerin Rabbi'ne yönelik, O'nu arayışa yönelik samimi bir amaç ve gayret içermesi baş koşuldur. İkinci koşul ise sırdır. Yol, Rabbin "Alemdeki Parmak İzleri" diyebileceğimiz bir sırra vakıf olmalıdır. Yol, girenlere bu sırrı açtığı zaman gönüller yumuşamalı, şüphe tamamen gitmeli ve tam Mutmainlik vermelidir. Yol, umut değil; somut dağıtmalıdır. Sır, teste tabi olmalı ve her testten galip çıkacak kesinlikte olmalıdır. Son cümlemiz şudur: Yolları yol yapan şey sırrıdır, sırrı olmayan yol ise sadece sanrıdır.

Paganizm

Paganizm (zaman zaman Türkçe putperestlik sözcüğü de geniş bir şekilde aynı anlamda kullanılır; fakat paganizm ve putperestlik farklı anlamları içerir), akide (yani dini esas) anlamında monoteizmden uzak olan ve çok farklı uygulama ve ibadetler içeren dinleri kapsayan geniş bir din bilimleri terimidir. Ayrıca yoğun bir kutsal sembolizm vardır ve bu çoğunda kendisini puta tapım yani daha belirli anlamıyla putperestlik olarak göstermiştir. Paganizm, özellikle İbrahimi Dinler tarafından İbrahimi Dinler dışındaki dinleri tanımlamakta kullanılır.

Bu terim fazlasıyla geniş olduğundan ve tanımları muğlak olduğundan, çoğu kez bu başlık altında incelenebilecek bir din tanımlanırken daha belirli isimler tercih edilir; politeizm, şamanizm veya animizm gibi. Paganizm batı dillerinde Latince paganus (kırsal) sözcüğünden türer. Özellikle Hristiyanlıkta paganizm terimi, İbrahimi Dinlerin dışında kalan ruhani veya dini öğreti ve doğa dinlerinin uygulama ve geleneklerini genel anlamda kapsar. Bu açıdan, paganizme mensup kişi için kullanılabilecek pagan veya İslam terminolojisindeki müşrik yani "Tanrı'dan başkasına tapan" terimine denktir. İslam terminolojisinde müşrik kullanılırken, özellikle Hristiyanlıkta pagan terimi kullanılır.

Etimolojisi ve Etimolojik Tanımı

Batı dilleri kökenli ve eş anlamlı paganizm ve pagan ise Latince paganus yani "kırsal" sözcüğünden türemiştir. Özellikle köylü erken dönemlerden beri Hristiyanlık, kırsal kesimlerden ziyade şehirlerde yayılmıştı. Böylece kısa bir süre içinde Hristiyan olmayan kişi ile köylü neredeyse eş anlamlı

hale geldi ve modern anlamda kullanılan pagan terimi ortaya çıktı.

Pagan sözcüğünün kullanımı birçok Batı dilinde çok eski zamanlardan beri var olsa da paganizm sözcüğünün kullanımı daha yenidir. Örneğin İngilizce'de pagan sözcüğüne 14. yüzyılda rastlanırken, paganizm sözcüğüne 17. yüzyıldan önce rastlanmamıştır. TDK, paganizm sözcüğünü bir sosyoloji terimi olarak çok tanrıcılık anlamına sahip biçimde tanımlasa da Türkçe yapılmış dini çalışmalarda çok tanrıcılık karşılığı olarak paganizmden ziyade politeizm tercih edilmekte, paganizm putperestliğin karşılığı olarak yer almaktadır. Yine TDK pagan sözcüğünü çok tanrılı dinden olan (kimse), payen olarak tanımlar.

Pagan Sınıflandırması

Paleo-Paganizm: "Neopaganizm" teriminin karşıtı olan bir retronim, diğer kültürler tarafından müdaheleye maruz kalmamış pagan kültürlerini tanımlamakta kullanılmaktadır. Bu terime Hinduizm, Şinto, göç öncesi Germen paganizmi, Kelt politeizmi, Yunan ve Roma dinleri girer.

Mezo-Paganizm: Monoteistik, dualistik veya teistik olmayan dünya görüşleri, inanç veya öğretilerden etkilenmiş olsa da dini uygulamalar açısından bağımsızlığını korumuş pagan kültürlerini tanımlar. Buna Amerikan yerlileri, Avustralya aborijinleri, Farmasonluk, Teosofi ve Sihizm vb. dahildir.

Neo-Paganizm: Modern insanlar tarafından çoğunlukla doğa ile (insanlık ve yaşam arasında) yeniden sıkı bir bağ kurmak temelinden yola çıkan, doğal, Hristiyanlık öncesi veya diğer doğa temelli ruhani öğreti ve inançların yeniden canlandırılmaya çalışılması. Bu tanıma Slavianstvo, Neo-Druidism ve Vika (Wicca) dahildir.

Şamanizm

Şamanizm ilkel kavimlerde görülen, ruhlarla insanlar arasında aracılık yaptığı ve hastaları iyileştirme gücüne sahip olduğu kabul edilen Şamanlar çevresinde yoğunlaşan inanç sistemidir. Ata ruhlarına ve doğa varlıklarına tapınmaya dayanan eski bir Asya dinidir.

13. yüzyılda Avrupalı gezginlerin Mançu-Tunguz halklarından duydukları Şaman kelimesi daha sonra Sibirya sihirbazlarına verilen bir isim olarak yaygınlaşmıştır. Şamanizm ise genellikle Sibirya kavimlerinin din inançlarını ve bu inançlara bağlı olarak dini merasimlerini ifade eden bir terim olup, Kuzey Asya halkları arasında yaygın olan Şaman kelimesi etrafında kurulan, çoğunlukla dini karaktere sahip inançları ve bir takım faaliyetleri ifade için kullanılır. Çok geniş bir alana yayılan Şamanlık, Türk-Moğol eski kültür tarihinde önemli yer tutar.

Çin kaynaklarından anlaşıldığına göre eski Orta Asya Şamanizminin temelleri Gök Tanrı, Güneş, yer, su, atalar ve ocak yani ateş kültleriydi. Bu bağlamda Asya halklarının inandığı Şamanlığın temelinde insan ve doğanın birlik ve beraberliği ve uyumu düşüncesi yer alır. Evren, dünya, insan, hayvan ve bitkiler alemi bir bütün olarak düşünülür. Dünya ve Gök, yaratma eylemini birlikte iş birliği halinde gerçekleştirmektedir. Bunlar bütün varlıkların yaratıcısı olmalarından ötürü kutsaldır. İşte bu yüzden Asya'nın göçebe halklarında Gökle Yer Su'yu sayma ve bunlara saygı gösterme, bu göçebe halkların inanışlarının özünü oluşturuyordu. Dağın eteğinde ya da zirvesinde, nehrin ya da gölün kıyısında, yolun ya da atın bağlandığı direğin yanında bir göçebenin kutsamayla eylemleri, tüm yaşamın ortak bir bilinci paylaştığı doğaya dönüktür. Şamanlıktaki bir diğer inanışta, insan nesli-

nin sonsuz bir şekilde devamlılığı düşüncesidir. Şamanist olan birisi kendini baba, dede ve atalarına ait olan bir hayatın devamı olarak görür, bunları bilir ve sayar yani Atalar kültü hakimdir. Bununla birlikte söz konusu insan aynı zamanda kendi geleceğini de sonraki nesillerde görmektedir ki bu durum varoluşun ana anlamıdır. Bundan dolayı bu insanın görevi çocuk ve torunlarına toplumun en iyi yanlarını aşılayarak yetiştirmek ve hayata hazırlamaktır.

Şamanizm en eski inanç sistemidir. Türklerin, Moğolların ve Asya göçebelerinin eski dinidir. İnançlarına göre bir yanda gökyüzünü mesken tutmuş iyilik tanrıları, bir yanda yeraltının karanlığına gömülmüş kötülük tanrılarının ve ağaçta, taşta, dağda, suda, ateşte, ayda, güneşte uyuyan ruhların varlığına inanırlar. Bu Tanrı ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapan kişilerdir Şamanlar. Eski Türklerde iyi ruh "Bay Ülgen", kötü ruh "Erlik" diye adlandırılmıştır. "Bay Ülgen" aynı zamanda iyi ruhların başında bulunan, onlara emir veren bir tanrıdır.

Tanrı ve en büyük semavi ruh, semanın en üst tabakasında bulunan insan şeklinde bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Gökte yaşadığına inanılan bu en büyük ruh, insanları, ovaları, ateşi, yeri, güneşi, ayı, yıldızları yaratmış ve kainatın nizamını sağlamıştır. Yine Şamanist kavimlere göre, gökte ve yerde meydana gelen çeşitli tabiat olayları, birtakım ruh ve tanrıların eseriydi. Hastalık gibi ölüm de onlara göre kötü ruhların bir eseri sayılıyordu.

Ağaçlara, taşlara, su kaynaklarının etrafına bez bağlamak Şamanizm'de önemli bir ritüeldir. Gökteki tanrılara beyaz, yer-su ruhlarına kırmızı, yeraltı tanrılarına ve ruhlarınaysa siyah bez parçaları kullanılıyordu. Bu yolla, tanrılara dilek ve isteklerini ilettiklerine inanıyorlardı.

Moğolistan'ın dört bir yanında yol kenarlarında bulunan taş yığınları kutsal sayılır. Bu taş yığınlarına Ovo denir. Bu yığına taş, votka şişesi, para ve kumaş gibi şeyler bırakmanın şans getireceğine inanılır. Ovonun etrafında dönüp dua etmek aynı zamanda güvenli bir yolculuğun da garantisidir.

Şamanizm, hastayı olduğu kadar Şaman şifacıyı da içeren büyük bir zihinsel ve duygusal maceradır. Şaman, destansı yolculuğu ve çabaları aracılığıyla hastasının normal, sıradan, içinde kendini hasta olarak tanımladığı gerçekliği aşmasına yardımcı olur. Şaman, hastalarına, hastalıklara ya da ölüme karşı giriştikleri savaşta duygusal ve ruhsal olarak yalnız olmadıklarını gösterir. Şaman, derin bir düzeyde kendi özel güçlerini hastasıyla paylaşır ve onu, başka bir insanın ona yardımcı olmak için kendisini feda etmeye hazır olduğuna ikna eder.

Uygarlaşmış dünyada yaşayan bizlerin "büyücü doktor" olarak adlandırdığımız Şamanlar, kendilerinin ve topluluklarının üyelerinin sağlığı ve esenliği için geliştirdikleri ve kuşaktan kuşağa devamını sağladıkları son derece olağanüstü kadim tekniklerin koruyucularıdır.

Arkeolojik ve etnolojik kanıtlar Şamanik yöntemlerin en azından yirmi ya da otuz bin yaşında olduğunu bildirmektedir. Şamanik varsayımlar ve yöntemlerle ilgili dikkate değer şeylerden birisi, bunların Avustralya yerlileri yani Aborjinler, Kuzey ve Güney Amerika, Sibirya ve Orta Asya, Doğu ve Kuzey Avrupa ve Güney Afrika'da dahil olmak üzere, dünyanın birbirinden ayrı ve uzak bölümlerinde olmasına rağmen, çok benzer olmasıdır. Ortaçağ ve Rönesans Batı Avrupa'sında aynı temel Şamanik bilgi Engizisyon tarafından yok edilmiştir.

Ruhlarla ilişki kurmak yalnızca Şamanlarda bulunurdu. Böylece Şamanlar törenlerde insanlarla ruhlar arasında aracılık yaparlardı. İyi ruhların yararlı etkilerini sürdürürler ve kötü ruhların zararlı etkilerini önlemeye çalışırlardı. İnsan ruhunun ölümden sonra göğe çıkabilmesi için parlak cenaze törenleri yapılır, kurban kesilir ve mezarlara kıymetli eşyalar konurdu. Tören sırasında çalınan davulun içine ruhların toplandığına inanılırdı.

Şamanist Türk ve Moğol boylarında "Oba Kültü" denilen bir kült çok yaygındır. Oba, steplerde toprak, dağ geçitlerinde taş yığınlarından meydana getirilen yapay tepeler yani höyüklerdir. Bu obalar steplerde mukaddes dağ ve tepe yerini tutar. Şaman, filan oymağın koruyucu ruhunun filan yerde bulunduğunu söyler; boy veya oymak oraya bir höyük yapardı. Bu oba, o boyun tapınağı olurdu. Burada kurbanlar kesilir, dini törenler yapılırdı. Obanın yanından geçen her yolcu atının kılından veya elindeki paçavralardan bir parçayı adak olarak ağaçlara ya da taşlara bağlardı. Bu uygulamaya Müslüman Türkler'de de rastlanmaktadır.

Şaman Tanımı

Tarih ve din bilimi açısından, Şamanizmin doğuşu ve kaynağı gibi, "Şaman" sözcüğünün de nereden geldiği, nasıl bir anlam tasıdığı kesin olarak belirlenememiştir. Bu konuda üç farklı görüş öne sürülmektedir:

1- Şaman kavramı, Hindistan'daki Pali dilinde "ruhlardan esinlenen kişi" anlamına gelen "samana" sözcüğünden türemiştir.

2- Şaman kavramının kaynağı, Sanskritçe'de "budacı rahip" anlamına gelen samana sözcüğüdür.

3- Şaman kavramı, Mançu dilinde "oynayan, zıplayan, bir iş görürken sürekli olarak hareket eden" anlamındaki "saman" kavramından gelir.

Şaman, Gök Tanrı tarafından bu göreve getirildiğine yani gizli güçlerle donatıldığına, tanrı ile insanlar arasında aracı olduğuna, bazı tanrısal nitelikler, gizli bilgiler taşıdığına inanır.

Şaman, büyücü ve sihirbaz anlamlarına gelir. Şaman kelimesinin kaynağı konusunda farklı görüşler vardır. Kelimenin aslen Mançuca ya da Moğolca olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, Sanskritçe'den geldiğini de kabul edenler vardır. Türk kavimleri Şamanlara genellikle Kam demektedirler. Kalmuklar erkek Şamanlara Bö ya da Böge, Kırgız-Kazaklar ise Baksi ya da Bakşı derler.

Uygurca'da "Şaman", "hastalıkları gideren, acıları dindiren, çılgınlıkları, saraları yatıştıran, hastalara ilaç yapan kimse" anlamında, "otacı" diye anılmıştır. Çin kaynaklarına göre, Kırgızlarda Şaman'ın adı Gan'dır. Altaylılar Şaman'a Kam, Kamların yönettikleri törene de Kamlama demişlerdir. Moğolca'da Şaman'ın karşılığı ise Böge'dir.

Şaman anlamı bakımından büyücü rahip demektir. Bu bakımdan Şamanizm'in bir din olmadığı ileri sürülmüştür. Çünkü Şamanizm'de, en geniş çerçevesiyle bir dinde bulunması gereken bir din kurucusu, kutsal kitap veya kitapları, inanç esasları, ibadetleri ve cemaat gibi net özellikleri yoktur. Onun için Şamanizm, bir çeşit sihirbazlık ve büyücülük şeklinde, yaygın bir tarzda ortaya çıkan ve pek çok yerde görülen sihri bir olay olarak görülmek de istenmiştir.

Şamanların belirlenmesinin başlıca iki yolu vardır: Şaman mesleğinin veraset yoluyla intikali ve içte kendiliğinden

duyulan "tanrısal çağrı yoluyla" seçilme. Seçilme şekli ne olursa olsun her Şaman ikili bir eğitimden geçtikten sonra Şaman olur. Ekstatik eğitim yani rüyalar ya da trans ve geleneksel eğitim yani Şaman teknikleri, ruhların isim ve fonksiyonları, kabilenin mitolojisi gibi. Ruhların ve yaşlı Şaman ustalarının üstlendiği bu ikili eğitim bir inisiyasyondur. Şamanı sıradan bir insan olmaktan çıkaran, toplumun itibar ettiği bir kişi haline getiren bu inisiyasyon eğitimdir.

Ancak Şamanizm'de Şaman genellikle babadan oğula geçmek suretiyle din adamı olur. Şaman, mesleğiyle ilgili bilgileri, yaşlı Şaman'dan ders almak suretiyle elde eder. Genellikle gelecekten haber vermek, büyü ve efsun yapmak, ruhlara kurban sunmak, ruhlarla temasa geçerek çözümü mümkün fakat zor olan işleri yapmak, Şamanların başlıca görevleridir. Ölünün ruhunu öbür dünyaya göndermek, av avlamakta şanssızlığı ortadan kaldırmak ve ağır hastalıkları tedavi etmek de görevleri arasındadır. Şaman'da ırsi ve marazi bazı özelliklerin bulunduğu iddia edildiği gibi, aksine olarak, ruhlar tarafından Şamanlığa davet edildiğine inanılan bu kimseye Sibirya kavimleri arasında korku ile karışık bir saygı gösterildiği de bilinir. Özel kabiliyetleri sayesinde tabiat üstü kuvvetlerle temas kurduğu kabul edildiğinden ona, mensup olduğu boy veya oymağın koruyucusu gözüyle de bakılır. Nitekim, ilk Şama'nın ortaya çıkışına dair efsanelerde, ruhlarla münasebette bulunduğuna inanılan Şamanın, üstün kabiliyetleri ve farklı bir yaratılışı bulunduğu kabul edilir. Şamanlar genellikle zeki ve şair tabiatlı kimselerdir. Ayin sırasında yoğun bir vecd içinde kendinden geçip gök ve yeraltı dünyalarında gördüğü garip varlıkları, acaip hadiseleri detaylarıyla anlatırlar, ayılınca da bir şey hatırlamazlar. Bir Şamanın gökteki iyi ruhlarla yer altındaki kötü ruhlara

hakim olduğu ve onlarla ilişki kurduğuna inanılan toplumlar görüldüğü gibi, bu iki işin, ak ve kara denen iki ayrı Şaman tarafından üstlenildiği toplumlar da görülür.

Şaman olmak için eğer tanrısal çağrı yolu yoksa belli başlı bir Şamanın neslinden olmak gerekir. Geçmiş ataların ruhundan biri Şaman olacak torununa musallat olur, onu Şaman olmaya zorlar. Bu duruma Altaylılar "töz basıp yat" yani ruh basması derler. Şamanlar, ata ruhu musallat olan kişi Şamanlığı kabul etmezse delireceği gibi bir inanışa sahiptirler.

Şaman her şeyden önce, kendi özel yöntemiyle ulaştığı kendinden geçme yani vecd durumunda, ruhunun göklere yükselmek, yeraltına inmek ve oralarda dolaşmak için bedeninden ayrıldığını hisseden bir aşkınlık yani trans ustasıdır. Bütün Şamanların derin sezgileri, geniş düş güçleri vardır. Derin bir coşkunluğa kapılarak kendinden geçer, bütün gökleri, yer altı dünyasını gezdiğine, ruhların yaşayışlarını gördüğüne, bütün gizli alemleri dolaştığına inanır. Şaman vecd sırasında, ruhları egemenliği altına alarak, ölüler, doğa ruhları yani cinler ve periler ve şeytanlarla ilişki kurar. Böylece ruhlar ve tanrılar dünyasıyla doğrudan ve somut ilişkilere girişen Şaman, birçok ruha sahip olur. Çoğunlukla hayvan biçiminde düşünülen söz konusu ruhlar, Sibirya halklarında ve Altaylarda ayı, kurt, geyik, tavşan, çeşitli kuşlar özellikle kartal, baykuş, karga suretinde görünebilirler. Ayrıca, büyük böcek, ağaç, toprak, ateş olarak ortaya çıkabilirler. Şaman, gerektiğinde bütün yardımcı ruhları dünyanın dört bucağında bile olsalar çağırabilir. Bu çağrıyı davul veya tefini çalarak yapar.

Şamanların asıl görevleri halk arasında oluşa gelen ak ve karanın, yani iyi ve kötü ruhların dengesini sağlamaktı. Bu-

nu da çeşitli büyüler yaparak sağlarlardı. Bu kendinden geçme yani vecd durumları o kadar aşırı bir hale gelir ve izleyenleri o kadar korkuturdu ki, o an Şamanın ölüp yeniden dirildiğine inanılırdı. Şamanlar o ayin sırasında bedenlerinin parça parça edilerek yendiğini iddia ediyorlardı. Ve buna çok inandıkları için de bu duruma "Şaman hastalığı" ya da "mistik parçalanma" diyorlardı.

Bir Şaman bilgi ve güç edinmek ve başka insanlara yardım etmek için normalde gizli olan bir gerçeklikle temasa geçmek ve onu kullanmak için kendi iradesiyle bir değiştirilmiş bilinç durumuna giren adam ya da kadındır. Şamanın emrinde en az bir ve çoğunlukla daha fazla ruhu vardır.

Koruyucu bir ruh olmaksızın bir Şaman olmak hemen hemen olanaksızdır; çünkü Şaman varlık ve edimleri normalde insanlardan gizli olan olağandışı ya da ruhsal güçlerle başa çıkabilmek ve onlara hakim olabilmek için bu güçlü, temel güç kaynağına sahip olmalıdır. Koruyucu ruh çoğunlukla bir güç hayvanıdır; yalnızca Şamanı korumak ve ona hizmet etmekle kalmayıp aynı zamanda onun için bir başka benlik ya da başka bir ben olan ruhsal bir varlıktır. Bir kişinin bir koruyucu ruha sahip olması onu tek başına bir Şaman yapmaz. Bir yetişkin bunu bilse de mutlaka çocukluğunda bir koruyucu ruhun yardımını görmüştür; aksi halde yetişkinliğe erişmek için gerekli koruyucu gücü olmayacaktır. Koruyucu ruhları açısından sıradan bir insan ile bir Şaman arasındaki ana fark, Şamanın kendi koruyucu ruhunu değiştirilmiş bilinç durumundayken aktif olarak kullanmasıdır. Şaman koruyucu ruhunu sık sık görür ve ona danışır, Şamanik yolculuklarda onunla birlikte gezer, onun kendine yardım etmesini sağlar ve onu başkalarının hastalık ya da sakatlıklarının iyileştirmesinde kullanır. Koruyucu ruhtan başka, güçlü

bir Şamanın belirli sayıda yardımcı ruhları vardır. Bunlar koruyucu ruhla karşılaştırıldığında bireysel olarak, daha küçük güçlerdir; fakat bir Şamanın elinde bunlardan yüzlercesi bulunabilir ve büyük bir toplam güç sağlayabilir. Bu yardımcı ruhların belirli amaçlar için özel işlevleri vardır. Bir Şamanın bunların geniş bir kitlesini toplaması, çoğunlukla yıllar alır.

Şamanlar koruyucu ya da himaye edici ruhun kişiyi hastalıklara karşı dirençli kıldığını düşünmüşlerdir. Bunun nedeni basittir ruh dış güçlerin istilasına dirençli olan güçlü bir beden sağlar. Şamanik bakış açısından güçle dolmuş bir bedende olağan gerçeklikte hastalık olarak bilinen istila edici, zararlı enerjilerin kolayca gireceği bir yer yoktur. Bir koruyucu ruh yalnızca kişinin fiziksel enerjisini ve bulaşıcı hastalıklara karşı direncini artırmakla kalmaz aynı zamanda kişinin zihinsel uyanıklığını ve kendine güvenini de arttırır. Bu güç kişinin yalan söylemesini bile zorlaştırır. Bir kimse depresyona girdiğinde, zayıf ya da hastalığa eğilimli olduğunda bu onun artık istenmeyen güç enfeksiyonlarına ya da istilalarına direnemediğinin ya da onları uzakta tutamadığının belirtisidir. Biz bunlara negatif enerjiler diyoruz.

Şamanik yetenek ya da potansiyel açısından cinsler arasında herhangi belirgin bir farklılık görülmemektedir. Birçok kavimlerde, Şamanizm uygulamasıyla pek az bağlantısı olan ekonomik ve toplumsal nedenlerle, Şamanların çoğu erkektir ama kadınlar çocuklarını yetiştirip orta yaşa ulaştıktan sonra isterlerse Şaman olabilirler, hem de çok güçlü Şamanlar olurlar. Orta Çağ ve Rönesans Avrupa'sında, dul ve yaşlı kadınlar benzeri biçimde, kısmen kendilerini desteklemek için, sık sık şifacı Şamanlar olmuştur. Tabii ki Engizisyon onları, Batılı olmayan toplumlardaki Hristiyan misyonerlerinin hâlâ çoğunlukla Şamanlara "cadı" demeleri gibi onlara da "cadılar" demiştir.

Bir Şaman aynı zamanda, şu anda başka bir yerde ne olup bittiğini görerek durugörüye de yani klervoyansa da ulaşabilir.

Şaman gerçeklikler arasında gidip gelir, mistik yeteneklerle ilgili bilinç durumlarının büyülü bir atletidir. Şaman, olağan gerçeklikle olağan dışı gerçeklikler arasındaki bir aracıdır. Şaman aynı zamanda ruhsal gücünü insanlara yardım etmek, onları sağlıklı bir dengeye kavuşturmak için idare eden bir çeşit "güç simsarı"dır.

Özünde Şamanlığa kabul deneysel ve çoğunlukla derece derecedir. Şamanik bilinç durumuna nasıl ulaşılabileceğini öğrenilmesinden ve o durumda görme ve yolculuk yapmadan, kişinin kendi koruyucu ruhundan eminlik kazanması ve onunla ilgili bilgi edinmesinden ve Şamanik bilinç durumundayken onun yardımını sağlamasından ve bir Şaman olarak başkalarına başarıyla yardımcı olmayı öğretmekten oluşur. Daha ileri düzeydeki Şamanizmin belirleyici bir aşaması kendi yardımcı ruhlarından kişisel eminlik kazanmak ve bunlarla ilgili bilgi elde etmektir. Şamanlığa kabul hiç bitmeyen bir çabalama ve neşe sürecidir ve bir Şamanın statüsüyle ilgili belirleyici kararlar yardım etmeye çalıştığı kişiler tarafından verilir.

Yeni bir Şaman, temel ilkeleri, yöntemleri ve Şamanizm'in kozmolojisini öğrendikten sonra, Şamanik uygulamalar ve yolculuklarla güç ve kişisel güç edinir. Bu bilgi elde edildikçe, Şaman diğerleri için bir rehber haline gelir. Örneğin, toplumdaki bir insan bir rüya ya da bir hayal görebilir ve Şamana bunun anlamını sorabilir. Usta Şaman kendisinin şimdiye kadar öğrendiklerinin ışığında "deneyimlediğin şey şu anlama geliyor..." diyebilmelidir. Şaman gizemleri açığa çıkaran, kişisel deneyimlerini bunlar sanki büyük bir kozmik

yap-bozun parçalarıymış gibi sürekli olarak bir araya getirmeye çalışır. Kozmik yap-bozun üst düzeyindeki bilgisine ulaşmak için çoğunlukla yıllarca süren Şamanik deneyimlere gerek vardır ve usta bir Şaman bile bir ölümlünün yaşam süresinde yap-bozu tamamlamayı asla ummaz.

Kişinin Şamanik olarak görmesi Şamanik Bilinç Durumu'nda olur. Buna görselleştirme, hayal etme ya da güçlü gözü kullanma adı verilebilir. Böyle bir görme, değiştirilmiş bir bilinç durumunda yapılmakla birlikte, böyle hayalleri sanrı olarak nitelendirmek ön yargı olur. Şaman hayali deneyimlerken hareket edemez ama etrafında neler olup bittiğinin bilincindedir. Şamanik bilinç durumu medyumların translarının tersine normal bilinç durumuna döndüğünde deneyimin tümüyle anımsanmasına izin verir. Transı hafiftir ve davul çalınması sürdükçe devam eder. Davul ve çıngırağın değişmeyen monoton sesinin başlaması onun beynine Şamanik Bilinç Durumu'na dönmesi için sinyal verir ve deneyimli bir Şaman için bu sesleri duymak çoğunlukla hafif bir transa girmek için yeterlidir çünkü kendini bu seslere koşullamıştır. Şamanik Bilinç Durumu'na girerken Şaman davulu kendi çalar ancak trans ağırlaşmaya başladığında davul çalma işini yardımcısı üstlenir.

Şamanik bilinç durumuna girmeye ayrıca şarkı söyleme ve danslarla da yardımcı olunur. Şamanın böyle durumlarda söylediği özel güç şarkıları vardır. Şarkılar; Şaman, Şamanik Bilinç Durumu'na yaklaştıkça temposu artan, yinelemeli ve monoton şarkılardır.

Şaman diğer türden büyücüler ya da büyücü hekimlerden esrime ya da ekstaz dediği değiştirilmiş bilinç durumunu kullanmasıyla ayırt edilir. Ekstaz ruhunu göğe yükseltmek ya da cehennemi mekanlara inmek üzere bedeninden

ayırdığı dinsel bir trans yöntemidir. Bunun diğer bir tanımı da ruhsal yolculuktur. Şamanın transı kendi başına yaptığı bir şuur deneyimidir. Buna Samanik Bilinç Durumu denir. Bu bilinç durumu tedavi için uygun hayvanı, bitkiyi ve diğer güçleri bulabilmek için nereye yolculuk yapacağını bilebilmesi ve alt dünyaya nasıl ulaşım sağlaması gerektiğinin bilgisini içerir. Şamanik Bilinç Durumu'nda Şaman gördüklerinde tipik olarak tarif edilemeyen bir sevinci, önünde açılan güzel ve gizemli dünyalara duyduğu hayranlığı deneyimler. Deneyimleri rüyalar gibidir ama bunlar onun gerçek olduğunu hissettiği ve içinde hareketlerini denetleyebildiği ve maceralarını yönlendirebildiği uyanık rüyalardır.

Şaman açık bir biçimde görebilmek için karanlıkta ya da en azından gözleri örtülü olarak çalışan hünerli bir görücüdür. Bu nedenle Şamanlar uygulamalarını geceleri yaparlar ama Şamanik görme için karanlık tek başına yeterli değildir. Görücü aynı zamanda çoğunlukla davul çalma, çıngırak çalma, şarkı söyleme ve dans etmenin yardımıyla Şamanik Bilinç Durumu'na girer.

Şamanın okuduğu hayır dualara "alkış" denir, Şamandan alkış alan bir kimse dileklerinin yerine geleceğine inanır.

Rüyalar Şamanik görüş açısından iki çeşittir. Olağan rüyalar ve olağandışı ya da büyük rüyalar. Şamanlar normalde yalnızca büyük rüyalarla ilgilenirler. Büyük rüya farklı gecelerde aynı biçimde görülen rüyadır ya da bir kez görülen ama uyanıkmış gibi canlı güçlü bir rüyadır. Şamanlara göre büyük rüyalar çoğunlukla koruyucu ruhlarının onlarla iletişimi ve ikazıdır. Büyük rüyaları olduğu gibi bir mesaj olarak alırlar ve uygulamaya sokarlar. Örneğin; Şaman eğer bir otomobil kazasında yaralandığını görürse bunu sembolik olarak bir arkadaşıyla beraber canlandırır, böylelikle olayı yaşamış

olur ve kimseye zarar gelmez. Bu bizim bilgimizdeki yakın çevremizdeki bir olayı gözlem yoluyla yaşamamıza ve olayın bilgisini almamıza benzetilebilir.

Şamanlar uzaktaki bir yakınlarını iyileştirme işleminde bir nevi imajinasyon kullanırlar. Sessiz karanlık bir odada gözlerini kapatır, çıngırağını kullanır ve güç şarkısını söyler. Yüzünü hasta kişinin bulunduğu kentin yönüne döner ve yatağında yatmakta olan hastayı gözünde canlandırır, o kişinin güç hayvanını geri getirmek için alt dünyaya yolculuk yapar ve hastanın yanına yollar. Bu bir nevi imajinasyon ve bizim tabirimizle uzaktaki birine enerji yollama gibi kabul edilebilir. Tek fark bizler güç hayvanı kullanmadan imajinasyon yeteneğinimizi, gücümüzü kullanır ve enerji yollarız.

Başka bir görüşe göre, kenevir yardımıyla transa geçen Şaman rahip yani Kam kadınlık ve erkekliği kendinde birliğe getirip evrensel armoniye katıldığına inanırdı. Şaman güçlü bir ritim taşıyan müzik eşliğinde dans ederek esrimeye ulaşır ve sağaltımda bulunurdu. Şaman rahipleri erkeklerde olduğu gibi kadınlardan da olurdu ve bunlara Kam-hatun denirdi. Şaman gereksinmeye göre doğa parçalarını özellikle de hayvanları taklit ederek transa girer ve onların gücüyle birleştiğine inanırdı. Hayvanlardan en çok at ve kuşlar için transa girilirdi. Eğer kuşla bağlantıya girilecekse Kam başına kuş tüyleri takar ve uçma taklidi yapardı. Eğer at ile bağ kurulacaksa atın yürüyüşünü taklit ederek dans ederdi. Şamanların "ateş dansı" yaparak ateş karşısında transa geçmeleri gelenekleşerek Türklerde "ocak kültü"nü oluşturmuştur. Birçok inanç töre ve davranışın kaynağı "ocak kültü"ne dayanmaktadır. Gökte güneş, yerde ateş, evde ocak Şaman yaşamı için kutsal olmuştur. Bir Kam'ın Şaman düzeyine çıkabilmesi için önce doğa parçalarıyla bağ kurup transa geçme-

yi başarması, sonra da bunu hayvanlarla başarması gerekirdi. Daha sonra "ateş" transına hak kazanırdı. Ancak en sonunda insanla bağ kurup kendinde kadınlık ve erkekliği transandantal -aşkın- birliğe ulaşmakla Şaman olabilirdi. Sha=kadınlık, Man=erkeklik, Şaman da kadınlıkla erkekliğin, aşkın birlikteliği olarak yorumlanırdı.

Şaman Giyimi

Şamanın çeşitli bölgelere ve zamanlara göre değişen bir kıyafeti vardır. Mesela; genellikle bir cübbe veya hırka, başa takılan bir serpuş veya maskeye benzer bir şey, eldiven ve yüksek konçlu ayakkabı, bazı aksesuarlarla beraber Şamanların kıyafetini oluşturur. Şamanların kullandığı, çeşitli hayvan derilerinden yapılmış, üzerine gök ve yeraltı ruhları ile ilgili semboller yapılmış bir de Şaman davulu vardır.

Kurban Töreni

Şamanizm'de törenler genel olarak ikiye ayrılmaktadır: Belirli günlerde yapılanlar veya önceden belirlenmemiş törenler. Bu törenlerde, çeşitli halkların inanç, gelenek ve göreneklerine göre farklılıklar olmakla birlikte mutlaka kurban adeti vardır. At ve koyun dışında kan akıtılarak sunulan kanlı kurban bilinmemektedir. Kutsal sayılan bir yere, bir değere bir şey sunmak, eşya adamak, Şamanın davuluna, kutsal ağaçlara bez bağlama, çeşitli maddelerden yapılan tanrı tasvirlerine yemek sunma, ateşe içki dökme ya da atma kansız kurbandır. Kansız kurbanların bir başka biçimi de ruhlara adanıp kırlara salıverilen hayvanlardır.

Şamanizmden Hayatımıza Kalıntılar

Türklerin inanışlarında bugün bile Şaman geleneğinin izlerini görmek olasıdır. Matem töreninde ölünün bindiği atın kuyruğunu keserek kurban etmek, ağacı kutlu saymak, uzun ömürlü olması, daha önce ölen çocuklar gibi ölmemesi için çocuklara Yaşar, Durmuş, Duran, Satılmış, Satı gibi isimlerin konması, türbelere adak adanması, dilek ağaçlarına çaput bağlanması gibi adetler ve nazar değmemesi için tahtaya ya da bir zemine vurmak bu kapsamda değerlendirilir.

Şamanların Hasta Tedavisi

Şaman dizleri üzerinde kendi güç şarkısını söylemeye başlar ve emme işleminde kendisine yardımcı olacak ruhları çağırır. Aynı zamanda içinde kum ya da su olan hastadan çıkarttıklarını tükürmek için hazırladığı sepet ya da kabı kendisine doğru çeker. Çıngırağını hastanın üzerinde sallayarak güçlüce sarkı söyler ve kendisine emme işleminde yardım edecek ruhları çağırmak için konsantre olur. Diğer grup üyeleri de bir çember oluşturarak onun çabasına güç şarkısını söyleyerek katkıda bulunurlar. Şaman hastanın içindeki zararlı, istilacı güçlerin yerini bulmalıdır. Bunun için bir kehanet tekniği kullanır. Gözleri kapalı olarak elini hastanın bedeni ve kafası üzerinde ileri geri gezdirir, hastanın bedeninin belirli bir yerinden gelen özel bir ısı, enerji, titreşim hissi olup olmadığını yavasça keşfeder. Bir başka teknikse herhangi bir titreşimi hissetmek için hastanın üstünden bir tüy geçirmektir. Şaman belirli yeri hissettiğinde ya sessizce ya da şarkıyla çıngırağını hastanın üzerinde aynı tempoda çalarken iki yardımcı ruhu çağırır. Gözleri kapalı olarak yardımcıların yaklaştığını gördüğünde Şaman onlar-

dan ağzının içine girmelerini ister. Onlar burada Şamanın hastadan emeceği güç istilasını hapsedecek ve içlerine alacaklardır. Şaman hastanın bedeninde zararlı istilayı hissettiği yeri bütün gücüyle emer. Bu elbisenin üzerinden yapılabilir ama elbisenin o bölümünü açmak ve deriyi fiziksel olarak emmek çoğunlukla daha etkilidir. Şaman bu işlemde gördüğü kötü yaratığın ağzından ve boğazından geçerek midesine gitmemesi için çok dikkatli olmalıdır. Eğer kazayla onu yutarsa onu çıkartmak için başka bir emen Şamanın yardımı istenir. Bu, Şamanların partnerlerinin olmasını istemesinin başka bir nedenidir. Şaman gerekli olduğu kadar tekrar tekrar emer ve kuru kusar. Bunu bazen istemsiz şiddetli bir öğürmeyle yaparlar. Şaman her kuru kusuştan sonra, işlemi yineleyecek kadar güçlü olana kadar konsantrasyonunu güç şarkısını söyleyerek ve yardımcı ruhlarını canlandırmak üzerine odaklanarak yeniler. Bu devreleri elini hastanın üzerinde ileri geri hareket ettirdiğinde ısı, enerji ya da titreşim yayıldığını hissetmeyene kadar sürdürür.

Diğer bir yöntem ise tütün tuzaklarıdır. İstilacı ruhların tütünden zevk aldıklarına ve ona çekildiklerine inanılır. Bu yöntemde tütün paketleri ya da içinde tütün olan minyatür bez keseleri kullanılır. Yerde ya da bir zeminde yatmakta olan hastanın etrafında tütün paketlerinden çember yapılır sonra saman zararlı güç istilasını hastadan çıkartmaya çalışır, zararlı güçler hasta bedenden çıkıp tütünlere geçer ve bu çalışma bittiğinde tütün paketleri bir top halinde yuvarlanır ve derhal uzak bir yere götürülür. Orada top açılır ve tütünler ağaç dallarına asılır. Böylelikle ruhlar zarar verebilecekleri insanlardan uzak bir yere dağıtılmış olur.

Başka bir yöntemse Şamanın hastanın hastalığıyla özdeşleşmesidir fakat tehlikelidir; çünkü bu yöntemde Şaman has-

taya zarar veren güçleri kendi üzerine almaktadır. Şaman önce hastayla hastalığıyla ilgili konuşur, acısını, hissettiklerini kendi içinde hissetmeye başlar. Sonra hasta gibi olmanın nasıl birşey olduğunu, hastanın yaşama bakışının nasıl olduğunu ve hastanın sorunlarının, umutlarının neler olduğunu öğrenmeye çalışır. Şaman kendisini duygusal olarak hastayla özdeşleşebileceğinden emin olduktan sonra sağaltım çalışmasına başlamaya hazırdır. Bu noktada hasta ve Şaman, insanların yerleşmemiş olduğu bir araziye gider. Şaman çıngırağı ve güç şarkısıyla koruyucu ruhunu ona yardımcı olması için uyandırır. Hasta bu aşamada onun arkasında sessiz durur. Şaman kendini güçlü hissettiğinde o ve hasta yavaşça elbiselerini çıkartarak değiştirirler.

Saman hastanın elbiselerinin her bir parçasını giydikçe hastanın ağrılarını ve dertlerini üzerine almak ve hastanın kişiliğini almak üzerine konsantre olur. Şaman son giysi parçasını giydiğinde artık hasta olduğunu hissetmeye başlamalıdır. Şaman ve hasta çıngırak eşliğinde dans eder. Hastanın tamamen iyileştiğini hissedene kadar elini hastanın üstünde tutar. Eğer çalışma doğru yapılmışsa Şaman hastalık ya da acı dalgalarının üzerinden geçtiğini hisseder yani bir nevi katalizörlük yapmış olur. O anda Şaman 100 metre kadar koşar, durur ve kollarını öne doğru uzatır, tüm kuvvetini hastaya acı veren ve şimdi kendi üzerinde olan istilacı gücü atmaya odaklar ve bu zararlı gücü gökyüzüne uzağa fırlatır. Şaman bu işlemin bitişini hastanın derdinin ve kişiliğinin kendi bedeninden alınması hissiyle bilir.

Şamanizm günümüzde Türkler ve diğer Orta Asya halklarının hayatını değişik oranlarda etkilemeye devam etmekle birlikte, halen Orta Asya'da başlı başına bir din olarak devam etmektedir. Tatarların bir kısmı, özellikle Hakasya Türkleri-

nin hemen hemen tamamı Şamanisttir. Günümüzde Rusya, Moğolistan, Tacikistan, Kazakistan gibi ülkelerde Şamanist topluluklara rastlanmaktadır. Sayıları gittikçe azalmakla birlikte, günümüzde yaklaşık 650.000 kadar Şaman olduğu tahmin edilmektedir.

Rafızilik

Rafızilik, Ebubekir ile Ömer'in halifeliklerini kabul etmeyen Şiilik koludur.

Rafızilik, 7. yüzyıl ortalarında Yahudi asıllı İbni Sebe tarafından kurulan, Halife Ali ve evladına aşırı ölçüde bağlanan, Sünni mezhebinin bütün görüşlerine karşı çıkan bir inançtır. Genellikle Şii mezhebinin fırkalarından biri sayılır.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan halifelik meselesi Müslümanlar arasında birtakım anlaşmazlıkların doğmasına yol açtı. Bazısı Ali'nin halife olması gerektiğini, Hz. Muhammed'in sağlığında onu kendisine halife olarak seçtiğini ileri sürdü. Müslümanların çoğu, özellikle Ebubekir'i tutanlar bu görüşe karşı çıktıkları için Ali halife olamadı. Halifelik makamına sırayla Ebubekir, Ömer ve Osman geçti. Ali, ancak onların ölümünden sonra halife olabildi. Bu yüzden, anlaşmazlık büyüdü.

Ali'yi tutanlar Ebubekir, Ömer, Osman ve Muaviye'ye karşı direnişe geçtiler. Halifelik konusundaki anlaşmazlığı din anlayışına bağlayan İbni Sebe, sonradan Rafızilik diye anılan görüşlerini üç noktada topladı: 1. Hz. Muhammed bir peygamber olduğuna göre ölmemiştir. O da İsa peygamber gibi günün birinde tekrar yeryüzüne gelecektir. Buna inanmayanlar, Kur'an'ın gerçek anlamını kavrayamayanlardır.

Kur'an'ın biri zahiri (görünüşte), biri de batını (içrek) olmak üzere iki anlamı vardır. Onun görünüşteki anlamına bağlananlar, özünü bilmedikleri için, bu gerçeği anlayamamışlardır. Ebubekir, Ömer, Osman ve Muaviye Ali'nin hakkını yediler. Hz. Muhammed'in yolundan ayrıldılar. Ali ölmedi, tekrar dünyaya dönecek, insanlara adalet dağıtacak, Allah'ın yolunu gösterecektir;

2. Her peygamberin bir vasisi vardır. Hz. Muhammed'in vasisi de Ebu Talib'in oğlu Ali'dir.

Hz. Muhammed'den sonra Müslümanların başına geçmek, onları yönetmek görevi Ali'nindir. İmamlık hakkını Ali'nin elinden alanlar, İslam dinine göre büyük zalimlerdir. Ali'nin hakkını ilk defa inkâr eden Ebubekir, sonra sırayla Ömer, Osman ve Muaviye'dir;

3. Allah, Ali ve evladında görünüş alanına çıktı. Onların özünde Allah'ın bir cüz'ü saklıdır (hulul). Bu yüzden Ali, belli bir anlamda Allah'dır. Allah, Ali'nin kişiliğinde göründü, onun dilinden konuştu, öyleyse Ali'ye inanmak Allah'a iman etmek; Allah'a inanmak Ali'ye iman etmektir.

İbni Sebe'nin bu düşünceleri kısa bir süre içinde geniş bir çevreye yayıldı; özellikle İranlılar tarafından kolaylıkla benimsendi. Bu inanca bağlananların kimi Ali'yi bir ilah, kimi de Nebiyyi nâtık (konuşan peygamber, yeniden ortaya çıkan bir resul) olarak kabul ettiler. Her iki görüşe göre Ali'ye itaat etmek bir din borcu ve bir tanrısal buyruktur. Ali'ye inanmayan, onun izinden yürümeyen Müslüman değildir, din açısından suçludur.

Rafiziliğe göre Kur'an, görünüş bakımından bir kabuktur; gerçek, bu kabuğun içinde gizlidir. Namaz, zekât gibi din görevlerinin amacı Hz. Muhammed ile Ali'yi sevmektir.

Hz. Muhammed ile Ali'yi candan sevenler namaz kılmış, zekât vermiş sayılır. İslam dininde muharremat adı verilen yasaklar Ebubekir ile Ömer'in yolundan gitmek, Hatmiye mezhebinden olanlara karşı çıkmak ve direnmek demektir.

Sünni mezhebine aşırı ölçüde bağlı kalan bazı İslam bilginleri, Rafıziliğin İslam birliğini parçalamak için ortaya atılan siyasi bir görüş olduğunu ileri sürerler; fakat Rafızilik, daha çok, eski İran dini inançlarının İslam dini ilkeleriyle kaynaştırılması sonucu doğdu. Bu yüzden, İslamlığa karşı siyasi değil, dini bir direniş, karşı çıkış niteliğindedir.

Yezidilik'te Din Adamları

Birçok dinde olduğu gibi Yezidilik inancında da çeşitli dini sınıflar bulunmaktadır. Bu sınıflar her Yezidi'nin alacağı vazifeye göre teşkilatlanmıştır. Bu dini sınıflar muhtelif ailelere mensupturlar. Bu aile üyeleri dışındaki şahıslar o dini görevi devralamazlar ve o sınıfa geçemezler. O görev aile üyelerine doğuştan geçer; oğul babasının yerine geçer.

Yezidi topluluğundaki din adamları çeşitli ad ve görevlerle konumlarını ürdürmektedirler. Bunlar; Mir, Şeyh, Pir, Fakir, Peşiman, Kaval, Köçek ve Molla şeklinde hiyerarşik bir şekilde sıralanırlar.

Bir sınıftan diğerine geçişi olamayan katı bir kast sistemine sahip olan Yezidileri; Müritler ve Ruhaniler diye iki sınıf altında inceleyebiliriz.

Müritler

Yezidiliğe gönül vermiş pek çok kabile ve aşiretten meydana gelmiş halk kitleleri olup, Ruhaniler sınıfına bağlanarak emirlerine sıkı sıkıya sarılan Yezidilerdir. Her Yezidi mutlaka bir pir veya şeyhe mürit olmak zorunda olup, karşılaştığı zaman mutlak surette elini öpmek zorundadır. Öte yandan bütün müritler diğer din adamlarını görünce de onlara hürmetten, ellerini öperler. Asıl işleri hayvancılık ve çiftçilik ya-

parak üretmek ve efendimiz dedikleri Ruhanilere hizmet etmek ve kazançlarından belli bir miktar vermektir. Bundan dolayı Abdurrezzak el Hasani bu sınıfa "Ruhani sınıfının süt veren inekleridir." demektedir.

Ruhaniler

Bunlar beş aileden gelen din adamı sınıfı olup, bugün yurdumuzda yaşayanları dört sınıf (Şeyhler, Pirler, Fakirler, Peşimamlar) olmak üzere toplam sekiz sınıftan ibarettir. Bu sınıfların birinden diğerine geçmek veya farklı sınıfların üyeleri arasında evlenmek yasaktır. Bu bir inanç meselesidir. Çünkü Yezidiler mezheplerinin saflığını bu inanışa dayandırırlar. Her biri doğduğu sınıf içinde yaşamak ve ölmek zorundadır.

Bu din adamlarının geldikleri aileler ve toplum içindeki görevleri şunlardır:

Mir veya Emir

Bunlar en yüksek dini ve dünyevi güce sahip din adamlarıdırlar. Söylentilere göre mirlerin kökeni Şeyh Adiy'nin hizmetçilerinden birine dayanır. Bu hizmetçi Şeyh Adiy'nin sağlığında kendisini sevdirmesini bilmiştir. Şeyh Adiy öldüğünde bu kişiyi kendisinin yerine atamıştır. Bundan sonra bu kişi Yezidilerin büyüğü olmuş, oğulları da Yezidiler tarafından Mir olarak tanınmıştır. Mirlerin kökeniyle ilgili bir diğer görüşte, Şeyh Adiy bin Musafir yolu ile Yezid bin Muaviye'ye dayandırılmasıdır. Şeyh Adiy'nin yeryüzünde vekilidirler. Masumdurlar ve bunlarda Cüz-i ilahi'nin tecelli ettiğine inanılır. Yezidi toplumunda her aşiretin bir başkanı vardır, bu aşiret başkanlarıda mire bağlıdırlar. Bu görevi ile mir,

dini bir kişilik olmaktan çok yöneticidir. Her Yezidi mire gelirini sağlamada bir ödemede bulunur. Bu gelir bazı kişiler tarafından toplanarak mire verilir. Bunlar Irak, Ba'adride otururlar. Bütün dünyevi işlerde kararları kesindir. Hiçbir Yezidi mirin buyruğu dışına çıkamaz. Ancak mirler hükümetten yana olduklarında, Yezidiler arasında saygınlığı azalır. Bunların en büyüğüne Miru'l Ümera denir.

Bugün Irak'ta Yezidilerin miru'l ümerası Tahsin Bey'dir. Tahsin Bey, Sait Bey'in, o da Ali Bey'in, o da Hüseyin Bey'in, o da Mirhan Bey'in, o da Selman Bey'in oğludur. 1944 yılında babası Sait Bey'in ölümünden sonra, genç yaşında babasının yerine mir oldu. Tahsin Bey Katani sülalesinden olup, Şeyh Adiy Katani'nin neslindendir. Ailesinin soyundan gelen geleneklere göre seçimi sonunda mir olup, Irak hükümetince de uygun görülmüştür. Mirin hükmü mutlak olup, kutsal olduğuna inanılır. Çünkü Şeyh Adiy'in vekilidir.

Diğer bir etkin mirleri de mir Muaviye'dir. Tahsin Bey'in amcası İsmail Bey Çöl'ün oğludur. Bugün Türkiye'deki Yezidilerin miri odur. Bu mirlein her ikisi de İran-Irak savaşından sonra, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e ters düştüklerinden, yurtdışına gitmek zorunda kalmışlardır.

Şeyh

Şeyh kelimesinin birkaç manası vardır. Arapça'da ihtiyar, Türkçe ve Kürtçe'de ise din alimi ve tarikat lideri anlamına gelmektedir. Bugün bile Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bu şeyhlere rastlamak mümkündür.

Yezidilerde hemen hemen aynı manalara gelmekle beraber başka hususiyetleri de vardır. Şeyhler dini bilgilere sahiptirler ve bilgileri diğer Yezidilere öğretmek mecburiyetin-

dedirler. Zira şeyhlerden başkası dini öğrenip, öğretme selahiyetinde değildir. Her Yezidi'nin intisap ettiği şeyhin ismini bilmesi şarttır. İşte bu intisap edilen şeyhlerin hepsine Mışayığ denir. Bu şeyhler dokuz tanedir. Diğer tali dercedeki şeyhler, mesela Türkiye'dekiler bu dokuz şeyhten birinin sülalesine bağlıdır. Kendilerine intisabı gereken dokuz şeyh şunlardır:

1- Şeyh Hasan sülalesi

2- Şeyh Fahreddin sülalesi

3- Şeyh Şerafeddin sülalesi

4- Şeyh Secaddin (Seraceddin) sülalesi

5- Şeyh Amadin sülalesi

6- Şeyh Nasreddin sülalesi

7- Şeyh Şems sülalesi

8- Şeyh Ebubekir sülalesi

9- Şeyh Mund sülalesi

Bir şeyhin şeyh olabilmesi için kırk günlük bir çile çekme imtihanı vardır. Şeyh namzedi olan adam bir odaya kapanır. Bu adam kırk güne kadar hiç kimseyi göremez ve hiç kimse de onu göremez. Yalnız kaldığı evin bacasından bir ekmek atılır. Böylece iaşesi temin edilmiş olur. Şayet bu hayata kırık gün dayanabilirse, kırk birinci gün saç sakal birbirine karışmış, tanınmaz bir halde odadan çıkar ve şeyh olduğunu ilan eder. Fakat Türkiye'deki Yezidiler böyle bir şeye lüzum duymamaktadırlar.

Zekatın en büyük dilimini alan şeyhlerin cübbeleri beyaz, kuşakları kırmızı, külahları siyah oldukları ve beyaz giyindikleri söylendiği halde, bugün artık normal olarak diğer

Yezidiler gibi giyinmektedirler. Sakallarını keserler. Fakat asla bıyıklarını kesmezler.

Pir

Pir kelimesi Farsça ve Kürtçe'de ihtiyar kelimesine karşılık gelmekle beraber yaşlı lider, yol gösteren ve şeyh anlamlarına da gelmektedir.

Yezidi dininde şeyhten sonra pir gelir. Bunlar Pirani sülallesinden Pir Hasin Maman ailesinden gelmektedirler. Ancak din işleri bölümünde bazı şeyhler ve pirler tanınmışlardır. Her pir şeyhin yönetimi altındadır ve halk arasında şeyhin yardımcıları olarak tanınırlar.

Şeyhlikte olduğu gibi pirlik de babadan oğula geçer. Her pir, pir sülalesi dışında evlenemez. Pir sıradan bir Yezidi'nin kızını isteyemeyeceği gibi, kendi kızını da sınıfı dışındaki bir Yezidi'ye vermez. Bir pire ancak diğer bir pirin kızı yakışır. Baba pirler evlenemezler ve idari işlerle uğraşamazlar. Kendilerini duaya ve ibadete verirler. Gelen ziyaretçi ve Laleş'e gelen hacıların ihtiyaçlarıyla ilgilenirler. Baba pirler genellikle yaşlılar arasından seçilir. Pirler müritlere dini bilgileri öğreten, bayramlarda, nikahlarda, sünnet düğünlerinde ve evlenmelerde yol göstererek adetleri yaşatan din adamlarıdır. Bunlarda sakallarını kesmekle beraber bıyıklarını kesmezler.

Pirler gelirlerini halkın şeyhlere yaptıkları yardımdan sağlarlar. Halkın verdiği gelirin iki payı şeyhe, bir payı pire ayrılır.

Herhengi bir şeyhe bağlı olmayan Yezidi ahiretinden emin olamaz. Zira piri veya şeyhi olan Yezidiler ahiret gününde pirinden veya şeyhinden şefaat görecektir. Pirlerin diğer Yezidilerin hayat düzeni üzerinde olan nüfuzu oldukça

mühimdir. Zira pirlerin, ruhlar alemindeki rolleri çok büyüktür. Yine pirler hasta ve delilere şifa getirirler. Yezidiler, pirleri Pazar günleri ziyaret eder mağfiret dilerler.

Yezidi pirlerinden Dr. Memo'ya göre, pirlik kurumu şeyhlikten daha eskidir. Pir, İslamiyet öncesi inançlarından kalmayken şeyhlik İslamiyet'ten sonra ortaya çıkmıştır.

Fakir

"Fakir", dünyada din yolunu tutan kişi demektir. Yezidi dininde pirden sonra fakir gelir. Bunlar Ahdani Sülalesi'nden Şeyh Hasan Basri'nin neslinden gelmektedirler. Yezidiler arasında dolaşarak vaaz, telkin, nasihat ve aileler arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevlidirler. Bu görevler ağır ve yorucu olduklarından dolayı, bu kişilerin cennetle müjdelendikleri söylenmektedir. Devamlı Yezidiler arasında dolaşır, sakallarını ve bıyıklarını kesmezler. Bu bir dini gelenektir.

Fakirlerin kendilerine özgü giysileri vardır. Özellikle hırkanın giyilmesi şarttır. Fakirler, siyah renk içinde kırmızı beyaz renkteki bir kumaştan şerit geçirilerek yapılmış elbiseler giyerler. Başlarına siyah renkten bir sarık bağlarlar. Sırtına giydiği kutsal hırkayı ölünceye kadar çıkarmaz. Yezidilerde hırka kutsal sayılır. Hırka giyen kimseler birini öldürseler bile, Yezidiler arasında dokunulmazlığı vardır. İnanca göre büyük Yezid bu hırkayı kendi üstünden çıkartarak fakire vermiştir. Bu nedenle hırkanın saygınlığı, büyük Yezid'in saygınlığı anlamına gelir.

Ayrıca, şeyhlik ve pirlikte olduğu gibi fakirlik babadan oğula geçmez. Şeyh ve pirin yanında hizmette bulunan müritler Fakir olurlar.

Peşimam

Baş imam da demek olan bu din adamı da fakirler ile aynı sülaleden olup, aynı haklara sahip olmaktadırlar. Bunlarda fakirler gibi sakal ve bıyıklarını kesmezler. Yezidilerin nikah memurudurlar. Bütün Yezidiler nikahlarını bunlara kıydırırlar. Peşimanlar bulunmadıkları zaman nikahları diğer din adamları kıyarlar. Yezidi din adamları yoksa, Müslüman imamlarına da nikahlarını kıydırmaktadırlar.

Kaval

Bu kelime Arapça olup, "çok söz söyleyen" manasına gelir. Bunlar Irak'ta Sincar'da oturan din adamlarına hizmet edecek nitelikte şarkıcıdırlar. Bulundukları yerde emir ve şeyhe hizmet eden, dini bayramlara katılan, müritler arasında belli kurallara göre seçilen, Melek Tavus'un heykeli olan sancakların kiracılarıdırlar. Bu görevin kendilerine Şeyh Adiy tarafından verilmiş olduğu söylenir. Bunlar Şeyh Adiy'in türbesinin etrafında oturur ve yılda bir kere olmak üzere Yezidi köylerini dolaşmak ve türbe ziyaretine (hac) gelmeyenlerle konuşmak üzere ayrılırlar. Yanlarında Melek Tavus'un kutsal heykelini, sancağını da alarak köylü Yezidilerin bu heykelleri öpüp tavaf etmelerini sağlarlar. Tavaf, def ve dümbelek sesleri arasında heykelin çevresinde üç kez dönmekten ibarettir. Böylece "Kavallar" Yezidi köylerinde imanı kuvvetlendirmek, Yezidi birliğini sağlamak ve sadaka toplamak üzere bu gezileri bayram zamanlarına denk getirirler. Sancakların tavafından başka Şeyh Adiy'in türbesinden getirilen toprak kürecikleri (baretta) ve takdis edilmiş su (zemzem) ile bir nevi dini ticaret yaparak mir adına para toplarlar. Toplanan bu gelirin yarısı Şeyh Adiy'in türbesine, dörtte biri mire kalan dörtte biri de kendisine verilir.

Köçek

Bunlarda belli bir aileden gelmeyip müritler arasından seçilirler. Köçekler, Yezidiler arasında çok itibar sahibi kimselerdir. Bu köçekler iki kısımdırlar.

Rakkas olan köçekler: Bunlar Yezidiler arasında köy köy dolaşarak düğünlerde ve bayramlarda şarkı söyleyip, raks ederek Yezidileri eğlendiren kısımdır.

İkinci kısım köçekler ise; bir kahin hüviyetindedirler. Daimi olarak yanlarında Şeyh Adiy'in toprağından getirtilmiş ilaçları taşırlar. Hasta olan Yezidilere vererek onları tedavi ederler. Bunlar aynı zamanda gaipten de haber verip fal açarlar. Yezidi inancına göre bu çeşit köçekler Hızır gibi ortaya çıkmaktadırlar. Bu gibi köçeklerin emirler devrinde ortaya çıkmaması temenni edilir. Zira bu köçekler zuhur edince emir kıymetinden biraz kaybetmiş olur.

Molla

Molla; Kürtçe'de imam ve dini bilgilere sahip olan kimse manasına gelir. Yezidilerdeki mollalar da Sincar'da bulunup,"Mustaf-ı Reş" ve "Cilve" kitaplarını öğrenmekle meşguldürler. Bu iki kitabı iyice öğrendikten sonra emir onları çağırır ve çoğunlukla kitabet vazifesinde istihdam ettirir. Yezidi inancına göre bu mollalar Hasan Basri hazretlerinin torunları ve onun aile efradının soyundan gelmektedirler.

Yezidilerin Kutsal Kitapları ve İçerikleri

Yezidilerin; Kitab-ı Celve (vahiy kitabı) ve Mushaf-ı Reş (kara kitap) adlarını taşıyan ve mezheplerinin dini temelini teşkil eden iki kutsal kitapları vardır. Bunlardan Kitab-ı Celve Yezidilerin itikadına göre semavi olup, Ma'bud'i Ala'dan vahiy suretiyle inmiştir.

Asıl nüshası 1892 tarihinde Laleş'teki Ba'adriye köyünde Molla Haydar'ın evinde bulunan ve yılda iki defa Şeyh Adiy'in mezarına götürüp orada okunan Kitab-ı Celve, küçük bir eserdir. Kitabın tamamı 8 sayfa olup 109 satırdan ibarettir. Kısa bir mukaddime, mukaddes metin ve ilaveyi ihtiva ediyor.

Yezidiler, Kitab-ı Celve'de Allah'ın kullarına hitabını içine aldığına inanırlar. Bu kullardan maksat Yezidilerdir. Onda Allah'ın sıfatlarından, kudret, beka ve yarattıklarını hükmü altına alan ve gaybı bilen, vaat ve vaid de vardır. Sühten bahseder. Bu kutsal kitapların diğer dinlere mensup insanların elinde olduğunu söyleyerek, onların sonradan bu kitapları değiştirdiğini ve yolundan çıktıklarını haber vererek doğrusunun Yezidilerin inancına uygun olanın makbul olduğunu, onun değiştirilmediğini belirtir. Bu kitapta yine balıklardan, kuşlardan bahsederek onların yaratılışının onun zatından olduğunu söyler. Nitekim yeraltındaki define ve hazine-

lerin hepsinin onun yönetiminde olduğunu, Allah'ın kullarından istediğine verip bu işe onu varis kıldığı gibi Yezidilerin kendisine ikram etmelerine ve şahsını kutsallaştırmalarını teşvik eder.

Mushaf-ı Reş ise daha geniştir. Kürtçe aslı, 152 satırlı şifreli bir yazı ile yazılmış bir tomar halindedir. Kürtçe'de "Reş" siyah anlamına gelmektedir. Mushaf ise genellikle kutsal kitap manasında kullanılmaktadır. Mushaf-ı Reş kelimesinin kökeniyle ilgili çeşitli iddialar vardır. Bunlardan biri; Kuran-ı Kerim'de Yezidilerin telaffuz edemedikleri (şeytan, lanet, iblis gibi) bazı kelimelerin üzerine siyah mürekkep döküldükten sonra o hale sokulmuştur. Aynı kelimelerin üzerine balmumu eritilmiştir ki; bu balmumunun alınmasıyla yazı tekrar ortaya çıkmakta ve şeyhler çocuklarına Mushaf-ı Reş'i bu şekilde öğretmektedirler. Fakat bu su götürmez bir yanılgıdır. Diğer bir görüş ise Joseph'e aittir. Ona göre Mushaf-ı Reş'e siyah denilmesinin nedeni, Tanrı'nın Kara Dağ'a nüzulü zikredilmiş olmasındandır.

Mushaf-ı Reş'in içindeki konular büyük ölçüde Kitab-ı Celve ile çatışır. Bu kitap semanın, yerin, dağların, denizlerin, meleklerin, arşın ve Adem ile Havva'nın yaratılışından bahsederek Şeyh Adiy bin Musafir'in Şam'dan Irak'ın Musul şehrinin kuzeyindeki Laleş kasabasına gelişinden, Melek Tavus'un yere inişinden ve ikametinden, bunun düşman millet-lere karşı mukavemetinden, beşerin aslından bahseder. Ayrıca beşerin aslından bahsederken Yezidilerin babasının Adem'den Nuh, Anuş ve Sis'e nispet edilirken kendileri dışında kalan herkesin Adem ile Havva'ya nispet edildiği görülür. Yine bu kitap yedi bin senede yeryüzüne gönderilen ve dini prensipleri koyan Yezidilerin birinci ilahının Melek Tavus olduğunu söyler. Diğer bütün ilahların ona boyun eğ-

diğini, tek olduğunu, kahhar, fail ve muhtar olduğunu söyleyerek, ilahlar mertebesinde en büyük ve diğer ilahlara başkan olan Melek Tavus'la başlar. Bu kitapta ayrıca helallerin, haramların hükümleri, namaz, oruç, hac, zekat, evlenme, ziyaretler, cenaze gibi konular da yer aldığı gibi, "Serisal" dedikleri yılbaşı bayramı ile sadaka, adakları toplamak için "sancakların" tavaf edilmesinden de bahseder.

Türkiye'de bazı tarihçiler ve yazarlar, Yezidilerin bu iki kutsal kitabının şifreli bir yazıyla kaleme alındığını ve bu yüzden okunmamsının olanaksız olduğunu ileri sürüyorlar. Asılları Arapça olan bu kitaplar, Şeyh Adiy'in risale ve ilahilerinin yazdığı tek bir şiirin, değişik tarihlerde hattatlar tarafından çoğaltılmış el yazmaları, bugün dünyanın belli başlı araştırma kitaplıklarında bulunmaktadır. Şeyh Adiy'in eserleri yazarın adını taşır. Kutsal kitaplar ise imzasızdır; yazarı veya yazarları bilinmemektedir.

Kitab-el Celve (Tanrısal Açıklama Kitabı)

Melek Tavus, bütün yaratıklardan önce var oldu. Seçilmiş halkını uyarmak ve yanlışlardan uzak tutmak üzere, yardımcılarını bu dünyaya gönderdi; kullarını önce sözlü olarak uyardı, ikinci olarak bu kitapla ki yabancıların okuması ya da bakması yasak kılındı.

I. Bölüm

Ben ki vardım, varım, sonsuza dek var olacağım; tüm yaratılmışlara hükmüm geçer, tüm olaylar ve benim erkim altındaki varlıklarla ilgili her şey, benim buyruğumla olur. Kim bana inanır da gereksindiğinde beni çağırırsa, ben hemen onun yanındayım, benim var olmadığım hiçbir yer dü-

şünülemez. Beni benimsemeyen kimselerin, kendi isteklerine uygun olmadığı için kötülük diye nitelendirdikleri tüm olaylar, benim isteğimle olur. Her çağın bir Yönetici Vekili vardır, onu ben seçerim. Her kuşakla birlikte, bu Dünya'nın Başkan'ı da değişir: Başkanlar sırayla gelirler kendi dönemleriyle ilgili görevlerini yerine getirirler. Yaratılıştan kazanılan özelliklerin değerleriyle orantılı olarak, suçları bağışlarım. Kim ki bana karşı çıkar, sıkıntılarla acılar ondan eksik edilmeyecektir. Başka hiçbir Tanrı, benim işlerime ve yaptıklarıma karışamaz: Ben neye karar verirsem, o olur.

Yabancıların ellerinde bulunan kutsal kitaplar, peygamberler ve havariler tarafından yazılmış olsalar bile, artık geçersizdirler, isyancı bir nitelik kazanmışlardır, bozulmuşlardır; bunlar birbirlerini yalanlamakta ve geçersiz kılmaktadırlar. Doğru olanla yanlış olan arasındaki ayrım, yaşanılan çağın koşullarına göre yapılacaktır. Bana inananlara verdiğim sözleri yerine getireceğim; belirli dönemler için yetkilerimi devrettiğim, akıllı ve sevgili vekillerimin yargılarına göre, kullarımla aramdaki sözleşmeye uyacağım ya da uymayacağım. Olayların gelişimini dikkate alırım; içinde bulunulan zamanda yararlı olan neyse, onu uygularım. Benim eğitmenliğimi kabul edenleri yönlendirir, eğitirim; onlar, bana uymakla, ruhun duyacağı sevinç ve zevklerin en büyüğüne kavuşurlar.

II. Bölüm

Çok iyi bildiğim tüm yöntemlerle, ademoğullarını ödüllendirir ve cezalandırırım. Yeryüzünde, üstünde ve altında ne varsa, benim denetimimdedir. Öbür ırklara yardım etmeyi üstlenmem, onlara iyilik yapmaktan uzak da durmam, hele benim seçilmiş topluluğumdan ve bana uysallıkla hizmet edenlerden bunu hiç esirgemem. Sınadığım insanlara etkin

bir denetim yetkisi veririm; bu insanlar, benim irademe uygun olarak, belirli durumlarda, bana inanıp öğütlerimi tutanlara yardım ederler. Alan da benim, veren de; zengin eden, fakir eden de; mutlu kılan, mutsuz kılan da; bütün bunlar, çevre koşullarına ve zamana uygun biçimde gerçekleşir; benim işlerime karışmak ve herhangi bir insanı denetimimden çıkarmak hakkına ve yetkisine sahip hiçbir güç yoktur. Bana engel olmaya çalışanların üzerine acılarla hastalıklar yağdırırım. Kim benim buyruklarıma uyarsa, öbür insanlar gibi ölmez. Bu düşük dünyada hiç kimsenin, kendisi için belirlediğim süreden fazla kalmasına dayanamam; ama istersem, onu bu dünyaya iki kez, üç kez ya da daha fazla geri gönderirim, ruhunu başka bir bedenin içine sokarak; bu evrensel bir yasadır.

III. Bölüm

Ben, kitap göndermeksizin yönlendiririm, dostlarıma ve benim öğrettiklerimi benimseyenlere, doğru yolu, gizli araçlarla gösteririm, uyulmasını istediğim kurallar, bunaltıcı değildir, zamana ve koşullara göre saptanmıştır. Yasalarıma karşı çıkanları öbür dünyalarda cezalandırırım. Ademoğulları, yapılması istenen şeyleri bilmezler, bu yüzden sık sık yanlışlığa düşerler. Yeryüzündeki ve gökteki hayvanlar, denizdeki balıklar, hepsi benim yönetim ve denetimim altındadırlar. Dünyanın bağrındaki gizli hazineler ve başka şeyler, benim bilgimin içindedir. Onların tek tek bulunup alınmasına olanak sağlarım. Bunlara sahip olacak kimselere ve benden zamanında dilekte bulunanlara gizli işaretlerimi, mucizelerimi gösteririm. Bana ve izleyicilerime karşı yabancıların göstereceği düşmanlık ve direnme, ancak kendilerine zarar verir; çünkü bilmezler ki güç ve zenginlik benim ellerimdedir ve bunları ben, ademoğullarından hak edenlere veririm.

Dünyaların yönetimi, çağların arka arkaya geçip gidişi, vekillerimin her çağda değişmesi, sonsuza dek benim yetkimdedir. Her kim oraya dürüstçe yürümezse, ben kendim belirleyeceğim bir zamanda onu cezalandıracağım ve başladığı yere geri göndereceğim.

IV. Bölüm

Mevsimler dört tanedir, unsurlar da dört tanedir; bunları ben, yaratıklarımın, gereksinmelerini gidermeleri için bağışladım. Yabancıların kutsal kitapları, ancak benim yasalarıma uygun oldukları, karşı çıkmadıkları ölçüde tarafımdan kabul görürler; yine de bunlar çoğunlukla saptırılmışlardır. Üç tanesi bana karşıdır ve ben, üç addan nefret ederim. Benim gizlerimi açığa vurmayanlar için, ödüllendirme konusundaki sözümü tutacağım. Benim uğruma acı çekmeye katlananları, kuşku duyulmasın ki, dünyalardan birinde ödüllendireceğim. Benim yolumdan gidenler, kendilerine düşman olanlara ve yabancılara karşı cemaat halinde yaşasınlar. Ey siz benim yasalarıma uyanlar, benim tarafımdan iletilmeyen düşünceleri kafamza sokmayın. Yabancıların yaptığı gibi sakın, adımı ya da bana yakıştırılan adları ağzınıza almayın, yoksa günaha girersiniz; çünkü bu konular sizin kavrayışınızın üzerindedir.

V. Bölüm

Beni simgeleyen şeylere ve resimlerime saygılarınızı sunun; çünkü onlar size, benim yasalarıma aykırı olan davranışlarınızı anımsatacaktır. Yardımcılarımın buyruklarına uyun, sözlerine kulak verin ki benden aldıkları öte dünya bilgilerini size iletsinler.

Meshaf Reş (Kitab-el Esvad–Kara Kitap)

Başlangıçta Tanrı, kendi yüce özünden Beyaz İnci'yi yarattı ve bir kuş yarattı ki adı Anfar'dı. Ve İnci'yi onun sırtına koydu ve orada kırk bin yıl oturdu. İlk gün, yani pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan Ta'us Melek'tir (Tavuskuşu Melek). Pazartesi günü Tanrı, Darda'il adlı meleği yarattı, ki o, Şeyh Hasan'dır. Salı günü, İsrafil'i yarattı ki, Şeyh Şams'tir. Çarşamba günü, Cebrail adlı meleği yarattı; o da Abu Bekr'dir. Perşembe günü, Azrail'i yarattı ki, Sacadin'dir. Cuma günü, Şemna'il adlı meleği yarattı; o da Nasir'ud-Dindir. Cumartesi günü, Nura'il adlı meleği yarattı, ki o [...]. Melek Ta'us'u (Melek Tavus) onların başkanı yaptı. Ondan sonra Tanrı, yedi göğü, yeryüzünü ve güneşi ve ayı yarattı [...] İnsanı, kuşları ve tüm hayvanlan yarattı ve onları pelerininin boşluğuna yerleştirdi, ve İnci'nin üzerinden indi, melekler de yanındaydı. Sonra yüksek sesle İnci'ye doğru haykırdı, o da düşüp dört parçaya ayrıldı, içinden su fışkırdı ve deniz oldu. Dünya yuvarlaktı, üzerinde çatlak yoktu. Sonra Tanrı, bir kuş biçiminde Cebrail'i yarattı ve dört bucağın yönetimini ona emanet etti. Sonra bir gemi yarattı ve onun içinde otuz bin yıl kaldı, ondan sonra Laleş'e geldi ve konakladı. Dünyanin içinde haykırdı ve yoğunlaşmayla deniz oluştu ve dünya yeryüzüne dönüştü ve titremeye devam ettiler. Sonra Cebrail'e, Beyaz İnci'nin iki parçasını getirmesini buyurdu, parçalardan birini yeryüzünün altına yerleştirdi, öbürünü de Göğün Girişi'ne kapı olarak koydu. Sonra onların içine güneşi ve ayı yerleştirdi, onların kırpıntılarından da yıldızları yarattı ve onları göğe süs olarak astı. Ayrıca yeryüzünü süslemek üzere meyve ağaçlarını, bitkileri ve dağları yarattı. Halı'nın üzerine Taht'ı yarattı. Sonra, dedi ki Ulu Tanrı: "Ey Melekler, Adem'le Havva'yı yaratacağım, onları insan

yapacağım ve ikisinden, Adem'in belinden gelmek üzere, Şehr ibn Cebr doğacak ve ondan tek bir halk türeyecek yeryüzünde; Azazil'in, yani Ta'us Melek'in toplumu olan Yezidi halkıdır bu. Sonra Şeyh Adiy, b. Musafir'i Suriye'den göndereceğim ve o gelip Laleş'te kalacak." Sonra Tanrı, kutsal ülkeye indi ve Cebrail'e, dünyanın dört bucağından toprak getirmesini buyurdu: Toprak, hava, ateş ve su. Onlarla bir adam yaptı ve kendinden ona bir ruh bağışladı. Sonra Cebrail'e, Adem'i Cennet'e yerleştirmesini buyurdu, orada meyveyle bütün yeşil bitkileri yiyebilsin diye; ancak buğday yemesi yasaktı. Yüz yıl Bonra Taus Melek, Tanrı'ya dedi ki: "Adem, nerede ve nasıl üreyip çoğalacak?" Tanrı ona; "Yetki ve yönetimi sana bırakıyorum bu konuda" dedi. O zaman Melek Tavus, gidip Adem'e sordu: "Hiç buğday yedin mi?" O da yanıtladı: "Hayır; çünkü Tanrı bunu bana yasakladı, 'Ondan yememelisin' dedi" Melek Ta'us şöyle dedi ona: "Yesen, senin için çok daha iyi olur." Ama Adem'in, yedikten sonra karnı şişti ve Ta'us Melek onu Cennet'ten çıkardı ve bıraktı ve göğe çıktı. O zaman Adem, karnının şişkinliği yüzünden acıyla kıvrandı, çünkü bedeninde çıkış deliği yoktu. Ama Tanrı bir kuş gönderdi, o da Adem'in bedeninde bir çıkış deliği açtı, böylece Adem rahatladı. Ve Cebrail yüz yıl ona görünmedi ve o mutsuz oldu, ağladı. O zaman Tanrı; Cebrail'e buyurdu ve o gelerek Adem'in sol koltuk altından Havva'yı yarattı. Sonra Melek Tavus, halkımıza demek istiyorum ki, çok acı çeken Yezidilere yardım etmek üzere yeryüzüne indi ve eski Asurluların yanında, bizim de başımıza krallar dikti; bu krallar Nesrukh (ki o, Nasir'ud - Din'dir) ve Kamush (o da, Sultan Fakhru'd- Din'dir) ve Artimus (ki, Sultan Şamsu'd - Din'dir) adını taşıyorlardı. Bundan sonra iki kral tarafından yönetildik; birinci ve ikinci Şapur adlı bu

kralların yönetimi yüz elli yıl sürdü ve onların soyundan gelen Amir'lerimiz bizi bugüne dek yönetmişlerdir ve biz dört kabileye bölündük. Bize khass (marul) haram kılınmıştır, çünkü kadın peygamberimiz olan Khassa'nın adını anımsatmaktadır; kuru fasulye de haramdır, koyu mavi boya kullanmamız yasaktır; Yunus peygambere saygısızlık etmiş olmamak için, balık yememiz haramdır; ceylanları da yemeyiniz, çünkü onlar peygamberlerimizden birinin sürüsü olmuşlardır. Ayrıca, Şeyh ve müritleri, tavuskuşuna saygısızlık etmemek için, horoz da yemeyiniz; çünkü tavuskuşu daha önce sözü edilen yedi tanrıdan biridir ve biçimi horozu andırır. Yine, Şeyh ve müritleri, helvacıkabağı yemekten sakınınız. Bundan başka, ayakta işemek ya da oturmuş haldeyken giyinmek ya da Müslümanların yaptığı gibi helada taharetlenmek ya da onların banyolarında gusül etmek, bize yasaklanmıştır. Ayrıca, tanrımız olan Şeytan'ın adını ya da onu anımsatan Kitam, Şar, Şat gibi adları ya da Mal'un, [...] na'l gibi sözcükleri ağza almak yasaktır.

Önce [...] bizim dinimize, putataparlık dediler ve Yahudiler, Hristiyanlar, Müslümanlar ve İranlılar dinimizden uzak durdular. Kral Ahab ile Amran bizdendi; öyle ki, bizim Pirbub diye adlandırdığımız Ahab Beelzebub'un Tanrısından yardım dilerlerdi. Bizim Babil'de Bakti Nossor (Nebukadnezzar) adlı bir kralımız vardı; İran'da. Ahasuerus, İstanbul'da Agrikalus da bizdendi. Gök ve yer var olmadan önce Tanrı, suların üzerinde bir teknenin içindeydi. Sonra, yaratmış olduğu inciye kızdı, onu başından attı; incinin kırılmasından dağlar, çınlamasından kum tepeleri, dumanından da gökler meydana geldi. Sonra Tanrı göğe çıktı ve gökleri yoğunlaştırdı ve onları, altlarına destek koymadan yerleştirdi ve yeryüzünü her yanından çevirdi. Sonra ellerine kalemi al-

dı ve tüm yaratıklarının adlarının listesini çıkardı. Kendi özünden ve nurundan altı tanrı yarattı ki bunların yaratılması; bir lambanın başka bir yanan lambadan yakılması gibiydi. Sonra Birinci Tanrı, İkinci Tanrı'ya dedi ki: "Ben göğü yarattım; sen oraya çık, ve bir şeyler yarat." Ve o, göğe çıktığı zaman, güneş var oldu. Kendisinden sonraki Tanrı'ya, 'Çık' dedi ve ay yaratıldı. Ve ondan sonraki Tanrı., gökleri harekete geçirdi ve ondan sonraki Tanrı, yıldızları yarattı; ve ondan sonra gelen Tanrı, el-Kuragh'ı, yani Sabah Yıldızı'nı yarattı; ve her şey böyle yaratıldı."

Yezidilerde İnanış ve İbadet

Yezidilikte ibadetlerin muhtelif dinlere uzanan bir takım ve adetlerin iç içe karışımından meydana geldiği görülür. Bunlar yaşadıkları köy ve kasabalara göre veya birlikte yaşadıkları diğer din mensuplarının durumuna göre azalıp çoğalmaktadır.

Yezidilerde dini vecibeler beş tane olup şunlardır: Namaz, oruç, hac, zekat ve kelime-i şehadet'tir.

Namaz

Yezidiler namazın kalp ile ifa edildiğine ve nasıl eda edileceği konusunda yazılı bir farz veya herhangi bir şartın bulunmadığına inanırlar.

Yezidilerin kasaba ve köylerinde her hangi bir ibadethaneleri bulunmadığı gibi bir kısım ibadetler ferdi ve gizlidir. Örneğin; namaz kılacak olan Yezidi sabahleyin dışarı çıkarak, güneş doğarken ayakta durur ve dua okunur. Akşam da aynı şekilde güneşin batışı sırasında ona karşı durulur, duası okunur ve rükuya varılır. Rükuda el öpülüp başa konulur. Böylece namaz tamamlanmış olur. Bu ibadet gizli yapılır. Şayet bir Yezidi ibadet ederken başka bir dine mensup birisi onu görürse, bu gizliliği muhafaza etmek için rükuya varmaz. Sadece duasını okuyup ellerini güneşe karşı tutarak yüzüne sürer ve ellerinin içini öper.

Namazda Okunan Dualar

Sabah Namazı Duası

"Yarabbi sen hüda'sın, sen ezdasın, sen övgüye layıksın, bin bir isim sahibisin. Hüda ismin bu isimlerin en şirinidir. Yarabbi, şeyh şems ve güneşin, melek Şeyh Hasan ve Adan'ın Şeyh Ebubekir ve Katan'ın hatırı için bizi bağışla. Şeyh Hasan hüdanın sevgilisi ve kuludur. Dinin kuvveti Şemseddin, Nasreddin, Secaettin, İmadeddin, Babadin, Melek Fahreddin ve Şeyh Hasan'dır. Şeyh Adiy evvelden ahire kadar vardır ve rahmet saçar. Sultan Yezid, hayır kapılarını açar ve şer kapılarını kapar..." diye devam eden uzun bir duadır.

Akşam Namazı Duası

"Yarabbi! Beni ve bütün Yezidileri kazadan ve beladan esirge. Yarabbi! Bizi Melek Tavus hatırı için bağışla. Ya Rabbi! Bizi Adem ve Havva sırrı için bağışla. Ya Rabbi! Din ve diyanetimize bu akşam vakti bir çıkış kapısı göster. Ya Rabbi! Bu akşam vakti için bütün Yezidileri din dünyalarından kurtuluşa erdir. Ya Rabbi! Yedi büyük melek: Azrail, Derdail, İsrafil, Mikail, Cebrail, Şennail ve Nevrail'in yüzü suyu hürmetine bizleri affet. Ya Rabbi! Akşam vaktinin hatırı için, mir ve şeyhler hatırı için biz Yezidileri mahçup eyleme, lütfunla aydınlat."

Görüştüğümüz şahıslardan bu duaları söylemelerini istediğimiz halde yanıt alamadık; bunlar ya bilmiyorlar ya da kitabı Celve'de (bölüm 4,5-8) geçtiği gibi bizden gizliyorlardı.

Oruç

Yezidilerde oruç genel ve özel olmak üzere iki çeşittir:

Oruç sabahleyin güneşin şafağın görülmesiyle başlar ve akşam gün batımıyla sona erer. Gün boyu yemek ve içmek yasaktır. Ancak herhangi bir oruçluya bir şey ikram edilirse, bu nimete saygı gereği geri çevrilmez, yenilir veya içilir. Görüştüğümüz şahıslar bunun sadece din adamları için böyle olduğunu, ancak hiçbir Yezidi'nin yiyecek verme densizliğinde bulunmadığını ifade ettiler.

Yezidi orucu Müslümanlarınkine benzemekle birlikte, iftar sırasında bir parça ekmeği tuza bandırmaları, orucu şarap ile açmaları ve Şeyh Adiy'in mezarından getirilen toprak "Baretta" ile iftar etmeleriyle farklıdır.

Genel Oruç

Umuma ait olan oruca Yezid orucu da denir. Her Yezidi bu orucu aralık ayından itibaren haftada üç gün üç hafta boyunca toplam dokuz gün olarak tutar. Oruç tutulan günler salı, çarşamba ve perşembe günleridir. Cuma günlerinde ise bayram yapılır. Bu bayrama da Yezid bayramı denir.

Yezidilerin itikadına göre mukaddes kitapta Allah üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Fakat esasında Kürtçe yazılan ve Kürtçe'de "se" yani "üç" kelimesini yabancılar yanlış olarak "si" yani otuz olarak anlamışlardır. Yezidiler diyorlar ki; Kuran-ı Kerim'de bir ayet vardır. Bu herkesin Allah'ından gelmiştir. Şöyle ki: "Her iyilik işleyene on karşılık verilir." Yezidiler bu ayeti kerimeye dayanarak, tuttukları üç günlük orucun Allah indinde otuz olarak kabul olacağına inanıyorlar.

Özel Oruç

Hususi oruç seksen gün olup bunu din adamları tutarlar. Bu oruç 20 gün Aralık ayında, 20 günde Temmuz ayında tutulduktan sonra Laleş'e Şeyh Adiy'in türbesini ziyarete giderler ve orada kırk gün daha tutarlar. Ayrıca Hızır-İlyas için üç gün oruç tutmak adeti de vardır. Bu, tutulması zorunlu olmayan nafile orucudur.

Hac

Laleş Vadisi Kuzey Irak'taki Duhok ilinin yaklaşık 29 km. doğusunda, Musul vilayetinin de 57 km. kuzeyinde yer alır. Yaklaşık 700 m. yüksekliğindeki tepelerle çevrilidir.

Yezidi geleneğinde Şeyh Adiy bin Musafir'in türbesinin bulunduğu Laleş kutsal bir yerdir ve burayı ziyaret "hac" demektir.

Yezidi müminleri her yıl eylül ayının son haftasında (15-20 Eylül) Şeyh Adiy'in türbesini tavaf ederek hacı olurlar. Çünkü Şeyh Adiy "uluhiyyet" yoluyla tanrının insanları doğru yola sevk edeceği bir melektir. İnsan kılığında dünyaya gönderilmiştir. Bu törende coşku ve sevgi içinde tavaf yapılır, kurbanlar kesilir, davul, def, kaval, rebap, saz, bender, ney eşliğinde tören düzenlenir, ilahiler söylenir ve Şeyh Adiy'i öven naatlar okunur. Mevlevilerin yaptıkları "sema" gibi bunlarda etraflarında dönerek raks ederler. Bu törenleri "Kavval" ve "Köçek" denilen din adamları yönetmektedir.

Rivayetlere göre Şeyh Adiy; "Kendi türbesine bir defa yapılan ziyaretin, Mekke'ye yapılan bütün ziyaretlerden üstün olduğunu" söyler. Yurdumuzdaki Yezidilerden maddi durumu iyi olanlar vasıtayla, maddi durumu iyi ol-

mayıp sıhhati yerinde olanlar da, fırsatını bulurlarsa yaya olarak sınırı geçmek suretiyle bu görevlerini yerine getirmektedirler.

Yezidilerin milli ve dini bir şekilde tanrıya yalvarmalarının başlıca ifadesi olan bu hac, Laleş Vadisi'nde, etrafı meşe ve palamut ağaçlarıyla çevrili bir dağ eteğinde bulunan Şeyh Adiy'in mezarını ziyaretten ibarettir. Mabede ulaşmadan önce sırat köprüsü denilen bir köprüden geçilerek tepeye doğru yolun sonunda mabedin dehlizine varılır. Biraz sonra solda esas kubbe ve bunun tepesinde de altından yapılmış bir hilal bulunur. Kubbenin sağındaki odanın alınlığında Ayet-el Kürsi yazılıdır. Kaynağı bu odanın içinde bulunan çeşmenin suyu Havuz-el Kebir denilen bir havuza akar. Yezidilerce buna "Kani ya Spi" beyaz çeşme, suyuna da zemzem adı verilir.

Hac töreninde en önemli gösteri gece yapılandır. Meşaleler dolaştırılır. Sandukanın üzerindeki yeşil örtü teşhir edilir, siniler dolusu Kürt yemeği "harisa" (yoğurtlu yahni) konuklara sunulur.

Laleş'te, Mekke'de bulunan bütün kutsal yerlere karşılık kutsal yerler meydana getirilmiş ve bu yerler aynı adla da adlandırılmıştır. Örneğin; Kabe'ye karşılık Şeyh Adiy'in türbesi; Zemzem suyuna karşılık bir zemzem suyu; Arafat Dağı'na karşılık bir Arafat Dağı; Sefa ve Merva'ya karşılık "Cerime ve Birime" gibi...

Laleş tapınağı her yıl; Suriye, Irak, Türkiye, Almanya, Mısır, Lübnan, İran, Ermenistan, Gürcistan, İsviçre ve Hindistan'dan gelen birçok Yezidi'yi ağırlamaktadır.

Zekat

Yezidilikte zekatın farz oluşu şu olaya dayanır: Şeyh Adiy bin Musafir kendi zamanında, din adamları arasında servet, mal ve mülk edinme devam ederken, aralarında çıkan çekişme ve düşmanlığı görünce onlara fazilet ruhu bağışlar. Böylece din adamları, dünya malından yüz çevirerek ahiret ve onun sonsuz nimetlerini kazanmaya çalışırlar. Ellerindeki malları da müritlere dağıtmaya başlarlar ve müritleri çoğalır. Bu durumu gören Şeyh Adiy, müritlere mallarından belli bir miktarını din adamlarına vermelerini emrederek buna onların oğullarını da varis yapar.

Yezidilerin müritler boyu gelirlerinin yüzde 10'unu şeyhe, yüzde 5'ini pire, yüzde 2,5'nu da fakire vermek zorundadırlar.

Ancak bu toplanan paralarla bunların giderleri halkın bilgisine sunulur. Öksüz ve yetimlerin bakımı, dul ve yaşlıların ikame ve iaşesi, okuyacak olan öğrencilerin öğrenim giderleri bu fondan karşılanır, şeyhler ve pirler kendi gereksinimlerini en azda tutmak zorundadırlar.

Yezidi din adamlarının da zaruri geçim kaynakları bu fondan ödenir. Aslında Yezidiler "zekat" deyimini kullanmazlar. Bu deyim ülkemizde araştırma kitapları yazanlarca vurgulanır. Gerçek dışıdır. Çünkü zekat kurumu onu verecek sorumlu kişinin kendi vicdanına ve seçeneğine bağlı dini bir yardım sistemidir. Oysa Yezidilikte ödenecek miktar ve verilecek yer daha önceden belirlenmiştir. İslam dinindeki zekatla Yezidilikteki bu sosyal dayanışmayı birbiriyle karıştırmak hatalı ve yanlıştır. İslam'i zekat kurumunda zekatı alan kendi gereksinimi için kullanır. Çünkü zekat yoksula ve muhtaç olana verilir. Yezidilikte ise zekat, toplumun çıkarla-

rına uygun olarak harcanması koşuluyla toplumun yönetici kadrolarına ödenir.

Bugün yurdumuzda yaşayan Yezidilerin bu miktarlara göre zekatlarını vermediklerini, zaten uzun aralıklarla gelen, geldiklerinde de ya hasat mevsimi veya düğün, bayram zamanlarına denk gelen bu şeyh ve pirlere ellerinden geldiği kadar yardımda bulunmaktadırlar. Hatta birçok köyde din adamları da halktan biri olarak hayvancılık ve ziraatla meşgul olmaktadırlar.

Kelime-i Şehadet ve İman Esasları

Şehadet: Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak.

Yezidilikte tanrının bin bir ismi vardır. Ancak bu isimlerden en üstünü "Hüda"dır. Hüda'nın birliğine ve mutlak kudrete sahip olduğuna inanmak başta gelir. Onun yedi kat göğü ve yeri yarattığına, alemdeki işlerini melekleri aracılığıyla idare ettiğine iman edilir.

Yezidilerde Şehadet kelimesi "Leilehe İllallah Emin Cebrail Habibullah" yani "Allah'tan başka ilah yoktur. Emin cebrail (melek-i Tavus-Şeytan) Allah'ın sevgili meleğidir." Bu her zaman ve her fırsatta söylemeye mecbur oldukları şehadet kelimesidir.

İman Esasları

- Hüda'nın birliği ve mutlak kudret sahibi olduğuna inanmak,

- Şeyh Hadi'nin (Adiy bin Musafir) Hüda'nın meleği ve Yezidilerin mürşidi;

- Sultan Yezid'in Hüdanın meleği, yerin nuru ve insanlığın sevinci;

- Melek Tavus'un (Şeytan) Hüda'nın meleği ve elçisi olduğuna inanmaktan ibarettir. Bunlar aynı zamanda şehadet kelimesine karşılıktır; sabah kalkarken, akşamda yatarken tekrarlanır.

Böylece Yezidilerde üçlü inanç bahis konusu olmuş olur;

a. Allah'ın birliği,

b. Melek Tavus'un Allah'ın elçisi oluşu,

c. Şeyh Adiy'in de Allah'ın velisi olduğuna iman etmekten ibarettir.

İnançla ilgili ayrıca her Yezidi şu beş ödevle yükümlüdür;

1- Bir rab tanımalıdır,

2- Bir baba şeyh tanımalıdır,

3- Bir pir tanımalıdır,

4- Bir ahiret kardeşi tanımalıdır,

5- Bir mürebbi, bir hami tanımalıdır.

Yezidilerin Kutsal Saydıkları Şeyler

Musul'un eski valilerinden Nuri Paşa'nın yazmış olduğu Abede-i İblis adlı kitabında naklettiğine göre, Yezidiler tavuslardan başka da bazı şeyleri mukaddes sayarlar.

Yezidilerin mukaddes saydıkları diğer şeyler de şunlardır:

1- Bakırdan yapılmış olan İsmail'in koyunu. Malum olduğu gibi İslam inancına göre Hz. İbrahim oğlunu Allah için kurban edecekti. Allah'u Teala cennetten bir koyun göndererek, koyunu kurban etmesini emir buyurduktan sonra, Hz. İbrahim oğlu İsmail'i kesmekten vazgeçerek koyunu keser.

Buna dayanılarak, denilebilir ki Yezidiler bu koyun meselesini buradan iktibas etmişlerdir.

2- Bakırdan yapılmış olan Hz Musa'nın asası,

3- Bakırdan yapılmış olan bir yılan,

4- Şeyh Ahmed el-Bedevi'nin tespihi,

5- Cüneyd el-Bağdadi'nin sakal tarağı,

6- Şeyh Abdulkadir Geylani'nin değneği,

7- Bakırdan yapılmış olan Hz. Süleyman'ın tası,

8- Şeyh Ahmed er-Rufai'nin kuşağı.

Bunlardan başka en mukaddes saydıkları bir şey de Şeyh Adiy'e ait zannettikleri bir seccadedir. Bu seccadeyi yalnız ziyaret günlerinde çıkarırlar.

Ayrıca Laleş Vadisi, Yezidilerin her yıl ziyaret ettikleri ve Şeyh Adiy'in türbesinin bulunduğu kutsal bir vadidir.

Güneş, Yezidilerin her gün sabah akşam karşısında durarak ibadet ettikleri kutsal bir unsurdur.

Şeyh Adiy de kutsallaştırılmıştır. Yezidiler her yıl onun mezarını ziyaret edip kurtuluşu ondan istemektedirler.

Yezidilerde Sosyal Yaşam

Yezidilerde Toplum Yapısı

İnsanlar doğal yaşamın bir neticesi olarak toplum halinde yaşarlar. Bu durum insan yaşamıyla başlamış olup günümüzde de devam etmektedir. İnsanların oluşturduğu toplumsal yapı inanç ve törelere göre şekillenmektedir. Sözü edilen bu unsurlar bir toplum ve insan tipi oluşturmaya çalışırlar. İnsanoğlunun doğuştan getirdiği birtakım karakter özellikleri eğitim ile şekillenir. Töreler toplumun gelenek ve görenekleri olup, bunlar bireye bir şekil vererek onu toplumun doğal bir üyesi yaptıktan sonra toplumsal mekanizması olarak kabul edilen toplumsal dışlanma ve cezalarla da bireyi kontrol altında tutmaya çalışır.

Ülkemizde yaşayan Yezidilerin toplumsal yapısı "dışa kapalı" bir toplum özelliğini göstermektedir. Bunun yanında ülkemizde yaşayan Yezidilerin büyük çoğunluğu aşiret yapılanması içerisindedirler.

Viranşehir'de oturan Yezidiler, kendi içilerinden çıkan aşiretlere (Holti, Şarkiyan, Marsaklı, Davudiye) bağlıyken, diğer bölgelerde yaşayan Yezidiler kendi dinlerinden olmayan aşiretlere bağlıdırlar. Yörede bulunan bazı aşiretler kendilerine çıkar temin etmek için Yezidileri zorla kendilerine

bağlamaları Yezidiler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bölgedeki aşiretler Yezidileri Müslüman yapmak ve kontrol altına almak için kendilerine bağladıklarını ileri sürerler. Oysa durum böyle olmayıp, aşiretler sadece kendilerine çıkar sağlamak için Yezidileri kendilerine bağlamaktadırlar. Yezidilerle aşiretler arasında böyle bir durum olmasaydı, günümüzde Yezidilerle Müslüman halk arasında daha iyi ilişkiler kurulurdu.

Yezidi toplum yapısında ilk göze çarpan hususlardan biri de Yezidilerdeki sosyal sınıflardır. Yezidilerdeki sosyal sınıflar halen bütün canlılığıyla toplumda hakimdir.

Yezidilerde Sosyal Farklılaşma

Yezidilerin sosyal hayatında göze çarpan iki önemli sınıf vardır. Bunlardan birincisi ruhaniler (din adamları), ikincisi ise müritlerdir.

Bir sınıftan diğerine geçişin olmadığı, katı bir kast yapısına sahip olan Yezidilerde, sınıflar arası evlilikler de yasaklanmıştır. Herkes mensup olduğu sınıf dahilinde evlenebilmektedir. Bir sınıftan diğerine geçmek de imkansızdır. Bir insan kaval olarak doğmuşsa kaval olarak ölür ve çocukları da kaval olur.

Yezidilerde görülen bu kast sistemini Sasanilere bağlayan bilim adamları bulunmaktadır. Oysa Yezidi toplumundaki kast sistemi ile Sasanilerdeki kast sistemi arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Sasanilerin kast sistemi ekonomik temel göre, Yezidilerin kast sistemiyse yetkilere göre şekillenmiştir.

Ruhaniler

Yezidi din adamları sınıfına ruhaniler denilmektedir. Yezidilerdeki ruhaniler sınıfı belli başlı ailelerden oluşmuştur. Bu sınıf içerisinde de hiyerarşi olup piramidin tepesinde cemaatin dünyevi işlerinden sorumlu olan bir emir bulunmaktadır. Emirlik babadan oğula geçmektedir.

Şeyhler bugün 300 ailelik bir kast oluşturuyorlar. Başkanları olan baba şeyh, emir tarafından atanıyor. Görevleri dini işlerle uğraşmak; ayrıca Laleş ve diğer kutsal yerlerdeki dini bayramların düzenlenmesinden de Şeyhler sorumludur.

Pirler dini törenlerin düzenlenmesinde şeyhlere yardım ederler. Pirlerin arasından seçilen ve Baba Çavuş denilen bir pir, Laleş toprağının korunmasıyla görevlidir. Pirler arasında saygın bir yeri olan Baba Çavuş'un evlenmemiş olması gerekiyor. Pirler idari işlerle uğraşmıyorlar; boş zamanlarını tefekküre ve duaya ayırıyorlar.

Kavallar Başika ve Bahzani köylerindeki iki aileden seçiliyor. Bayramlarda Laleş'e gelerek flüt ve iri defler çalarak; ilahiler okumak ve türküler söylemek bu kavalların görevleri arasındadır. Ama yüzyılı aşkın bir sürede beri esas işleri, kendilerini tanıtmak için küçük bir tavus kuşu minyatürünü ceplerine koyarak, teker teker Yezidi köylerini ziyaret etmekten oluşuyor.

Bir sonraki tabakayı fakirler oluşturuyor. Fakirler zamanlarının çoğunu tefekküre dalarak ve dualar okuyarak geçiriyorlar. Bu tabakada da fakirlik babadan oğula geçiyor. Zincar dağlarında yaşayan bir fakiran aşireti vardır. Bazı fakirler Laleş'te hizmet işlerinde çalışıyorlar.

Yezidi cemaatı içindeki en ilginç tabaklardan biri de köçeklerdir. Köçeklerin çoğu evlerini, yurtlarını terk ederek

Laleş'e gelip yerleşen hacılardır. Dağlara çıkıp tapınak için yakacak odun kesiyorlar, bayram ve yortularda ziyaretçilerin ihtiyaçları ile ilgileniyorlar. Aralarında bazılarının Melek Tavus ile iletişim kuracak kadar telepatik güçleri olduğuna inanılıyor.

Ayrıca bir de dul kadınlardan ve genç kızlardan oluşan küçük bir fakriyat tabakası vardır. Bu tabakadaki kadınlar ve kızlar evlenmiyorlar; yaşamlarının sonuna kadar bekar kalıyorlar. Fakriyat üyeleri bir başrahibenin yönetiminde mum yapıyorlar, kandilleri için fitil dikiyorlar ve diğer bazı tapınak işlerinde çalışıyorlar.

Müritler

Ruhaniler sınıfının dışında kalan bütün inasnlar müritler sınıfını oluşturmaktadır. Yezidilerin en alt tabakasını oluşturan müritler, genellikle köylerde çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Ancak Avrupa ülkelerine büyük göçler yaşanmış olduğundan dolayı şehirlerde faklı işlerle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Müritlerin din tebliği gibi bir görevleri olmayıp, dini alanda eğitilmeye hazır olan insanlardır.

Müritler Yezidilik dinine gönül vermiş insan kitleleri olup ruhaniler sınıfına sıkı sıkıya bağlıdırlar. Her Yezidi mutlaka bir şeyhe veya bir pire bağlanmak zorundadır. Asıl işleri hayvancılık ve çiftçilik yaparak üretmek ve "efendimiz "dedikleri ruhanilere hizmet etmek ve kazançlarından belli bir miktar vermektir.

Yezidi inancında çok katı bir kast sistemi olduğundan bir kasttan diğerine geçmek imkansızdır. Bundan dolayı müritler de kendi sınıfındakilerle evlenmek zorundadırlar.

Her mürit şu beş ödevle yükümlüdür:

1- Bir rab tanımalıdır.

2- Bir baba şeyh tanımalıdır.

3- Bir pir' i olmalıdır.

4- Bir ahiret kardeşi ile bir ahiret bacısının olması.

5- Bir mürebbiye, bir hamisi olmalıdır.

Yezidilerde Sosyal İlişkiler Sistemi

Yezidiler kırsal alanlarda yaşadıklarından dolayı toplumsal ilişkileri de bu yaşamı yansıtan özelliklere sahiptir.

Yezidiler azınlık psikolojisinde olduklarından dolayı aralarında sosyal yardımlaşma ve dayanışma hissi çok gelişmiştir.

Komşuluk ve Akrabalık İlişkileri

Sadece Yezidilerin yaşadıkları köyler olduğu gibi, Yezidilerin Süryani ve özellikle Müslümanlarla yaşadıkları köyler de bulunmaktadır. Sadece Yezidilerin yaşadıkları köylerdeki insanlar genellikle akraba olmalarından dolayı, aralarında işbirliği ve dayanışma çok daha sık olmaktadır. Şehirlere ve Avrupa'ya göç eden Yezidilerde bu ilişki zayıflama eğilimi göstermektedir.

Bayram, düğün, nişan, ölüm gibi durumlarda köylüler arasındaki ilişki artmakta ve bütün köy halkı birbirine yardımcı olmaktadır. Köyde zaman zaman meydana gelen anlaşmazlıklara rastlanırsa da bu tür anlaşmazlık ve küskünlükler genellikle geçici olup bunlar bayramlarda barıştırılmaya çalışılır.

Yezidilerin Yezidi Olmayanlarla Olan İlişkileri

Yezidi toplumu kapalı bir toplum özelliği gösterdiği halde, komşuları ve beraber yaşadıkları Müslüman ve Süryanilerle sosyal ilişkiler içerinde bulunmaktadırlar.

Yezidiler hangi dinden olursa olsun bütün insanlara karşı büyük bir hoşgörü örneği sergilemektedirler. Görüştüğümüz Yezidiler dini ne olursa olsun kendilerin misafir gelenlere karşı çok hürmet gösterdiklerini, Müslüman misafirler için seccade bulundurduklarını, Müslüman bir şahsın yemesi için kurban keseceklerse bunu misafire vey köyde başka Müslüman varsa ona kestirdiklerini, hatta bazı Yezidiler gerçek Müslümanlara birçok Yezidi'den daha çok güvendiklerini ifade etmişlerdir.

Yezidiler kirvelik müessesesiyle Müslümanlar ve Süryanilerle kalıcı dostluklar kurmuşlardır. Böylece muhtemel düşmanlıklar kısmen de olsa peşinen önlenmiş olmaktadır. Bu dostluklar göçlerle bile bozulmamakta, Avrupa'ya giden Yezidiler kirveleriyle telefonlaşmakta ve memleket ziyaretlerinde kirvelerini unutmamaktadırlar.

Ancak farklı rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de şöyle anlatılmıştır: Şeytan'a tapanlarla Muhammed'in mezhebinden olanlar arasındaki kökleşmiş kin, her iki halk tarafından da aşırı fanatizme vardırılmıştı. Hatta bir Yezidi için bir Müslüman öldürmekten daha değerli bir eylem olamaz. Müslümanlar da Yezidiler tarafından öldürülmekle şehitlik mertebesine erişeceklerine inanıyorlar. Hatta çok eskiden Diyarbakır, Musul ve Mardin valileri, idam mahkumlarına şehit olma umudu vermek için cellatları Yezidilerden seçerlerdi.

Yezidilerin şefi katı bir yönetim uygulamasaydı, tüm Yezidi halkı da cellatlık yapmak isterdi. Her altı ayda bir, yeni

cellat seçilir. Kutsal ve şerefli sayılan bu görevin bitiminde evine dönen Yezidi, halkın hayranlığı kutlaması, yüceltmesi ile karşılanır. Herkes onu görmek, ona dokunmak ister. Eğer cellatlık görevi sırasında, elbisesine birkaç damla Müslüman kanı damlamışsa, elbise küçük parçalara ayrılarak, değerli kutsal sıfatıyla halka dağıtılır.

Müslüman halk arasında anlatılan ilginç bir rivayet de şöyledir: Ölüm döşeğine düşen genç bir Yezidi için, bir Müslüman fakih öldürülünceye kadar hastanın iyileşmeyeceğinden dolayı Yezidiler bir fakihi yolculuk esnasında ona pusu kurup öldürüyorlarmış.

Ancak bunu görüştüğümüz Yezidilere anlattığımızda böyle bir şeyin kesinlikle olmadığını ve böyle bir şey duymadıklarını ifade ettiler.

Yezidi'yi Dövdürtmeyecektik

Zamanın birinde; bir Yezidi, bir Müslüman, bir de Süryani bir Müslüman'ın bağına girerler. Bağ sahibi bunları bağda yakalar. Ancak üçüyle baş edemeyeceğini anlar. Düşündükten sonra bunlarla başa çıkmanın bir yolunu bulur.

Önce Yezidi'ye dönüp Müslüman ve Süryani'yi göstererek; bunlar ehl-i kitaptır. Senin gibi dinsiz birisi bağıma nasıl girer der ve Yezidi'yi bir güzel pataklar. Bu arada bağ sahibinin komplimanlarına kapılarak sevinen Müslüman ve Hristiyan artık kurtulduklarını zannederler. Ama bağ sahibi Yezidi'yi dövdükten sonra, Hristiyana döner ve Müslüman'ı göstererek "Bu adam dindaşımdır. Bağıma da girer, misafirim de olur soframa da oturur. Peki senin gibi bir Müslüman olmayan kafir birisi bağıma ne hakla girer?" deyip Hristiyan'ı da döver. Müslüman artık korkulacak bir şeyin olmadığını

düşünerek rahatlar. Ancak bağ sahibi Hristiyan'ı dövdükten sonra Müslüman'a yönelip, "Bunlar Yezidi ve Hristiyan kafirdirler. Benim bağıma girdiler. Sen Müslüman olduğun halde bunlara nasıl uydun?" der ve Müslüman'a da bir güzel sopa çeker. Köylüler yarı baygın üç adamı köye götürürlerken bir taraftan da sorarlar: "Yahu! Ne oldu size kim böyle yaptı..." Yarı baygın adamlarsa "Yezidi'yi dövdürtmeyecektik, Yezidi'yi dövdürtmeyecektik, Yezidi'yi dövdürtmeyecektik," diye sayıklarlar. O günden bu yana Midyat ve çevresinde bu hikaye anlatılır.

Yezidilerde Eğitim ve Öğretim

Her millet kendi toplum yapısına göre bir eğitim ve öğretim politikası belirler. Yezidi toplumundaki eğitim ve öğretim politikasını göz önüne aldığımızda, eğitim ve öğretime gerekli önemin verilmediğini görürüz. Yezidi din inançlarına göre okuma yazma hakkına sadece Hasan el Basri soyundan geldiği söylenen (bugün Sincar'da oturan) imamlar sahiptir. Bundan dolayı okur-yazar olmaya ihtiyaç duyulmamıştır.

Yezidiler çoğu zaman kendi istekleriyle eğitim ve öğretim ortamına girmemişlerdir. Yezidiler okullarda okutulan din derslerinde Yezidi inançlarına saldırılarda bulunuluyor gerekçesiyle çocuklarını okula göndermemişlerdir. Büyük çoğunluğu ülkemizde yaşayan Yezidiler, Atatürk'ün halifeliği kaldırıp laik bir devlet anlayışına getirmesi Yezidilere eğitim öğretim ortamına girme olanağını vermiştir. Çünkü Atatürk öncesi eğitim ve öğretim dini çevrelerin kontrolünde olduğundan dolayı yaşlı Yezidiler genç nesle şu uyarıda bulunuyorlardı. "Okula gitmek Müslüman olmak demektir." Bu gibi telkinlerde bulunmaları sonucu 20. yüzyılın başlarında

okuma yazma bilen bir tek Yezidi bile yoktu; yalnız birkaç yaşlı Yezidi biliyordu.

19. yüzyılda Musul yöresinde izlenimlerde bulunan Layard, Yezidilerin o zaman ki eğitim durumlarını şöyle ifade etmektedir: Okuyup yazmak günah sayılır. Yezidiler arasında ancak bir kişi var, hem okuyup hem yazabilen. Şeyh Nasır bile alfabeyi bilmiyor. Okumayı bilenlere de bu işi yalnızca kutsal kitabı koruyabilmek ve mezhebin törenlerine ve öğretilerine gerektiğinde başvurabilmek için öğretilmiş.

Özellikle cumhuriyet döneminde (70'li yıllardan sonra) Yezidilerdeki okuma yazma oranı artmaya başlamıştır.

Güneydoğu'da bulunan Yezidi köylerinin hemen hepsinde ilkokul bulunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı yeni yapılmıştır. Bundan dolayı köylerde 30 yaşından büyükler okuma yazma bilmezler. Fakat erkeklerin çoğu askerde öğrenmiştir. Kadınlar ise değil okuma yazma Türkçe'yi dahi bilmezler. Bilenleri parmakla sayılacak kadar az olup, bunlarında anlaşılması çok güçtür. Mushaf-ı Reş'te yazı, bizzat tanrı tarafından "eline bir kalem almak suretiyle yazıldığı" söylendiği halde kendilerini dinsiz yapar korkusu ile yazı yazmak adeti alışılageldiği üzere Yezidilere sert bir şekilde yasak edilmiştir.

Günümüzde Yezidiler birçok ülkeye dağılmışlardır. Bu ülkelerin başında; Suriye, Irak, Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve son yıllarda yapılan göçler sonucunda batı Avrupa ülkeleri, özellikle Almanya başta gelmektedir. Bütün bu ülkelerde Yezidiler ülkenin ana dil ve eğitim öğretimine tabi olmaktadırlar. Örneğin; Irak ve Suriye'de Arapça, İran'da Farsça, Türkiye'de Latin harfleriyle Türkçe eğitim verilmesi Yezidilerde kültür birliğinin oluşmasına engel teşkil etmektedir.

Son zamanlarda Yezidiler eğitim öğretime önem vererek kendi inançlarını tanıtmaya çalışmaktadırlar. Özellikle Almanya ve İsveç'te bulunan Yezidi dernekleri bu yolda büyük çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde Yezidiler kendi içine kapanık yapıdan sıyrılıp diğer toplumlara açılarak kendilerini tanıtma olanağı bulmuşlardır. Yezidilerde eğitim öğretim oranının artmasının bir başka önemli sonucu da Yezidilik dininin din adamları da sömürücü tekellerinden çıkarılmasıdır.

Yezidilerde Hukuk

Sosyal gruplar ya da milletlerin sosyal hayatlarında bir formel, bir de enformel hukuk kaideleri vardır. Formel hukukun oluşmasında, enformel hukuk normları önemli rol oynar. Çünkü yazılı hukukun kaynaklarından biri de yazısız hukuk kaideleridir. Bunların başında da örfler, adetler ve görenekler gelir.

Ancak Yezidilerde yazılı hukuk hayat geliştirilemediği için yaşadıkları ülkelerin yazılı hukuk kaidelerine tabi olup, kendi içlerinde örf, adet ve geleneklerini yaşatmışlardır.

Yezidiler genellikle kendi aralarında veya diğer inançlardaki insanlarla bir anlaşmazlığa düştükleri zaman ya köyün ileri gelenleri vasıtasıyla ya da bölgedeki saygın bir kişiliğe ve otoriteye sahip olan şeyh ve ağalarca çözüme kavuşturulur. Bu kişiler tarafından verilen kararlara anlaşmazlığa düşen her iki tarafta uyar; ancak son yıllarda mahkemeye başvuranlarda artmaktadır. Bunun nedenleri olarak, şehir merkezleri ile olan temaslarının artması, kitle iletişim araçları, eğitim öğretim seviyesinin yükselmesi ve Yezidilerin Avrupa ülkelerine göçleriyle beraber gerçekleşen dışa açılma gibi sebepleri sayabiliriz. Ayrıca Yezidilerin suçluya karşı müey-

yidelerini artık uygulamamalarının bir sebebi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk kurallarına bağlı olduklarını ve bu kuralların dışına çıkmak istemediklerini de belirtebiliriz.

Boşanma

Evlilik bağıyla kurulan aile, boşanmayla yıkılır. Boşanma; amacına ulaşmamış olan evliliğin yasal olarak sona ermesi demektir. Başka bir deyişle evlilik kararının iki taraf kararıyla çözülmesidir.

Yezidiler arasında boşanmak meşrudur. Zina yapan kadın iki şahit huzurunda veya suçüstü yakalandığında; eşler arası anlaşma sağlanamadığından erkeğin ve kadının birbirlerini boşama hakları var ise de bu hak, genellikle erkeklere aittir. Nikah şeyh huzurunda olduğu gibi, boşanma da şeyhin huzurunda yapılır. Karısını boşamak isteyen Yezidi üç defa; "sen benim şeyhim veya pirimsin" ve "yolundan çıktım serbestsin" demek suretiyle onu boşamış olur. Kadının da kocasını boşama hakkı olduğundan ve bu geçerli bir sebebe göre kararlaştırıldığından, son zamanlarda erkekler mutlaka resmi nikahıda dini nikah ile birlikte yaptırmaktadırlar.

Medeni kanunda da boşanma sebebi olarak; zina, cana kast, alçaltıcı suç işleme, terk, akıl hastalığı, şiddetli geçimsizlik gibi nedenlerdir.

Ancak Yezidiler arasında boşanmalara çok ender rastlanılmaktadır. Evli çiftler genellikle birçok sıkıntıya katlanarak evliliklerini sürdürürler. Bunda çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunların bazıları; mirasın taksim edilmemesi, baba soyunun tutulması yüzünden çocukların baba tarafında kalmalarının istenmesi, üvey babanın gelmemesi isteği, küçük çocukları anneden ayırmamak gibi nedenlere dayanmaktadır.

Miras

Mirasta tarafları ve onların payını belirleyen sosyal grubun sosyo kültürel şeklidir. Yezidi ailelerinde de miras taksiminde örf ve adetlerin etkinliği büyüktür. Evlenen kız baba evinden tamamen kopmakta ve başka hanenin mensubu sayılmaktadır. Budan dolayı kadının miras hakkı yoktur. Miras erkek çocuklar arasında bölüştürülür. Evlenmiş olup baba evinden ayrılmış olan erkeklerin miras payı bekar erkeklerinkinden daha az olmaktadır. Genellikle baba daha hayattayken mirası bölüştürür ve bu bölüştürme rızai olarak yapılmaktadır. İstisnai durumlarda mahkemeye başvurulmaktadır.

Cinayet ve Hırsızlık

Yezidilerde de hırsızlık ve cinayet yasak edildiği halde geçmişte çok yaşandığı anlatılmaktadır.

Günümüzde Yezidiler ile Müslümanlar arasında iyi ilişkiler olduğu halde yaşlı Müslümanlara Yezidileri sorduğumuzda; Yezidilerin eskiden çok hırsızlık yaptıklarını, bu hırsızlığa da komşu köyler ve ilçe merkezlerinden; koyun, keçi, sığır gibi hayvanları ve bazı kıymetli eşyaları çaldıkları söylenmektedir. Ayrıca para için adam öldürdükleri, işlerini rüşvetle yürüttükleri vb. olumsuz vasıflar anlatıldı.

Bu tür vakalarda genelde mahkemeye başvurulmamış, ortaya çıkan gerginlikleri kendi aralarında çözüme kavuşturmuşlardır.

Kız Kaçırma

Yezidilerde sık rastlanan bir olayda kız kaçırma veya kaçışmadır. Başlık parası olmayan Yezidi gencinin başvurduğu yollardan biri de kızı zorla kaçırması ya da kızla anla-

şarak kaçışmalarıdır. Bu maddi imkansızlıklar nedeniyle birbirini seven gençlerin evlenmelerini sağlamaktadır. Birbirlerini sevmek suretiyle olan kaçışmada, kız babası fazla bir şey yapamamaktadır. Ancak kızın zorla kaçırılması olayı ortalığı karıştırırsa da Yezidiler din adamları ve köyde saygınlığı olan kişiler aracılığıyla çözümlenir. Kaçan kızların "başlık" parası bazen daha fazla olabilmektedir. Bu para ödenerek aileler arasında barış sağlanmadığı taktirde kız baba evine kabul edilmemekte ve aileler arasındaki gerginlik devam etmektedir.

Kız kaçırmada başlık parası dışında başka faktörlerde etkili olmaktadır. Özellikle kızı sevdiğine vermeme başta gelen en önemli faktördür.

Bazen bir Müslüman'ın bir Yezidi kızı kaçırdığı da olmaktadır. Bu durumda Yezidiler neye mal olursa olsun kızı güçleri yeterse zorla, güçleri yetmezse de mahkeme aracılığıyla geri almaya çalışırlar. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, 1975 yılında Kurtalan'ın Kurukavak köyünde oturan Şinon Yavşan'nın ilkokul öğrencisi olan 12 yaşındaki kızı kendi öğretmeni olan Sivaslı bir Müslüman tarafından kaçırılır. Yavşanlar Kurukavak'ta oldukça kalabalık ve saygınlığı olan bir ailedir. Kızı yaşı küçük olduğu için mahkeme aracılığı ile geri almaya karar verirler ve Kurtalan Adliyesi'nde mahkemede saygınlığı oldukça yüksek olan ve seksen köyü bulunan, Yezidilerce çok sayılan Müslüman Şeyh Hafzullah'a anlatılarak müdahale edilmesi istenir. Bu şeyh, Kurukavak köyündeki Yezidilerin ileri gelenlerini çağırarak kızı kendisine teslim etmelerini söyler. Dediği olur. Şeyh Hafzullah da bu kızı, yaşı küçük olduğundan dolayı imam nikahıyla öğretmene verir. Aradan on iki yıl geçtiği halde Yezidiler kızlarının nerede olduğunu merak edip sormamışlar.

Yezidilerde Giyim Kuşam

İnsanların giyimine etki eden en önemli iki faktör hava şartları ve inançtır. Yezidilerin giyim kuşamlarında da özellikle bu iki faktör etkili olmuştur. Bundan dolayı Yezidilerin giyim kuşamları da yöredeki diğer halkların giyim kuşamından hemen hemen farksızdır.

Kadınlar başlarını örterler. Bu başörtüsü genellikle beyaz, siyah, sarı ve kırmızı renklerdedir. Genç kızlar ise geleneksel olarak başa yazma takarlar. Bu yazmalar saçın tamamını örtmez, önden kahkül veya perçem bırakılır. Bu yazmaların etrafları boncuklu iğne oyası, tığ oyası ve mekukle işlenir. Evlendikten sonra bayanlar çeyizde hazırlanan bin bir renkte ve güzellikteki "çarık" denen beyaz ince tülbentleri takarlar. Evli ile evli olmayanları ayıran bu takıdır.

Kadınlar genellikle fistan giyerler. Bu fistanlar bol ve uzundur. Kadınlar renk olarak genellikle siyah ve krem rengini tercih ederler.

Genç kızlar özellikle televizyon etkisiyle modayı uzaktan da olsa takip etmeye çalışmaktadırlar. Bunlar genellikle etek gömlek veya etek bluz giyerler.

Yezidi erkekleri uzun bıyıkları, şalvar ve yelekleriyle dikkat çekerler. Yaşlılar genelde şapka takarlar. Bazıları da başlarına poşu takarlar.

Yezidi kadınları tesettürde yabancılara karşı daha titiz davranmaktadırlar. Layard, Laleş'te tuttuğu gezi notlarında bunu şöyle dile getirmektedir: 'Yabancıların varlığından kurtulmuş oldukları için kadınlar dağlarda peçesiz geziyorlardı' demektedir.

Yezidi Toplumunda Kadının Yeri

Yezidilerde kadının toplumdaki yeri, bölgede hakim olan yapıdan farklı değildir. Kadın erkeğe oranla ikinci plandadır. Onlar için ailede hakimiyet erkektedir. Her şey erkeğe bağlıdır. Kadının söz hakkı yoktur. Yolda kadın erkeğin önünü kesemez. Kadınlar topluluk halindeyken erkeği yanına oturamaz. Ancak günümüzde bu tür davranışlara pek rastlanmamaktadır. Yapılacak ikram ilk önce erkeğe yapılır. Zaten sadece Yezidilerde değil, bölgedeki diğer halklarda da aynı şeyler söz konusudur. Arap olsun, Kürt olsun, Süryani olsun bu gibi yerlerde yapılacak ikramlarda öncelik erkeğindir.

Bölgede yaşayan aileler genelde erkek çocuğa sahip olmak isterler. Doğan çocuk kız ise susarlar, erkek olursa sevinilir ve üçüncü gün kurban keserler. Kadına erkek doğurduğu için kırmızı bir ipe lira (altın) takılır. Çocuk kız ise tebrik etmeye kadınlar, erkek çocuk doğmuşsa belli bir müddet sonra akraba ve dostlar toplu olarak tebrik etmeye giderler. Erkek çocuğu olmayan kadınların üzerine ya bir kuma gelir ya da boşanma olur. Erkek evlat annesinin yerini sağlamlaştırır. Yapılan ikinci evliliklerde sosyo-ekonomik, kültürel ve dinsel faktörlerde rol oynamaktadır.

Yezidilerde Aile

Aile Yapısı

Kırsal kesimde yaşayan Yezidilerde geleneksel "geniş aile" özellikleri görülmekle beraber, yaşanan göçler sonucunda çekirdek aileye geçiş olmaktadır. Evlenen gençler ilk başta ailenin yanına yerleşirler. Genellikle ailede ikinci erkek çocuk evlenince ilk evlenen baba evinden ayrılabilmektedir. Ancak ayrılmayıp beraber yaşayanlara da rastlanabilmekte-

dir. Geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık ön planda yer almaktadır. Erkek çocuklar babalarının yardımcısıdır. Daha ilkokul çağında çobanlık yapmakta, bundan sonraki yıllarda da bağ ve tarla işleriyle uğraşmaktadır.

Yezidiler babaerkil aile yapısına sahip olup, babanın mutlak otoritesi geçerlidir. Kadınlar bütün yörede olduğu gibi ikinci plandadır. Kadınlar öncelikle ev işleriyle uğraştıkları halde tarlada da çalışmaktadırlar. Kız çocukları da erken yaşlarda ev işlerinde annelerine yardımcı olurlar. Bu kızlar 15-16 yaşlarına geldiklerinde bir evi yönetecek bilgi ve tecrübeyi kazanmış olmaktadırlar.

Yörede olduğu gibi Yezidilerde de çok çocuklu aile yapısı egemendir. Evliliğin daha ilk yıllarında çocuk beklenmekte ve erkek çocuk aileyi tamamlayan bir unsur olarak görülmektedir. Çünkü erkek evlat bir güvence olarak görülmektedir. Ortalama çocuk sayısı 7-8 civarındadır.

Akrabalık ilişkilerinde, her iki tarafın da kabul edilmesine karşılık, birinci derece erkeğin akrabaları dikkate alınmaktadır. Nesep babadan oğula geçer ve baba ismini yaşatan oğuldur.

Aile İçi İlişkiler

Geleneksel köy toplumlarında görüldüğü gibi Yezidilerde de aile içi ilişkiler; eşitlikten uzak, yaşlıların gençlere, erkeğin kadına egemenliğinin görüldüğü bir yapıdır.

Bu düzen içerisinde babanın otoritesi geçerlidir. Baba ekonomik hayatı kendi üzerine toplar. Ailede onun sözü geçerlidir. Verdiği kararlarda aile üyelerine danışabildiği gibi son sözü kendisi vermektedir. Evlenmelerin genellikle erken yaşta olduğu Yezidilerde, eş seçimi genellikle ailece yapıl-

maktadır. Aile içinde kız ve erkek çocuklara karşı tutumlarda değişiktir. Erkek çocuk ailenin devamlılığını ve temelini sağlayan kişidir. Bu tip ailelerde cinsiyete dayalı bir iş bölümü vardır.

Karı-koca ilişkilerinde kadın ikinci plandadır. Kadın karar vermede, iş başarmada kocasına ve kocasının yakınlarına uymak zorundadır. Kadın çalıştığı ve aileye ekonomik katkısı büyük olduğu halde baba soyuna dayanan geniş aile düzeni, ona kocasıyla eşit bir statü sağlamamaktadır.

Aile içerisinde kız çocuk anneye daha çok bağımlıdır ve annenin sırdaşıdır. Erkek çocuğa verilen önem nedeniyle, kız çocuğu statü bakımından silik kalmıştır. Kız çocuklar gelişme çağına geldiklerinde erkek çocuklarla olan ilişkileri kesilir. Kız çocuklarının üzerinde anne baba baskısıyla beraber yetişkin erkek kardeşlerin de baskısı söz konusudur.

Baba oğul arasındaki çatışmalar genellikle eş seçimi ve ekonomik kararlar yüzünden olmaktadır. Böyle durumlarda genç erkek sevdiğini kaçırma veya evliyse kendisine yeni ev açmak zorundadır.

Yezidilerde Evlenme

Toplumsal yaşayışın bir gerekliliği olan evlilik toplumdan topluma kültürden kültüre ve dinden dine farklılıklar arz etmektedir. Evlilik Yezidi toplumunda son derece önemli bir kurum olup, kendine has bir takım özellikler arz etmektedir. Yezidiler evlilik dışı cinsel münasebetleri önlemek için, evlilik yaşını ellerinden geldiği kadar küçük tutmaya çalışmışlardır. Genel olarak evlenme yaşı kızlarda 14-18, erkeklerde 18-25 yaşları arasındadır. Nedenlerine gelince; iklimin tesiri açıkça görülür. Kız çocukları 14-18 yaşlarına gelin-

ce gerekli gelişmeye erişir ve evlenmeye adaydır. Kadının ekonomiye olan katkısı da bir gerekçedir. Çünkü tarlada çalışır, hayvanları sağar, ev işlerine bakarak ailenin işini kolaylaştırır. Erkek çocukları erken evliliğe iten bir başka faktör de evliliğin toplumda yüksek bir statü sağlayan bir etken oluşudur. Yezidi köylerinde erkeğin, toplumda söz sahibi ve hatta erkekler tarafından adam yerine konulmak için atacağı ilk adım evlenmektir. Evliliğin ekonomik yönü ise ne genci ne de babayı fazla düşündürmez; "hele bir evlensin hep beraber nasıl olsa geçiniriz," ailede hakim olan düşüncedir. Esasen çocuklar ekonomik faaliyete küçük yaşta katıldıklarından evliliğin sorumluluğu altına girebilir kanısı da köylerde yaygındır.

Evlenmede sıra gözetme göreneği vardır. Büyük erkek veya kız çocuğu dururken küçüğü evlendirilemez. Toplum bunun aksini ayıplar. Büyük çocuklarda küçüklerin evlenmesine karşı koyarlar. Fakat burada dikkati çeken bir özellik, erkek çocukların kendilerinden büyük ablaları olmasına rağmen, onlardan önce evlenebilmeleridir. Bunda da erkek çocuğun ailedeki statüsü ve dışla temasının fazla olması sebep olarak görülmektedir.

Genellikle tek kadınla evlenen Yezidiler, Müslümanlardan bir fazla olmak üzere beş kadına kadar evlenebilmektedirler. İçlerinden iki hanımla evli olanlarına rastlanılır. Emir veya mirleri için sınırlama yoktur. İstedikleri kadar kadınla evlenebilirler. Zira şeriatleri bu hükme cevaz vermektedir. Fakat bunun yanında emirlerin eşlerini boşama keyfiyeti yasaklanmıştır.

Yezidilerde "Berdel" yani değiş tokuş (keçika bı keçik-pe guhari) adeti yaygındır. Bunda başlık parasının çok olması en önemli etkendir. Böylece bir Yezidi kızını birine verdiği

zaman, başlık parası yerine karşı tarafın kızını da kendi oğluna alabilmektedir. Bu geleneğin yanında bazen de bir evdeki iki kız kardeşi aynı anda bir kişi de alabilmektedir. Son olarak bahsettiğimiz iki kız kardeşin bir erkek tarafından alınması geleneği, Yezidiler arasında yaygın değildir.

Yezidiler ilk dönemlerde sadece kendi toplumları dahilinde evlenirlerdi. Bunlar ne dışarıya kız verirler ne de dışarıdan kız alırlardı. Fakat günümüz Yezidileri başka din ve milletlerden de evlenmeye başlamışlardır. Bu durum Yezidilerin yurt dışına çıkmalarıyla beraber ortaya çıkmıştır. Yurt dışına çıkan Yezidi erkekler yabancı ülkede işçi olabilmek için yabancı kadınlarla evlenmeye başlamışlardır. Yurt dışındaki Yezidi federasyonu aldığı bir kararla Yezidilerin yabancılarla, yabancıların Yezidilik dinini kabul etmeleri şartıyla evlenmelerine izin vermiştir. Bu durum Yezidiliğin esasında yer alan kavim dini özelliğiyle çelişmektedir.

Evlilik Tipi

Yezidilerde de en yaygın evlilik tipi tek, eşle evliliktir (monogami). Çok eşli evliliklerden (poligami) bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi demek olan polijini tipi evlilikler geçmiş yıllara oranla daha sınırlı gerçekleşmekle birlikte, ikinci evliliklerde ailenin özellikle babanın soyunu devam ettirmek ve mirasa sahip olacak erkek çocuk unsuru büyük rol oynamaktadır.

Eşlerin topluma üyeliği bakımından genellikle içten evlenmelere (endogami) rastlanılmaktadır. Böylece topluluk üyeleri kendi gruplarından eş seçerek topluluğun devamını sağlamaktadırlar. Bu tür evlenmelerde inanç birliği ve statü en etkili faktörlerdir.

Yezidilerde eşlerin oturma yerlerine göre görülen aile tipi patrilokaldır. Yani kadın erkeğin yaşadığı çevre olan, anne ve babasıyla birlikte oturur.

Ayrıca Yezidilerde Levirat ve Sororat adetleri de vardır. Levirat; bir erkeğin ağabeyinin ya da diğer bir yakınının dul karısıyla evlenmesi ya da evlenmek zorunda bırakılması demektir. Bu adeti oluşturan temel neden, genellikle ağır olan başlık parası vermekten erkeği kurtarmak, dul kadının kocasından kalan malı aile dışına götürmesini engellemek ve çocukları düşünmekten kaynaklanmaktadır. Sororat ise erkeğin daha karısı ölmeden ya da öldükten sonra baldızlarından birisiyle evlenmesi ya da evlenme zorunda bırakılmasıdır.

Eş Seçimi

Yezidiler eş seçiminde aradıkları başlıca özellikler; kızın aynı inanca sahip olması ve aynı sosyal tabakaya mensup olması şartıdır. Çünkü Yezidilerde her sınıf ancak kendi arasında evlenebilmektedir.

Bütün yörede olduğu gibi Yezidilerde de eskiden beri eş seçiminde geçerli olan kaide görücü usulüyle evlenmeydi. Bu evliliklerde genellikle kız, köyün içinden ya da dışından tanıdık bir aileden seçilir. Bununla birlikte akrabalar arasında da evliliklere rastlanabilmektedir. Bunun nedeni birlik ve beraberliği korumak, aile içerisine yabancının girmesini engellemektir. Ancak günümüzde görücü usulüyle olan evlilikler hem azalmış, hem de farklı bir niteliğe bürünmüştür. Beğenilen kızla erkek mutlaka görüşüp konuşmakta, eğer birbirlerini beğenirlerse evlilik olmaktadır.

Evlenme Yaşı

Yezidi toplumunda evlenme yaşı küçüktür. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Sıcak olan iklimin tesiri açıkça görülür, kız çocukları 14-18 yaşlarına gelince gerekli gelişmeye erişip evlenmeye adaydır. Ayrıca babalar oğullarını bir an önce evlendirip torun sahibi olmayı özlerler. Kızlarını ise oğullarından önce "baş göz" ederler. Kız evin namusudur ve evleninceye kadar her türlü davranışlarından aile sorumludur. Bu sorumluluğu ne kadar erken erkeğin ailesine trasnfer ederse o kadar önce rahata kavuşacaktır. "Kız gözü açılmadan kocaya gitmelidir" düşüncesi hakimdir.

Erkek çocukları erken evliliğe iten bir faktörde evliliğin toplumda yüksek statü sağlayan etken oluşudur. Yezidi köylerinde erkeğin, toplumda söz sahibi olmak ve hatta erkekler tarafından adam yerine konulmak için atacağı ilk adım evlenmektir. Evliliğin ekonomik yönüyse ne genci ne de babayı fazla düşündürmez; esasen çocuklar ekonomik faaliyete küçük yaşta katıldıklarından evliliğin sorumluluğu altına girebilir kanısı da yaygındır.

İşte bu nedenlerle bu gün yaşı kırkın üstünde olan aile reislerinin hepsi 15-20 yaşlarında evlenmişlerdir, hatta bunların büyük bir kısmı kendi arzuları hilafına ailenin baskısı ile küçük yaşta baş göz edilmiştir. Köylerde oğulları erken evlendirme temayülü son yıllarda değişikliğe uğramış görünmektedir. Görüştüğümüz Yezidilere: "Erkek çocuklarınızı kaç yaşında evlendirmeyi düşünüyorsunuz?" sorusuna cevap veren ailelerin çoğu, oğulları için uygun evlilik yaşının 22-26 olduğunu söylemişlerdir. Bunula beraber, bazı ailelerin oğulları 20 yaşına gelmeden evlendirmek istediklerini söylediler. Oğullarını 22 yaşından sonra evlendirmeyi düşünenlerin hemen hepsi, askerlik bittikten sonra erkek çocuğun ev-

lenmesinin uygun olacağını, geçimin zorlaşması nedeniyle bazı hesapların yapıldıktan sonra evliliği düşünmek gerektiğini bildirmişlerdir. Düşünce ve davranışlardaki bu değişikliğin sebebi, günümüzde Yezidi köylerinde hayat gidişinin günden güne değişmekte olmasıdır. Yezidilerin Almanya'ya işçi olarak gidişleri ve yazları köylerine dönüşleri; köylerde gençlerin şehirlerle ilişkileri medeniyete olan ilgilerin arttırmış, genellikle bu kişiler, başarılı kişiler olarak görülmüşlerdir. Buna paralel olarak eğitime karşı tutum tamamen değişmiş, erkek çocuğu ilkokuldan sonra okutma arzusu baba için gaye olmuştur. Bu da oğlunu erken evlendirip mürüvvetini görmenin üstünde bir değer kazanmıştır.

Askerlik ise "hayatı öğrenme, olgunlaştırma okulu" olarak kabul edilmekte, üstelik askere gitmeden önce evlenildiği taktirde "gencin gözünün arkada kalacağına" inanılmaktadır. Bütün bunlar Yezidi köylerinde erkekler için evlilik yaşını yukarıya doğru iten etkili faktörlerdir. Buna karşılık kız çocuklar için arzu edilen evlilik yaşı değişmemektedir.

Kız İsteme, Söz Kesme ve Takılar

Yezidilerde evlilik öncesi ilk aşama kız isteme safhasıdır. İstenilen kız mutlaka Yezidi kökenli olmalıdır. Yezidiler ilk önce kendi köyünden kendi yakınları arasında kız ararlar, eğer bulamazlarsa çevre köy, ilçe veya illerden kız ararlar. Evlilik için aranılan kız bulununca, kızı tanımak için soruşturma aşaması içerisine girerler. Bu araştırma genellikle kendi köyleri dışında seçilen kızlar için yapılır. Yapılan soruşturma neticesinde kız beğenilip evlenme için karar verilince, kız evine öncü görücü olarak kadın-erkek karışık gidilir. Bu gidişte mümkün olursa din adamlarından da götürülür. Bu ziyaret sonucu erkek ailesi kızı istemeye

karar verirse, aradan zaman geçirmeden konu din adamı; şeyh, pir ve peşiman veya bunlar yoksa köyün hatırı sayılır kişileri tarafından kızın babasına açılır. Melek Tavus, Şeyh Adiy (Hedi) ve Sultan Yezid adına kız istenir. Bundan sonra kızın babası erkek tarafından bir takım isteklerde bulunur. Bu isteklerin başına Yezidilerin "neğt" adını verdikleri başlık parası gelir. Kız için alınacak eşyalarda ve başlık parasında anlaşma sağlanınca kız verilmiş sayılır. Bundan sonra kız evinin ikramları başlar. Gelenler tekrar gelmek üzere gün alırlar. Kararlaştırılan günde oğlan evi kadınları kalabalık bir grup olarak kız evine gündüz gelirler. Gece de erkekler gelerek, masraf erkek evine ait olmak üzere ziyafetler tertiplenir. Kız, gelen misafirlere başta din adamları olmak üzere saygınlık sırasına göre kayın pederinin, kayın validesinin... ellerini öperek "hoş geldiniz" der. Bu sırada gelin adayına ufak tefek hediye getiren yakın akrabaları eş ve dostları da olur.

İstenen kızın verilmemesi veya söz kesiminden sonra dönülmesi hakaret sayılır. Verilmeyen kız kaçırılmasıyla, kırılan gururun onarıldığı düşüncesi yaygındır.

Başlık Parası (Neğt)

Ortadoğu da yaşayan birçok halkta olduğu gibi Yezidilerde de başlık parası bir gelenek halinde yaşatılmaktadır. Kız istemede sözü edilen başlık; evlenecek erkeğin ya da akrabaların kız babası ya da akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir. Bu genellikle para ve çeşitli süs eşyalarıdır. Bu ödeme toplumun ekonomik durumuna göre şekillenmektedir. Sosyolojik olarak çok karşı çıkılan başlık parası, ülkemizin muhtelif bölgelerinde halen uygu-

lanmaktadır. Kitle iletişim araçlarında sık sık kırsal kesim insanlarınca mutsuzluklara, acı olaylara yol açması nedeniyle yakınmalara neden olan başlık parasının kaldırılmasının istendiği görüldüğü halde, geleneği bir anda kaldırmanın mümkün olmadığı da ortadadır. Aksine artan hayat pahalılığında, onun da miktarı giderek artmaktadır.

Ancak başlık parası beraberinde bir takım sosyal yıkıntılar getirmektedir. İnsan bir eşyaya emek verir, yetiştirir, sonra da onu satarsa nasıl ki eşyada bir hakkı kalmıyorsa, psikolojik duygu ve kan bağı birbirine bağlı olan kızın başlık parası alınarak evlendirilmesi eşya gibi bağları tamamen koparmasa da aile içi ilişkileri azaltıp bitecek düzeye getirmektedir.

Başlık parasının alınış nedenleri çeşitlidir. Bunlar; başlığın bir gelenek haline gelmesi, çeyizin bir telafisi için olması, süt hakkı, bekaretin korunması, baba hakkı, kızın giderlerinin karşılanması, velayet hakkının devri ve iş gücü kaybının telafisi gibi nedenlerdir.

Buradaki gerekçeleri göz önüne aldığımızda, hemen hemen hepsinin temelinde maddi gerekçelerin yattığı açıkça görülmektedir. Sosyal bir müessese olan evliliğin böylesi basit gerekçelerle kirletilmesi toplumdaki cehaletle açıklanabilir. Başlık parasının alındığı bölgeler göz önüne alındığında genellikle geri kalmış toplumlar oldukları görülmektedir.

Yezidi din adamları tarafından başlık parası yasaklanmıştır. Konulan bu yasağın çeşitli toplumsal sebepleri bulunmaktadır. Özellikle ahlaki ve insani boyutun yanında, fakir olan köylünün güç duruma düşmemesi, Yezidi grubunun gün geçtikçe artması için evlenmede kolaylık olmasını sağlamaktır. Bir diğer sebepse Yezidi grubundaki erkek ve kadın

sayısının eşitliğine bağlanabilir. Neğt'in miktarının tayininde rol oynayan etkenler çeşitlidir. Bunlar; çevrenin tesiri, ailenin saygınlığı, evlenen erkeklerin yaşıdır. (yaşlı olanlarda miktar fazladır). Almanya'da çalışanların köye gelip evlenenlerin başlık parasını yükseltmeleri, istenilen kızın güzelliği, köyün dışına gelin gidilmesine mani durması için fiyatın yüksek tutulması gibi nedenlerdir.

Çeyiz

Yezidilerde çeyiz konusunda belli bir ölçü bulunmamaktadır. Genellikle ailenin maddi durumuna göre çeyiz eşyaları da değişmektedir. Bu eşyalar kız ve ailesinin isteğine göre ayrı bir ev döşemek için gerekli olan iğneden ipliğe kadar bütün eşyalar olabilmektedir. Eşyalar alınırken gelin ve ailesi hazır bulunur. Özellikle kızın hazırladığı çeyiz olarak; el işlemeleri (masa örtüsü, sehpalık, kenarları işlemeli tül perdeler, nakışlı askı ve duvar perdeleri, etrafı işlemeli yazma ve etrafları renk renk boncuklarla süslemeli " çarık" denilen beyaz ve ince tülbentler...) ve bunların içine konulduğu mahfaza (kaveze) denilen küçük vitrin.

Ayrıca yine kız tarafından yüzleri nakışla işlenip pamuktan yapılan ve yaslanmak için kullanılan "zembeliş" adı verile sert ve büyük yastıklar, yün veya pamuktan yapılmış yorgan ve döşekler de diğer çeyiz eşyalarıdır.

Nişan Töreni

"Nişan" kelimesi, belirti, belli etmek anlamlarına gelir. Nişan; gelin olacak kızın belirlenmesiyle düğüne hazırlık amacıyla, söz kesiminden bir müddet sonra yapılan törendir. Törenin amacı, verilen sözü belirlemek, sosyal çevreye du-

yurmak ve gençlerin evlilikleri için hazırlık yapmalarına ve yapılmasına imkan vermektir.

Yezidilerde evlilik öncesi en büyük engel olarak kabul edilen, başlık parası çözüme kavuşturulduktan sonra aileler arasında söz kesilir, ardından da nişan hazırlıkları başlar. Kız tarafı, kızlarına alınması ve yapılması gereken şeylerle ilgili isteklerini dile getirir. Erkek tarafı kız için nişan elbisesi hazırladıktan sonra kız tarafına nişan gününden bir gün önce birkaç hayvanla beraber açşı kadınlar gönderirler. Bu aşçı kadınlar, orada toplanacak davetlilerin yemek işlerini düzenlerler. Bazen de her iki aileden gönüllü kadınlar bu işi birlikte yaparlar. Nişan günü kızın çeyizi her kesin görebileceği bir yere konularak teşhir edilir. Nişan davul-zurna eşliğinde kadınlı ve erkekli olarak büyük bir coşkuyla kutlanır. Damat ile gelin yan yana oturtulur. Yüzüklerini din adamları, bunlar bulunmadıkları zaman oğlanın babası veya ailede saygınlığı olan biri takar. Nişandan bir gün sonra kız evi tarafından damada bir bohça gönderilir. Bohçada damat için hazırlanmış giyecekler bulunur. Bohçayı getirene erkek tarafı bahşiş verir. Bir müddet sonra erkeğin ailesi ve akrabaları gelini görmeye giderler.

Bölgedeki dinsel ve töresel yapı Yezidi ailelerinde de görülmektedir. Yezidiler ile Müslümanların nişan anlayışlarında bir uyum söz konusudur.

Yezidi toplumunda kısmen de olsa çocukları daha beşikteyken de nişanlama adeti vardır. Özellikle akrabalarda amca oğlu-amca kızının evlenme geleneği yüzünden akraba çocukları sözlü sayılır. Nişanlı kalma süresi değişiktir. Beşikten başladığı gibi 1-2 ay da olabilmektedir.

Düğün ve Nikah

Kız tarafı ile erkek tarafı arasındaki bütün anlaşmazlıklar çözümlenip nişan yapıldıktan sonra sıra nikah ve düğüne gelmektedir. Düğün, toplumlar arası birtakım farklılıklar arz etmektedir. Her toplumda olduğu gibi Yezidi toplumunun da düğünleri kendine has birtakım özellikler göstermektedir. Bazen Yezidi toplumunda dahi bölgeler arası farklılıklar var olup bu farklılıklar temelde olmayıp teferruattadır.

Düğün belirli günlerde olmayıp haftanın her gününde olabilen iki/üç gün ya da daha fazla sürelidir. Çalgıcılar kabak kemani (bir çeşit kemençe) ve davul zurna ile oyun havaları çalarlar. Özellikle genç erkek ve genç kızlar oyun oynarlar. Oyunlarında omuz, bel ve ayak oyunları ilginçtir.

Düğün eğlencesinin süresi zenginliğe göre değişebilmektedir. Düğünler genellikle mahsul sonrası güzün başlayıp bahara kadar yapılır. Nisan ayında özellikle Çarşamba günleri nikah kıymak yasaktır. Düğünlerde erkekler ayrı oynadıkları gibi erkek-kadın beraber oynayarak gündüz ve geceleri durmadan devam eder. Düğünlerde içki ve yemek boldur. Silahlar durmaksızın patlatılır. Davul ve zurna devamlı çalar. Gece gündüz ateş yakılır, yükselen ateşin çevresinde gülen mutlu insanlar halaylar çekerler. Ardı ardına içilen içkiler, yenilen yemekler, söylenen türküler, yakılan kınalar ve ağıtlar gece gündüz yaşanan bir hayal alemidir Yezidi düğünleri. Bunlar asırlardır süregelen törelerin tekrar hatırlandığı günlerdir. Yedisinden yetmişine, kadın-erkek herkesin neşesiyle hareketiyle emeğiyle meydana getirdiği bir toplumsal olaydır.

Yezidilerin gündüz ateş yakarak çevresinde eğlenmeleri Zerdüştlükten kalma bir gelenektir. Yezidilerin bulunduğu

köylerin yolu çok bozuk olduğundan önceleri gelin ata bindirilirdi. Günümüz Yezidilerinde bu geleneğe rastlanmamaktadır. Gelin evi aynı köydeyse düğünün son günü öğlenden sonra gelini almak için gidilir. Eğer gelin başka bir köydeyse traktör veya arabalarla bir gün önce gidilir. Orada bir gece kalındıktan sonra ertesi gün alınarak köye getirilir. Erkek evine gelen gelin, hangi vasıtayla getirilirse getirilsin gelinin kayınbabası veya kaynanası bir hediye vermeden gelin vasıtadan inmez. Gelin içeri girerken üzerine damdan para atılır ya da dikenli bir ağaçtan (guhiş) büyük bir dal kesilerek, buna "darke zave" (damat ağacı) adı verilir. Bu dal; para, şeker, elma, portakal vb. şeylerle süslenip damın kenarına kurulur. Gelin avlu kapısından girerken damdan gelinin önüne düşürülür. Başka bir şekliyse boyalı küçük bir testi içerisine metal paralar ve şeker konularak avluda gelin evin eşiğine basmadan önce, önünde yere atılarak kırılır. (Testinin kırılmasıyla şerlerin dağılacağına inanılır.) Kırılan testiden etrafa saçılan para ve şekerleri çocuklar toplarlar.

Yezidi gelinlerinin Müslüman gelinlerinden birtakım farklılıkları vardır. Gelin olan Yezidi kızın başından tutunda gelinliğinin birçok yerine süs olarak takılar takılır. Yezidilerde durumu iyi olanların düğünü yedi gün sürüp gelin düğünde kırmızı renkli elbiseler giyer. Yezidiler düğünde belirlenen gün kadar eğlendikten sonra artık damat ile gelinin nikahını kıymaya başlarlar. Nikah genellikle peşimanlar tarafından kıyılır. Yezidi din adamalarının nikahta okudukları bir takım dualar bulunur. Yezidi din adamlarının okudukları duaların Türkçe'si şöyledir;

"Güneş, ay, ezda, Yezid Bismillah Tillah hakkı için selam ve selat olsun. Resullullah Allah'ın yolu bakidir, tektir. Sizler de şahit olun. Ya Şeyh Hadi, Ya Şeyh Hasan ve Mesut olan-

lar anne ve babalar razı oldu. Uzun ömürlü ve doğurgan olsun. Kutlu, mübarek ve hayırlı olsun, amin." Bu duadan sonra nikahı kıyan din adamı tarafından bir ekmek ikiye bölünerek, yarısı damada yarısı geline yedirilir. Şeyh Adiy'in mezarından getirilen toprak "Beratta"dan bir parça yedirildiği söylenir.

Damat eve girişte itaatın bir sembolü olarak geline bir taş atar. Gelinde aranılan özellikler arasında bakirelikte vardır. Bakire çıkmayan gelin, baba evine gönderilir. Yezidilerde dini nikahın yanında resmi nikahta yapılır.

Yeni Evlilerin Mekânı

Evlenen genç erkekler baba evine yerleşirler. Baba evinde kalma süresi değişebilmektedir. Genellikle çok çocuklu aile yapısına sahip olduğundan dolayı, evlenen genç erkek kendisinden sonraki erkek kardeşini evlendirdikten sonra baba evinden ayrılarak, kendine bir ev yapmaktadır. Eğer ailede kendisinden sonra evlenecek erkek yoksa baba evinden ayrılmaz. Anne babanın sağlığı boyunca beraber yaşarlar. Baba evinden ayrılan yeni evlilerin bir kısmı da şehirlere yerleşmektedir. Diğer bir kısım ise Avrupa'ya göç etmektedir.

Bazı Yezidi Adetleri

Her milletin olduğu gibi Yezidilerin de din alanında olsun sosyal alanda olsun kendilerine has adet ve gelenekleri vardır.

Sünnet, kirvelik, misafirperverlik, ahiret kardeşliği, tahrim, berat, cenabetten iğtisal, yemin, mukaddes su ve vaftiz, saç-sakal-bıyık uzatma, aforoz, daire meselesi gibi sosyal olgular, Yezidi gelenek ve göreneklerinde önemli bir yer oluşturur.

Sünnet

Sünnetin lügat manası işlek yol olup, geniş manada Allah'ın yolunu veya insanın adet haline getirdiği iyi veya kötü davranış ve hareketlerini ifade eder. Ayrıca sünnet "gulfenin kesilerek alınması" manasında da kullanılmıştır. Bu manada sünnete "hitan" denir.

Yazılı kaynaklar, sünnetin M.Ö 1800'e, Mezopotamya'da Asurlulara değin uzandığı belirtilmektedir. Keza kirveliğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olmasının nedeni, M.Ö 6. yüzyılda; İran, Irak, Suriye'nin bulunduğu bölgelerde Zerdüşt dininin yaygın oluşuna bağlanmaktadır. Zerdüşt inancında, doğan erkek çocuklar, din liderlerinin peşine konularak vaftiz edilirdi. İslamiyet'in kabulünden sonra bu

inanç, İslamiyet'le örtüştürülerek kurumsallaştırılmıştır. Erkeklerin sünnet olması, Yezidilerde üzerinde önemle durulan bir meseledir. Çocuklar sıfır ile ilkokul çağı arasında sünnet edilir. Sünnet olacak çocuklar için, aile reisinin maddi durumuna göre bu merasim basit bir şekilde gerçekleştirildiği gibi, sünnet düğünleri ve şenlikler de yapılır. Sünnet sırasında yemek yapılıp dağıtılır. Davul ve zurna eşliğinde kadın ve erkekler çeşitli oyunlar oynayıp, sünnet olan çocuğa hediyeler verirler.

Yezidi köylerinde yapılan bu sünnet merasimi ve düğünlerinin bir de toplumsal yönü vardır. Bu, köyde bilhassa zengin ve itibarlı kimselerin ya da bu nedenle nüfuz ve itibar sağlamak isteyenlerin, köyün öksüz veya fakir çocuklarını da kendi çocuklarıyla birlikte sünnet ettirmeleri ve onları da bu vesileyle yapılan bu merasimden mahrum etmemeleridir.

Sünnet Yezidilerde o kadar önemlidir ki sünnet olmadan ölen fertler, ölü iken bile sünnet edilir ve öyle gömülür.

Kirvelik

Kirve, geleneklere göre yapılan sünnet düğünlerinde veya sünnette çocuğu tutan kişiye verilen isimdir. Kürtçe'de erkekler için "krivo", kadınlar için "krive" tabiri kullanılır. Kelime mecaz olarak arkadaş, dost gibi anlamlara da gelir.

Kirvelik barışın, sevginin, saygının simgesidir. Bir aile başka bir aileye veya kişiye yakınlık ve sevgi duyuyorsa, bunu sürekli kılmak için o aileye ya da kişiye kirvelik önerir. O kişi veya aile kirveliği kabullenirse, sünnet merasimi sırasında gelir ve kirvesi olmak istediği adamın çocuklarını sünnet edilirken kucağında kendisi tutar.

Yezidilerde kirvelik kurumu içerisinde yaptırım gücü en önemli olan yasak, kirve çocuklarının birbiriyle kardeş sayılmaları nedeniyle evlenememeleridir. Bundan dolayı Yezidiler kirvelerini ya kendi din adamlarından ya da çevredeki Müslümanlardan seçerler. Bilindiği gibi Yezidiler arasında sınıflar, ancak kendi aralarında evlenebilirler. Din adamlarının çocukları ile halkın evlenmesi yasak olduğundan bu görevi din adamlarına yaptırırlar. Diğer taraftan zaten Müslümanlardan kız almazlar. Müritler, yani Yezidiliğe gönül vermiş geniş halk tabakası kendi aralarında evlendiklerinden, bu kirvelik işini kendi aralarında yaptıracak olurlarsa, kısa zamanda erkek ve kadın evlenecek kimse bulamazlar. Bu yüzden kirvelik işini halka yaptırmayıp, kızları kendilerine haram olan din adamları ile Müslümanlara yaptırmaktadırlar. Yezidilerin Müslümanlardan kirve seçmelerinin bir diğer sebebi de Müslümanların saldırılarından kendilerini korumaktır. Gerçektende kirvelik müessesesi yoluyla Müslümanlarla Yezidiler arasında bir dostluk temin edilmiştir.

Bölgede Müslümanlar arasında maddi yükü çok ağır olan kirvelik Yezidilerdeyse aksine hafiftir. Çünkü yapılan bütün masrafları çocuğun babası karşılar. Gerek din adamlarından ve gerekse Müslüman olan kirveler, çocuğa küçük hediyelerle bu durumu geçiştirirler. Bu arada bir Müslüman'ın bir Yezidi'yi kirve yaptığı görülmez. Ancak kirve olan Müslüman ile sünnet olan çocuğun babası "kelif" olur. Yani birbirlerine kötü durumlarda yardımcı olurlar.

Kirvelik kurumunda gözlenen diğer bir yasaklayıcı yaptırım ise kadının kirvelik-tören babalığı yapamayacağıdır.

Misafirperverlik

Bütün Yezidiler misafirlerine saygı, ilgi ve ikram konusunda şöhret bulmuşlardır. Misafir kim olursa, hangi din ve mezhepten olursa olsun, gönlünü hoşnut etmek için ellerinden gelen her türlü çabayı sarf ederler.

Yezidiler gece yatısına kalan konukları için, şallara sarılmış misafir yatakları çıkarıyorlar ve mutlaka kurban kesiyorlardı. Konuklara yemek çıkarılırken, konuk için kesilmiş kurbanın başı, pişirilmiş olarak ayrı bir tepsi içinde odaya getiriliyor ve sofrada oturan en yaşlı kişinin önüne bırakılıyordu. Sofrada oturanlar, en yaşlı kişinin konukları yemeğe davet edişi öncesinde, ellerini hiçbir şeye sürmüyorlardı. Yemek sonrasında konukların ellerini yıkaması için hazırlatılan sıcak su, genç bir kız ya da genç bir erkek tarafından dökülüyor ve ellerini yıkayanlar suyu dökenin omuzunda atılı havluyu kullandıktan sonra diğer kişinin havluyu almasını bekliyordu. Misafirler şayet Müslüman iseler kesilecek kurban bir Müslüman'a kestiriliyordu.

Gittiğimiz Yezidi köylerinde Müslüman misafirler için seccade bulundurduklarını gördük. Ayrıca misafirlerine yemek konusunda ısrarlı davranırlar.

Ahiret Kardeşliği

Her Yezidi'nin kendine bir ahiret kardeşi veya bir ahiret kız kardeşi bulması zorunludur. Her müridin bir ahiret kardeşi ile bir ahiret bacısının olması dini bir emirdir. Mürit, bu kişilerle karşılaştığı veya görüştüğü zaman mutlak suretle ellerini öpmesi gerekir. Doğuda giyilen, diğer gömleklerden farklı, arkadan düğmeli yeni bir gömleğin yakası mutlaka ahiret bacısı tarafından açılmalıdır. Ölüm anında pir veya

şeyhi ile birlikte bu ahiret kardeşlerinin de bulunması, can verirken diğer din mensupları gibi değil de Yezidi olarak ölmelerini telkin etmeleri dini bir görevdir. Bunlardan öldükten sonra, hangisi daha önce cennete girerse diğerini kurtarmak için çaba sarf etmesi de arzulanarak, bazı ahiret kardeşlerinin birbirlerinden habersiz cennete girmeme yemini yaptıkları da söylenir.

Yezidilerin kendi aralarındaki bir başka adette, her müridin bir şeyh ailesinin küçük bir erkek veya kız çocuğunu kendine kardeş olarak seçmesidir. Bu, pratikte adoptif kardeş anlamına gelmiyor, yalnız yüzeyde bir kardeşlik söz konusu. Çünkü Yezidilik'te bir tabakadan öbürüne; bir alt veya bir üst tabakaya geçiş kesinlikle yasaktır. Bu adetle belki de en alt tabaka olan müritlerin gönlü alınmak istenmektedir.

Tahrim

Tahrim, bir Yezidi'yi haram etmek, dinden çıkarmak, lanetlemek demektir. Bu haram kılma keyfiyeti tamamen emire aittir. Bir Yezidi miri veya emiri herhangi bir kimseyi haram etti mi, o şahıs kendine ait olan bütün hakları kaybetmiş sayılır. Bu öyle bir dereceye varır ki bu adamın karısı ve hatta çocukları dahi kendisini red ederler. Şayet bu lanetlenen kişi din adamı olursa, sakalı kesilerek "menfur" (nefret edilmiş) olarak ilan edilir. Mesela; lanetlenen bir fakir ise her şeyinden mahrum edildiği gibi Şeyh Adiy'in türbesinde hırkası alınır. Ayrıca malı da gasp edilir. Bazı ahvalde sınır dışı da edildiği vakidir. Bir Yezidi için en korkunç ceza, mensup olduğu toplumdan atılmaktır.

Yezidilerin tahrim meselesi veya lanetleme adeti Hristiyanların aforoz adetine bağlanmak istendiği gibi, bu hususu İslam kaynaklarına da dayandıranlar bulunmaktadır. Zira

Tebük Seferi'nde üç kişi sefere çıkmak istemedikleri zaman Hz. Muhammed (S.A) onları lanetlemişti. Bu lanetleme ayet ininceye oluncaya kadar elli gün sürmüştür.

Berat

El birat denen, bir nevi kutsiyet atfedilen bu çamur parçacıkları; Şeyh Adiy'in türbesinden alınan toprakla, yine orada bulunan zemzem suyunun karıştırılmasıyla, kavallar tarafından tesbih şekline getirilir. İşte, bu şekilde hazırlanan berat tespihleri, Yezidiler için bir beraat vesilesi olur. Yezidi itikadına göre bu tespih elde çevrilince günahlar af olunur. Hatta çamurdan yapılmış olunan bu tesbihler öldürmeye kefaret olacak kadar kıymetlidir. Yezidiler sabah akşam bu tesbihleri öperler.

İki kişi dövüştüğünde, galip gelen kişi bu berat sayesinde galip geldiğine inanır. Aynı zamanda, berat sayesinde bu kabiliyet, onun eline bir kutsiyet ve teberrük kazandırmış olur. Bu duruma gelmiş olan bir Yezidi'nin kirlenmesi veya günahkar olması düşünülemez. Annesini, babasını, kardeşlerini öldürse dahi eli kirlenmez. Bu adetin Abbasilerin Şia karşısında yaptıkları reyden ileri geldiği söylenmektedir.

Cenabetten İğtisal

Cenabetken yıkanmak her Yezidi üzerine farzdır. Cinsi münasebetten sonra veya herhangi bir suretle meninin akmasıyla bu yıkanma vucubiyeti doğar. Fakat bu yıkanma hemen olmaz. Yezidilerin belli mevsim ve bayramlarda veya Şeyh Adiy'in türbesinin ziyaretine gidildiğinde ya da uzun bir yolculuğa çıkacakları zaman, daha evvelden üzerlerinde olan cenabetleri çıkarırlar.

Nifaz müddeti kırk gündür. Adet (regl) gören kadınlara yıkanmadan yanaşmazlar. Kadınlar bu adet üzerinde titizdirler. Bu adetinde Müslümanlardan alındığı iddia edilmiştir.

Yezidilerde Yemin

Yezidiler şu isimleri söyleyerek, yemin ederler: Melek Tavus, Yezid Şeyh Adiy, Şeyh Şems, Muhammet Reşat diye yemin ederler.

Ayrıca; Şeyh Şerafeddin, Yezidi Sohr (Kırmızı Yezid), Dirka Şeyh Adiy Şeyh Adiy'in Dergahı), Tırba Şeyh Adiy (Şeyh Adiy'in Mezarı) gibi kelimeleri telaffuz ederek yemin ederler. Sosyal bilimler ansiklopedisinde geçtiğine göre, Yezidiler yemin ederken Sultan Yezid'in eteğine de yemin ederler.

Yöreden yöreye değişmekle beraber, çoğu yerde bölgedeki değerli, saygın insanların başı üzerine yemin edenlere de rastlanmaktadır.

Kutsal Su ve Vaftiz

Yezidilerde kutsal sayılan bu suyun kaynağı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Örneğin, Şeyh Adiy bir gün arkadaşlarıyla birlikte buraya geldiğinde susuzluklarını gidermek için "zemzem" demesiyle bu suyun çıktığına; Şeyh Adiy buraya geldiğinde içecek su olmadığından; Şia mezhebi taraftarları ondan kendilerine bir keramet göstermelerini istemeleri üzerine, Şeyh'in harbesini alarak kayaya vurup "zemzem" demesiyle oradan bu suyun yükseldiğine, "bol su istiyorum" demesiyle bu suyun çıktığına inanılır. Bu suyun kaynağının Ürdün'de veya Kudüs'te olduğu hakkında çeşitli rivayetler de vardır. Çocuk doğduktan kırk gün sonra şeyh veya pir tarafından Laleş'teki ayazmadan alınan kusal

suyla vaftiz edilir, eğer çocuğun doğduğu köy Laleş'e uzaksa, içine Şeyh Adiy'in türbesinden alınan tozun karıştırıldığı bir suyla vaftiz edilmektedir. Melek Tavus'un heykelini bir suya batırıp çıkartırlar. Böylece o su kutsiyet kazanmış olur. Yeni doğan çocuklar veya necis olmuş bir şey bu suya üç defa batırılıp, çıkarıldıktan sonra çocuk vaftiz edilmiş veya necis şeyin necaseti giderilmiş olur. Kavallar Laleş'ten uzak Yezidi köylerini dolaşırken beraberlerinde Melek Tavus heykeli, Şeyh Adiy türbesinden alınmış toprak ve zemzem suyunu yanlarında taşırlar.

Yezidilerin bu vaftiz geleneği şekli olarak Hristiyanların vaftiz geleneğine benzemektedir. Kısaca vaftiz gerçek de "suya daldırmak" manasına gelir. Hristiyan ilahiyatçılara göre vaftizin;

a) Günahtan temizlenme,

b) Yeniden doğuş,

c) Ruh yoluyla yenilenme ve

d) Kölelikten çıkış gibi anlamlara geldiği söylenmektedir.

Hristiyan teolojisine ve Hristiyanlığın teorisyeni Pavlus'a göre Adem cennette kendisine konan yasağı çiğnemek suretiyle günah işlemiş ve günahta beraberinde ölümü getirmiştir. Hristiyan inancına göre dünyaya gelen herkes Adem'in bu günahını miras olarak taşımakta ve dolayısıyla günahkar olarak doğmaktadır. Pavlus'un yorumlarına göre Hz. İsa çarmıha gerilmeyi kabul etmek suretiyle insanlığı bu ezeli günahtan kurtarmıştır. İsa'dan sonra dünyaya gelenler de ancak vaftiz edilmek suretiyle bu asli günahtan kurtulabileceklerdir.

Saç, Sakal ve Bıyık Uzatma Geleneği

Yezidilerde yaşatılan geleneklerden bir tanesi de saç, sakal ve bıyıkların kesilmemesidir.

Hayri Başbuğ'a göre; eski Türklere has olan bu saç uzatma geleneğini en köklü şekilde Yezidilerde görmekteyiz. 17. yüzyılın ortalarında Musul'un batısındaki Sincar Dağı yöresinde yerleşik bulunan Yezidileri görüp, onlarla konuşan ünlü gezgin Evliya Çelebi; bu bölgede yaşayan "saçlı Kürtlerden" dolayı, Sincar Dağına "Saçlı Dağı" denildiğini şöyle açıklar: "Sincar'ın bir tarafına 'Saçlı Dağı' denmesinin sebebi, bütün halkının kadın gibi fitil fitil saçlı olmasıdır."

Yezidilerin din adamlarından şeyh ve pirler sakallarını kesmekle beraber bıyıklarını kesmezler. Fakir ve peşimanlar ise sakal ve bıyıklarını kesmezler. Ayrıca fakirlerin saçlarında ömür boyu kesmedikleri söylenmektedir. Bu bir dini gelenektir. Böylece Yezidi erkeklerinde uzun bıyık, onları tanıtan önemli bir semboldür.

Çember Meselesi

Bir Yezidi'nin etrafına çember çizerseniz, asla o çemberin dışına çıkamayıp bas bas bağırarak yardım istermiş, ta ki biri gelip o daireye biri cennet, biri cehennem kapısı diye iki kapı çizene kadar. Yezidiler cennet kapısından dairenin dışına çıkarlar. Sebebine gelince rivayetlere göre; eskiden çok kavga dövüş olurmuş, aralarında ateşkes yapmak için böyle bir şey icat etmişler. Sonra da kutsal, haram veya kerametmiş gibi adet haline gelmiş.

Ahmet Turan'ın anlattığına göre; bir gün Şeyh Adiy, Şeyh Abdulkadir Geylani'nin vaazını dinlerken yere bir çember çizerek müritlerine, *"Kim Abdulkadir Geylani'nin vaazını*

dinliyorsa bu çembere girsin!" der. İşte bu olaydan sonra, bu olay Yezidilerde adet olarak kalır. Bu olay, Yezidi karakterini belirtmek bakımından önemlidir. Çünkü Yezidiler arasında çözülmesi güç karışık bir mesele meydana gelince, şeyhleri hemen bir çember çizer ve içlerinden yemin edenler dairenin içine girerler. Böylece mesele halledilmiş olur. Bugün *"Bu çemberden çıkan, Yezidilik'ten de çıkmış olur."* inancı, Yezidiler arasında zayıflamış olup çemberden çıkmaktadırlar.

Yezidilik İnancında Yasaklar

Yezidilik inancında yasakların bir kısmı Mushaf-ı Reş'te yer almakta, bir kısmı din adamları tarafından konulmuş olup, diğer bir kısmı da gelenekten gelen örf ve adetler dinden geliyormuş gibi sanılmış ve kabul edilmiş olan yasak ve haramlardır.

Bunlar söylenmesi ve yapılması haram olan şeyler, yenilmesi yasak olan sebzeler ile etlerinin yenilmesi haram olan hayvanlardır.

Söylenmesi ve Yapılması Haram Olan Şeyler

-Bir Yezidi'nin Yezidi olmayan birine din sırlarını açıklaması haram ve günahtır.

-Yezidilerin; Melek Tavus'un hakaretle çağrılmış adı olduğuna inanılan ve bu ismi çağrıştıran veya benzer olan kaytan (ip), şat (sel), şer (fenalık), mel'un (lanetli), la'ne (lanet) ve nal (at nalı) gibi kelimeleri telaffuz etmeleri günahtır.

-Koyu mavi renk elbise giymek; oturarak elbise giymek, ayakta işemek günah olduğu gibi, şeytanların oturdukları yerler olduğu sanılarak helaya girmek ve hamamda yıkanmak haramdır.

-Bıyıkları tamamıyla kesmek, başkasından alınmış tarak ve ustura kullanmak, yabani hayvanları terbiye edip yetiştir-

mek, gulu-gulu diye ses çıkaran kaplardan su içmek, kutsallaştırılmış ağaç ve ağaç topluluklarından odun kesmek veya odun almak da haramdır.

-İnsan, hayvan veya yere tükürmek haramdır.

-Başka dinden kız alıp kız vermek yasaktır.

-Nisan ayının ilk çarşamba günü herhangi bir işle uğraşmak haramdır. Bu günde yıkanmak sevapların dökülmesine neden olarak gösterilmektedir

-Yezidilerde zina, arkadaşa ihanet, yalan yerde şahitlik etmek ve hırsızlık yapmak haram sayılır.

İçki Konusunda Yezidilerin Görüşü

"Bizde içki haram değil, içilir ama kadınların içki içmesi hoş karşılanmadığı gibi, içen kadın yine özellikle kadınlar tarafından kınanır. Bu belki de bölgesel bir özellik. İçki içilmeyen yemek sofralarında hizmet eden, odada bulunan kadının nedense içki içilen odadan dışarı çıkması ve hizmeti kapı aralığından odada bulunan eşi veya çocuğuna yaptırması adettir."

Mavi Renk

Sözlü geleneklere göre Yezidiler eskiden mavi renge karşı değillermiş. Mavi renkli gömlek, cübbe, entari giyiliyormuş. 18. yüzyılın ortalarında, bir köçek gece yarısı odasını dolduran ışığın etkisiyle uyanmış ve bir ses ona Yezidilerin giydikleri mavi renkli gömleklerin uğursuz olduğunu ve Melek Tavus'un mavi renkten hoşlanmadığını söylemiş. Köçek sabah olur olmaz, doğru Baba Şeyh'in yanına gitmiş ve olanları anlatmış. Baba Şeyh'in buyruğuyla bütün mavi renkli

gömlekler, giysiler toplanıp, yakılmış ve Yezidiler ondan sonra beyaz cübbe giymeye başlamışlar. Mavi renkli her şey yasaklanmış, mavi renk tabu olmuş.

Yenilmesi Yasak olan Sebzeler

Bölge lehçesinde ve Arapça'da *"khass"* denilen marul haramdır. Çünkü bu kelime kadın peygamber Hasiye'nin ismine benzediğinden yenilmez. Bunun dışında çeşitli rivayetlerde vardır; kimine göre Kerbela'da Hz. Hüseyin'in kanı bulaşmış; kimilerince de mir makamının has bahçesi yabancıların atlarının ayakları altında kalmış olduğu için veya Şeyh Adiy'in yeğeni Şeyh Sahr'ı öldürdükleri kanı marula aktığından dolayı haramdır, yenmez.

Fasulye, börülce, bakla, kabak ve lahana yemek haramdır. Lahanayı yemeyişlerinin sebebi, şeytanın lahanaya girerek saklanmak istemesi, fakat lahananın onu kabul etmeyip yapraklarını birbirine sararak göbek haline gelmesinden dolayı olduğu söylenir. Diğer bir sebep de bir gün Yezid, uzun bir yolculuktan dönerken yorulur. Hava çok sıcaktır. Bu sebzelerin gölgesinde biraz dinlenmek ister; fakat kabul edilmez.

Etlerinin Yenilmesi Yasak Olan Hayvanlar

Horoz; Melek Tavus'un "sancağı" horoz şeklinde olduğu için veya arştaki horoz öttüğü zaman yerdeki horozlarda öttüğünden, yani yerdeki horozlar arştaki horoza bağlı ve onun emrinde olduğundan dolayı Yezidiler horoz eti yemezler. Arştaki horozdan maksat hiç şüphesiz Melek Tavus'tur.

Balıklar; balıkların Yunus Peygamber'e iman ettikleri için Yezidiler Yunus Peygamber'e hürmeten, balık eti yemez-

ler. Bu konuda şöyle bir olay anlatılır; Muaviye oğlu Yezid'in kendisini tahttan indirerek yerine sultan olmak istediğini duyunca evden kovar. Yezid, Şam'da bir nehirden geçerken, nehir üzerine bir çadır kurmak ister. İşte bu sırada nehirdeki balıklar sudan başlarını çıkarmak suretiyle çadıra kazık olurlar. Bundan dolayı Yezidiler balıkları yemezler.

Geyik; Yezidi peygamberlerden birinin keçisi olduğu için veya gözleri Şeyh Adiy'in gözlerine benzediği için, Yezidiler geyik eti yemezler.

Tavşan; Şeyh Adiy zamanında Şeyh Zendin dağa, ava çıkar. Avda bir tavşan görür ve onu vurmak için kovalar. Tavşan kaça kaça Şeyh Adiy'in evine girer. Şeyh Zendin, Şeyh Adiy'den bu tavşanı ister. Fakat Şeyh Adiy tavşanı vermek istemez. Bunun üzerine Şeyh Zendin tavşanı zorla almak isteyince Şeyh Adiy bu olaya kızar ve tavşanı keserek önüne atar. "Bu bana haram olsun" der. Bundan dolayı tavşan yemek Yezidi milletine haram olur.

Koyun, Allah, Melek Şeyh Sin'i koyun şekline sokarak cennete götürür. Orada yününü kestirerek meleklere elbise (hırka) yaptırır ve giydirir. Bundan dolayı din adamları beyaz elbise giyerler. Bu dini bir elbisedir. Bu nedenle, koyun eti yemekte yalnız din adamlarına haram olur.

Yezidilerde Ölüm ve Cenaze

Yezidilerde Ölüm veya "Libas-Gras-Guherin"

Hayatın son durağı olan ölüm, insana acı ve keder veren bir son olmaktan çok, insanı korkutan, çaresiz kılan ve sırrına erişilmesi güç bir olaydır. Ölüm eninde sonunda bir gün gelecek ve hak yerini bulacaktır. Zaman zaman bu korkunun baskısı altında tedirgin olan Yezidiler çoğu kez çevrelerinde olup biten olayları, düşündeki bir görüntüyü ölüm için bir ön belirti sayarak uykuya da "Küçük ölüm" demektedirler. Allah'ın ilk gün, pazar gün yarattığı Melek Tavus'un (şeytan) bir adı da Azrail olup, Yezidilerin canlarını bu melek alacaktır. Bunun canını ise bizzat Allah alacaktır. Ancak bu, "bir defa ile yetmeyecek, günahkar olan ruhlar, temizleninceye kadar birden çok kez bu dünyaya çeşitli cesetler içerisinde yeniden gelecek, günahını çekecek ondan sonra günahsız duruma gelince bir daha bu dünyaya dönmeyecek, cennetine kavuşmuş olacaktır."

Yezidiler "ölüm" kelimesini pek sevmezler. Ölüm kelimesi yerine genelde "lıbase, xwe guheri" derler. Cümleyi Türkçeleştirdiğimizde "elbisesini değiştirdi" anlamı çıkmaktadır. Ancak kastedilen "Ruhun bedenden ayrılması"dır. Yezidi inancına göre bedenden ayrıolan ruh, eğer dindar ve Al-

lah korkusunu yüreğinde taşıyorsa, iyi bir canlının bedeninde yaşamına devam eder. Bu bir şeyh veya pir olabileceği gibi, topluma yararlı bir başka canlıda olabilir. Eğer "ruh" günahkarsa, topluma yararsız vahşi bir canlının bedeninde yaşamına devam eder.

Yezidilerde Ölü Gömme Adeti ve Cenaze Töreni

Yezidiler ölülerini yıkayıp kefenlerler. Cenazeyi şeyh yıkar. Pir de suyunu döker. Ancak her ölene yapılan muamele aynı değildir. Ölen çocuk ise ve sünnet olmamışsa, sünnet edildikten sonra gömülür. Ölen eğer vurulmuş, öldürülmüş, genç veya nişanlıysa kolları çapraz şekilde kefenlendikten sonra en kıymetli elbisesi, paraları ve ziynet eşyaları (küpe, yüzük, burun halkası vs.) da birlikte tabuta konulur. Bunun manası şudur: "Hesap sormak üzere gelecek Nekir ve Münker'e keçeyi ser, onlara ekmek, peynir ikram et, kabul ederlerse ederler, etmezlerse bu topuzu onlara salla, korka korka kaçacaklardır." Ölünün eline bir miktar para konduğu, gelen sorgu meleklerine bu parayı vermek suretiyle bu sorgudan kurtulabileceği de söylenir. Hatırlı ölülerin gözkapakları ve kalpleri üstüne, kutsal mekan Laleş'ten getirilen çamur konulur.

Cenaze evden çıkmadan, ölen kişinin ailesi, mali durumuna göre bir veya iki davar keser. Ölüye cenaze namazı kılınmaz. Sonra cenaze tabutla birlikte bir metre genişliğinde bir buçuk metre derinliğinde olan mezar çukuruna, doğu-batı doğrultusunda, yüzü doğuya gelecek şekilde konur. Ölen kişi eceliyle ölmüşse, tabut aynı şekilde yapıldığı halde elbisesi ve kıymetli eşyaları tabuta konmaz. Zaten son zamanlarda bu mezarlar yabancılar tarafından açılarak konulan kıymetli eşyalar alındığından, bu adet gün geçtikçe değişmektedir. Mezar çukuruna cenaze, tabutla birlikte konulmaktadır.

Bu tabutun üzerine önce taşlar, sonra toprak konularak doldurulur. Ölen erkek ise baş ve ayakuçlarına birer taş dikilir. Kadın ise yalnız baş tarafına taş dikilir. Ölen kişinin mezarını hazırlamak ve gömme işleminden sonra mezara toprak atmak Yezidilerde hayırlı bir iştir.

Yezidilerin ölülerini güzel elbiseleriyle gömmelerinin sebebini yaşlı bir Yezidi şöyle ifade etmektedir: "Ölülerimizi çıplak ve varlıksız olarak Allah'ın yanına göndermek istemiyoruz. En yüce makama saygımızı ifade etmek zorundayız. Onun içindir ki, ölülerimizi en güzel elbiseleriyle gömeriz."

Ayrıca ölen kişinin ölümünün üç, yedi ve kırkıncı günüyle yıl dönümünde anma törenleri yapılır. Ölümden sonra, bir din adamı veya köçek tarafından görülen rüyanın yorumuyla ölenin ruhunun yeniden doğması meselesi yeniden çözülmeye çalışılır.

Yezidiler, büyüklerinden birinin vefatından, büyük bir eleme, üzüntüye gark olup günlerce yas tutarlar. Ölünün kıymetli elbiselerini bir ağaç parçasına (odun, kütük) giydirip çeşitli kokularda sürüp süsledikten sonra etrafında dönerler. Bu arada çeşitli çalgılar çalınıp, ölünün iyiliklerinden bahisle, hazin nağmeler teganni ederler. Ağlayarak ve çığlıklar atarak üst başlarını yırtar, yüzlerine tırnak atıp çizerler. Bu tören üç gün devam eder.

Yezidiler bayram veya belli mevsimlerde ölünün mezarına, o günün akşamı yemek götürürler. Sabahleyin de gelip boş kapları götürüler. Yezidiler, ölünün gece uyanıp yemekleri yediklerine inanırlar. Ayrıca bayram günleri mezarlıklarda ölünün ruhu için çocuklara, şeker, bisküi, lokum vb. şeyler dağıtılır.

Bölgeden göç edip Avrupa'da ölen Yezidiler, köylerine getirilip gömülmektedirler.

Ölüye Okunan Telkin Duası ve Bunun İçeriği

Yezidilerde ölü gömüldükten sonra mezarın üzerinde "fakir" adı verilen din görevlisi sesini yükselterek ölüye hitaben telkin duasını okumaya başlar.

Bu duada çeşitli inanç ve tasavvufi görüşler birleştirilmiş durumdadır.

Müslümanlarda Arapça olarak okunan bu Telkin Yezidilerde Kürtçe (Kurmanci lehçesinde) olarak okunmaktadır.

Kürtçe olarak yapılan "telkin duası" şu şekildedir:

"Mürit kişi! Altın ağaç, üstün ağaç

Gelecektir üzerine melek Azrail ve Cebrail

Sana soru soracak ve cevap alacak. Sakın tasalanma

Mürit kişi! Telkin güçtür.

Gelecektir üzerine Münker ve Nekir melekleri!

Hangi dinden olduğun sorulacak

Sen Yezidi olduğunu söyle

Musa Peygamber ile Turi-sina Dağı'na çıktım.

İsa peygamber ile Kudüs ve Halil'e gittim.

Muhammed Peygamber ile Mekke ve Medine'ye gittim.

Mürit kişi! Altın taş, üstün taştır.

Gelecektir üzerine Azrail ve Cebrail.

Önlerine Mushafe Reş, ekmek ve peynir koy.

Eğer bunlarla yetinmezlerse onları Fakirin bastonu ile kovala.

Mürit kişi! Önce konuşuyordun, sonra da konuş.

Mehdi kalkacak, ezanları ve çanları kaldıracak, cami, kilise ve (gadi)leri yıkacak; kimse İsa, Musa ve Muhammed adına ant içmeyecek.

Herkes sultan Yezid ve Sultan Hadi (Adiy) adına ant içecek.

Amir, amin Tanrı dinin yardımcısıdır."

Telkin duasında geçtiği gibi Yezidiler de *"Münker ve Nekir"* meleklerine inanmaktadırlar. Bilindiği gibi *"Münker ve Nekir"* kabirde ölüleri sorguya çeken ve gerekirse cezalandıran iki meleğin ismidir. Bunlara kabir melekleri denmiştir. Bunlar kabirde ölülere; *"rabbin kim, peygamberin kim, kitabın ne"* diye sorular soracaklardır.

Şeyh Adiy'in Ölüm Yıl Dönümünde Yapılan Tören

Yezidilerin yaptıkları törenlerden biri de Şeyh Adiy'in elbiselerini değiştirme, yani ölümünü anma günü toplantısıdır. Bu anma yedi gün sürelidir. Birinci gün, yani gömülmeden bir önceki güne rast gelen günde Yezidi aşiretleri kutsal Laleş Vadisi'ne doğru yola düşerler. Laleş Vadisine bakan tepelerde her aşiret için bir yer ayrılmıştır. Aşiretler, kendilerine ayrılan bu yerde toplandıktan sonra, Laleş Vadisi'ne inerler. Oradan Şeyh Adiy'in mezarına hareket ederler. Burada, ilk gelen üç aşiret için bir öküz kesilerek, yemek hazırlanır. Bunu takip eden diğer aşiretlerde bu şekilde ağırlanır. Şeyh Adiy'in makamında Şeyh Adiy'in Şam'dan gelişiyle birlikte gelen sekiz aile, Şeyh Adiy'in ev ve makamının hizmetçileri ve bakıcılarıydılar. Bu aileler Şemsani, Pirani, Adanye, Köçek adı ile tanınırlardı. Bu aileler akşamdan Şeyh Adiy'in sedyesini, dayalı olduğu pencerenin önünden indirirlerdi. Sabahleyin anmaya gelen Yezidi aşiretlerini, temsilen birer kişi gelip bu sedyeyi omuzlarlar. Sedye buradan alınarak, keloke

havuzunun başına götürülür. Şeyh Adiy'e ayrılan binada, Şeyh Adiy'in yıkandığı yatağın üstüne sedye konur. Bu havuzun suyuyla sedye yıkanır. Bu yıkanan sedye içeri alınarak, Şeyh Adiy'in gömüldüğü yerin üstüne konur. Burada Şeyh Adiy için yedi gün yas tutulur. Bu, ölümünün ilk gününden başlayarak, günümüze kadar her yıl tekrarlanır.

Bazı bilgilere göre Şeyh Adiy, Yezidi toplumuna ölüler için yedi günden fazla yas tutmamayı öğütlemiştir. Çünkü inanışa göre, ölünün ruhu ölmez, her zaman sağ kalır. Yezidi inanışına göre ölünün ancak vücudu toraktan olduğu için yine toprağa karışır, ruh ise canlı olduğu için canlı kalır. Bunun için ölümü, elbise değiştirme olarak görürler. Yezidi inanışına göre ölü için yedi günden fazla yas tutulmaz, buna ölünün anne ve babası hoşnut olurlar. Bundan ölüm için üzülmek gereksizdir; çünkü doğum ve ölüm Allah'ın emridir.

Ölüyü anma gününde kutsal Laleş Vadisi'ne giden Yezidi genç kız ve erkekleri, yaşlıları bu vadideki beyaz çeşmenin başında halay tutarlar.

Her yıl onuncu ayın altıncı günü tüm Yezidi dininin bilginleri, beş-altı Yezidi yöneticisi ile iki takım def, gençler, Şeyh Adiy ziyaretgahının bakıcıları, şeyh, pir, şeyhlerin miri, toplumun hatırı sayılır kişileri, Yezidi büyükleri ve tüm Yezidi bölgelerinden bölgelerinden gelen binlerce Yezidi birleşerek, kutsal Laleş Vadisi'ne giderler ve beyaz çeşme (kanya sipi) olarak bilinen kutsal binanın çevresinde toplanırlar.

Bu anma günüde tüm Yezidi din bilginleri, Şeyh Adiy'i anma toplantısında hazır bulunurlar, binlerce Yezidi bunların çevresinde, bunlarında dışında kadınlar, yaşlılar, çocuk ve gençler toplanırlar, hep beraber okunan Yezidi dinine ait beyit, dua ve konuşmaları dinlerler, bu din ululuları orada bu-

lunan Yezidilere toplumsal birliğin, beraberliğin, kardeşliğin ve sevginin önemini anlatırlar. Bunun ardından sazlar, deflerin eşliğinde gençler tarafından semahlar okunur, bu sırada Yezidi kadınlar, okunan semahlar, çalınan def ve sazlara zılgıt çekerek eşlik ederler.

Ertesi gün sabahı Yezidi yöneticileri (kaval) ellerinde def bulunan gençlerin eşliğinde cindinin beytini okurlar, bununla sabah beytini (dua) okurlar, bundan sonra orada bulunan Yezidiler günde üç öğün Şeyh Adiy ziyaretgahının önünde toplanırlar, ziyaretgahın bakıcıları, toplanan bu Yezidilere yemek verirler. Bu anma günleri içinde Laleş Vadisi'ne gelen Yezidiler, yine bu vadide bulunan kutsal binaları, zemzem ve beyaz çeşme sularının bulunduğu yerleri ziyaret ederler, bu günlerin gecesinde vadiye gelen genç kız ve erkekler saz ve deflerin eşliğinde ziyaretgahın kapısı önünde halaya tutuşur, çeşitli oyunlar oynarlar.

Ertesi gece semahlar okunur, dini şarkılar söylenir ve bu etkinliklerini yedi gün süresince sürdürürler.

Şeyh Adiy İlâhisi

Benim bilgim tüm varlıkları kuşatır
Benim varlığım benden gelir.
Benim gelişimin nedeni yine benim;
Zamanını da bilen benim.
Evrende var olan her şey benim buyruğumdadır
Her yer insanlar otursun oturmasın
Ve tüm yaratılmışlar benim buyruğumdadır.
Benim egemenliğim başka egemenliklerden üstündür.

Sözlerim her zaman doğrudur.
Yeryüzünün yargıcı ve yöneteniyim
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler öperler ayaklarımı.
Benim gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran benim.
Şeyh'im ben benden başka yoktur tapacak.
Benim kendimi mucizelerle gösteren.
Bana indirildi mutluluklar kitabı
Dağları eriten efendimden.
Tüm yaratılmış insanlar bana gelirler
Saygıyla öpmek için ayaklarımı.
Meyveler üretirim gençliğin ilk özsuyundan,
Kendi gücümle ve bana yönelirler öğrencilerim.
Işığımın önünde sabahın karanlığı dağılır.
Yol gösteririm, isteyenlere.
Benim, Adem'in cennette yaşamasına neden olan,
Nemrud'un kızgın ateşte kalmasına da.
Ahmed'e adaletli davranmasında önderlik ettim
Benim yolumda ilerlettim onu.
Bana gelir tüm yaratıklar
Sevgimi, armağanlarımı kazanmak için.
En yüksek yerlere bile uğrarım ben
İyilikler benim acımamdan kaynaklanır.
Benim, tüm yüreklere korku salan
Bana uysunlar diye ve yüceltirler gücünü ve görkemini kötülüğümün

Karşıma çıktı o öldürücü arslan
Öfkeyle ve ben haykırdım ve taşa çevirdim onu,
Karşıma çıktı yılan
Ve ben irademle kuma çevirdim onu.
Benim, vurup titreten kayayı
Ve yanından fışkırtan suların en tatlısını.
Benim bildiren, kesin gerçeği.
Benden gelir, acı çekenleri avutan kitap.
Benim biricik yargıç,
Yargılamak benim hakkımdır.
İlk yazları yarattım su versinler diye,
Suların en tatlısını ve güzelini.
Eli açıklığımla ben neden oldum belirmesine
Ve gücümle saflaştırdım onu.
Bana dedi ki cennetin Efendisi,
«Sensin tek yargıcı ve yöneticisi yeryüzünün.»
Bazı mucizelerimi kendim sergilerim,
Bazılarıysa, varlıkların kendilerimde açığa vurulmuştur.
Benim, dağlara boyun eğdiren,
Benim altımda, benim irademe göre.
Ürkünç görkemimin karşısında haykırır canavarlar
Gelir tapınırlar bana öperler, ayaklarımı.
Şamlı Adiy'im ben, Musafir'in oğlu.
Yüce Bağışlayıcı, çeşitli adlar verdi bana,
Göksel tacı, makamı ve yeri göğü ve yüryüzünü.
Gizlerime erenlerin gözünde, benden başka Tanrı yoktur

Her şey benim buyruğumun altındadır.

Onun için, benim önderliğimi yadsımayın.

Ey insanlar! Bana karşı çıkacağınıza, boyun eğin,

Yargılama Günü'nde, karşıma geldiğinizde mutlu kılınırsınız.

Her kim, bana bağlı olarak ölürse

Cennet'e göndereceğim onu,

Ama kim ki beni tanımadan ölür

Acı içinde kıvrandıracağım onu.

Diyorum ki, yücelikte yoktur dengim.

Yaratırım ve istediğimi zengin yaparım,

Övgüler bana, her şey benim irademle olur.

Işığı ben bağışlarım evrene.

Ben o hükümdarım ki, büyüklüğüm kendimden gelir;

Yaratılmış tüm zenginlikler benim buyruğumdadır.

İzlemeniz gereken bazı yolları gösterdim size, ey insanlar

Bana yakın. olmak isteyenler dünyayı unutmalıdır.

Sözlerim her zaman doğrudur.

Yükseklerdeki bahçe beni hoşnut edenler içindir.

Ben gerçeği aradım ve onaylayıcısı oldum onun

Aynı gerçeği kavrayanlar en yüksek yere ulaşacaklar benim gibi.

Türk Tarihinde Yezidiler

Abbasiler ve Selçuklular Döneminde Yezidiler

Şeyh Adiy bin Musafir 1162 yaşında öldüğü zaman 90 yaşındaydı. Şeyh Adiy bin Musafir'in müritleri şeyhlerinin ölüm yatağındaki vasiyetine uyarak, yeğeni Ebu el-Barakat bin Sahir'i kendilerine şeyh ve lider olarak seçtiler. Bundan sonra Yezidiler Musul ve çevresinde çoğalıp kuvvetlenerek Abbasilerin son zamanlarında Adeviyye ve Sohbetiye adı ile çevrede siyasi olaylarda da rol oynamaya başladılar. Yezidilerin bu faaliyetlerinden dolayı Yezidiler üzerine birçok defalar saldırılar olmuş ve Yezidiler sindirilmeye çalışılmıştır. Bu saldırıların ilki Şeyh Adiy Bin Musafir'in yeğeni olan Adiy Bin el-Barakat'ın üzerine yapılan saldırıdır. Adı geçen bu Yezidi şeyhi davranışlarında aşırı giderek yöredeki İsasabran zaviyesine saldırıp, oradaki Hristiyanları öldürerek zaviyeyi ele geçirir. Bu olay sırasında bazı keşişler kaçarak Moğollara sığınır ve onlardan yardım isterler. Moğollara gönderdiği birlikler tarafından zaviye 1220 yılında geri alınarak Adiy bin Ebu el-Barakat öldürülür. Bu olay Yezidilere karşı yapılan ilk saldırı olup Yezidiler arasında büyük bir infiale sebep olmuştur.

Yezidiler üzerine yapılan ikinci saldırı 1246 yılında Musul Valisi Bedrettin Lü'lü tarafından yapılmıştır. Bedrettin

Lü'lü tarafından Şeyh Adiy'in kardeşi Ebu el-Barakat'ın torunu Şeyh Ebu Muhammed Şemseddin'e karşı yapılır. Adı geçen Şeyh hakkında kötü konuşan Müslüman vaizini öldürmelerini ve zaman zaman şehirleri yağmalamaları üzerine Yezidi şeyh yakalanıp, vali tarafından Musul'da boğdurularak öldürülür. Bu durumu hazmedemeyen Yezidiler, günden güne teşkilatlanarak daha da önemli olayları protesto etkilerinden, 1254 yılında aynı vali Bedrettin Lü'lü, Sincar'a ikinci defa saldırır. Bu saldırıda birçok Yezidiyi ve Şeyhleri Hasan İbn Adi bin Ebu el-Barakat'ı esir alır. Bir kısım Yezidileri de öldürterek vücut parçalarını, Yezidilere karşı bir ibret olması için Musul kapılarına astırır.

Yezidiler arasında büyük bir sarsıntı yaratan bu son olaydan sonra Laleş'teki küçük Adeviyye cemaatinden pek haber alınamadı. Yezidilerin bir kısmı Moğallara sığınmak zorunda kaldı. Laleş'teki Yezidilerin liderlerini kaybetmesi, onları karanlık bir döneme sokmuştur.

Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus,1256 senesinde, Sultan hanı muharebesinde Moğol komutanı Baycu'ya yenilince emirlerinden Ali Bahadır'ı doğuya gönderdi. Moğollara karşı Ağaçeri ve Sair Türkmenler ile Kürtler ve Yezidilerden de asker toplanmasını istemiştir. Bu istek üzerine Şeyh Adiy bin Musafir'in torunlarından Şerefeddin Muhammed Harput'a, Kürt reisi Şerefeddin Ahmed de Malatya'ya hareket etti. Malatya halkı Kılıç Arslan'la sadakat yemini yaptıklarından, İzeddin Keykavus'un adamlarını tanımadılar. Bu sebeple kuşatılan Malatya halkı kıtlık çekti. Şerefeddin Ahmed bu muhasarada üç yüz kişi kaybedince oradan çekilip, bölgeyi istila ve tahrip etti. Madik ve Mar Asya Manastırlarını yaktı, oradan Amed üzerine yürüdüyse de Meyafark'ın sahibi tarafından öldürüldü. Şeyh Adiy'in diğer torunu Şere-

feddin Muhammedde, Kemah yönünde ilerlerken, Moğol komutanı Engürek Noyan'nın askerleri tarafından öldürülmüştür.

Bu olayda iki yıl sonra, 1259 yılında Hulagü Han Musul'dan geçerken bu olayı hatırlar ve Yezidileri cezalandırmak ve itaat altına almak için Hakkari ve Sincar'a saldırılarda bulunarak oraları kana boyar, yağma eder ve ateşe verir.

Moğolların böyle düşmanca tavırlarına rağmen Yezidi Şeyhi Şerafeddin'in oğlu Zeyneddin, babasının taraftarlarını bir araya getirme gibi bir çalışmanın içine girmez. Bir Moğol kızı ile evlendiği söylenen amcası Fahrettin'i Sincar'da bırakarak Suriye'ye gider. 1275 yılına kadar durumda bir değişiklik olmaz. Bu tarihte Fahrettin, diğer kardeşi Şemseddin'in kendisine karşı ayaklanmasıyla karşılaşır. Yapılan mücadelede Fahreddin yenilgiye uğrayınca Mısır'a kaçmak zorunda kalmış fakat 1277 yılında Mısır'da Moğollar tarafından öldürülmüştür. Şeyh Fahrettin, tarihte bilinen son Yezidi şeyhidir.

Bu olaydan sonra Yezidilerin Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmaya başladığı görülür. Önce Diyarbakır ve Siirt dolaylarına dağlık bölgelere yerleşirler. Buralarda bilhassa Moğollara karşı mücadelede Adeviyye ve Sohbetiye adı ile Türkmenlerle birlikte hareket ettikleri görülür.

Memlük Sultanı Baybars, Moğolları büyük bir yenilgiye uğratınca, Müslümanlar Memlük Sultanı Baybars'ın etrafında toplanmaya başladı. Bu sırada Türkmenler ve Yezidiler de Moğollara ve Hristiyanlara karşı mücadele etmeye başladılar. Yezidiler ve Türkmenler Moğol tehlikesine karşı ortak hareket edince Müslümanlık Yezidiler arasında yayılmaya başladı. Nitekim Şeyh Adiy'in torunlarından Abdulaziz başlangıçta sarrafken zamanla şeriat ve tıp bilimlerinde ilerleyerek müderris oldu.

Buna rağmen dağlık bölgelerde yaşayan Kürtler arasında Yezidilik dini hızla yayılmaktaydı. Bu dönemde bu bölgede bulunan Musa adlı bir kişi 1307 yılında Mehdilik davasıyla ortaya çıkmış ve kısa sürede 3000 taraftar bulmuştu. Moğol ordusu kendisine karşı Musa önderliğinde gerçekleştirilen bu ayaklanmayı zorlukla bastırabilmiştir. Musa adlı kişinin bu kadar kısa bir sürede böylesi büyük bir taraftar kitlesi elde etmesi bu bölgede batıl inançların ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Irak'ta yerleşmiş olan Yezidiler buranın Moğollar tarafından istila edilmesinden sonra bir daha eski ihtişamına kavuşamadı. Moğol istilasından en az etkilenenler Turabdin bölgesinde yerleşmiş olan Süryanilerdir.

Yezidiler gerek tek başlarına ve gerekse Türkmenlerle birleşip Moğollarla bilfiil mücadele ettiklerinden, Moğol istilasından çok etkilenmişlerdir.

Osmanlılar Döneminde Yezidiler

Moğolların 1277 yılında Yezidiler üzerine yaptığı büyük saldırıdan sonra, Yezidiler Irak, Suriye ve ülkemizin Güneydoğu Anadolu bölgesine yayıldıklarını daha önce belirtmiştik. Bu bölgelere dağılan Yezidiler sırasıyla Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve en son olarak Osmalılara bağlı olarak yaşadılar.

Karakoyunluların lideri olan Karakoyunlu Kara Yusuf döneminde Yezidiler Karakoyunluların hakimiyeti altına girdiler. Kara Yusuf, Yezidi Mahmudi kabilesinin reisi Şeyh Hasan'a Karakoyunlu Devleti'ne hizmetinden dolayı Van Gölü'nün duğusunu verdi. Bundan sonra Şeyh Hasan Karakoyunlulara daha çok destek vermeye başladı. Hakkari Valisi

İzzettin Şer, Bitlis Valisi'nden yardım istedi. Bitlis Valisi büyük bir kuvvetle İzzettin Şer'in yardımına gitti. İzzettin Şer, Bitlis Valisi'nden gelen yardımlarla Yezidiler üzerine saldırarak onları büyük bir yenilgiye uğratıp, liderleri olan Şeyh Hasan'ı da öldürdü. Bu olaydan sonra tekrar dağılan Yezidileri ancak Şeyh Hasan'ın torunu İvez Bey bir araya getirebilmişti.

Karakoyunlu devletinin yıkılmasından sonra (1433) Yezidiler Akkoyunluları desteklemeye başladılar. Fakat Akkoyunlu devleti de kısa bir süre sonra yıkılmıştır.

16. yüzyılın başlarında İran coğrafyasında Safevi devleti kurulunca (1501) Yezidiler Osmanlılarla Safeviler arasında kaldılar. Hem Safevi Devlet'i hem de Osmanlı devleti Yezidilerin desteğini elde etmek istiyorlardı. Yezidiler gizli olarak Safevi Devletini desteklemişler, bunun yanında Osmanlı Devletiyle de bağlarını tamamen koparmamışlardı. Yezidiler bu dönemde bir nevi denge politikası izlemişlerdir.

Bu arada İvez Bey'in Safevilerle arası belki de dini sebeplerden dolayı açılır. Yerine geçen kardeşi Emir Bey'in politikasındaki kararsızlığı yani bazen Safevileri bazen de Osmanlıları desteklemesi, Osmanlı Hükümdarı Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi (1535) sırasında yakalattırılarak öldürülmesine sebep olur. Yerine geçen oğlu Hasan Bey, önce Safevilere bağlanır, sonra da 1550 yılında Osmanlılara bağlılığını bildirerek Van'daki Osmanlı Valisi'yle birlikte Osmanlı orduları içinde yer alır. Bu hareketi ile Bab-ı Ali'nin takdirlerine mazhar olarak ölünceye kadar her istediği yerine getirilir. İslamiyet'i kabul eden ve çok dindar olduğu söylenen bu Yezidi Şeyhi rivayete göre, aşireti içinde yaşayan Yezidi inançlarını kökünden yıkmak için medrese ve camiler de yaptırır. 1585 yılında öldüğünde kabilesinin çoğu Yezidilik dinini bırakıp Müslüman olmuştu.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan diğer bir Yezidi aşireti Dünbeliler de Akkoyunlularla iyi ilişkiler kurarak onları desteklemişlerdir. Buna rağmen bu aşiret Osmanlı Devletine diğer Yezidi aşiretlerle iyi ilişkiler içerine girmemişlerdir. Fakat daha sonra Osmanlı Devleti Dündelileri yenilgiye uğratınca, onlar da Mahmudiler gibi Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirdiler. Bu sıra da Dünbeli aşiretinin başına geçen Hacı Bey başlangıçta Safevilere bağlılığını bildirdi. 1514 yılında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında yapılan Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı Devletine karşı Safevileri desteklemiştir. Çaldıran Savaşı'nda Safeviler yenilince bu aşiret tekrar Osmanlı devletine bağlanmıştır.

Bu bölgede yaşayan başka bir Yezidi aşireti de Dasnilerdir. Şerefname'de bunlar hakkında özel bir bölüm yoktur. Ancak bu Yezidi aşireti reisi Hasan Bey, I. Selim'e sadık kaldığından kendisine tımar olarak Erbil ve çevresi verilir. Bunun üzerine bu bölgenin Müslüman Valisi Mir Seyfeddin, Safeviler tarafına geçer. Bu bölgeye geri dönerek Dasnilerle çarpışır. Bunlardan 500 kişi öldürür, birçok ganimet alarak bu bölgeyi fetheder. Bu başarısızlığa kızan I. Selim, onu İstanbul'a çağırtarak öldürtür.

Yezidilerin bu durumu 1715 yılına kadar devam eder. Bu süre içerisinde Yezidiler bazen Safevileri, bazen de Osmanlıları desteklemişlerdir. Bu dönemde Osmanlı devletinde Yezidilerin durumu ile alakalı birçok fetvalar verilmiştir. Verilen bu fetvalarda Yezidilerin kitap ve sünneti kabul etmedikleri, ulemadan nefret ettikleri ve Müslümanları gördükleri yerde öldürmeleri vb. hakkındadır. Bu fetvalardan Abdullah Efendi Er-Rubtaki'nin 1724 yılında verdiği fetva özet olarak şöyledir:

"Yezidilerin bütünüyle küfrü ve sapıklığı gerektiren batıl, sapık inanç ve tevillere inandıkları bilinmektedir. Şöyle

ki; Kuran-ı Kerim'i ve İslam'ı inkar ederek bunların yalan olduklarını; inanılacak ve amel edilecek sözlerin Şeyh Fahr'ın saçma sapan konuşmaları olduklarını söyleyerek ona boyun eğerler. Bundan dolayı İslam alimlerine düşmanlıkları vardır. Birçok defalar ispat edildiği Müslüman din alimlerinden ellerine geçirdikleri kimseleri gayet feci bir şekilde öldürürler. Ve İslam dini ile ilgili kitapları parçalarlar, üzerine pisler ler ve yakarlar. Bu durumları herkes tarafından bilinmektedir. Şeyh Adiy'i Hz. Muhammed'e göre kat kat üstün sayarlar. Allah'a yeme, içme, oturma, uyuma vb. sıfatlar verirler. İki tarafın da razı olması dileğiyle zinayı helâl sayarlar. Namaz ve oruçta fayda olmadığından dolayı bunlarında farz olmadıklarını, yalnızca kalp temizliğinin gerektiğini söylerler. Laleş'i Kabe'den daha üstün saydıklarından, gücü yetenlerin Kabe'ye değil de Laleş'e Şeyh Adiy'in "sancağına" secde etmek gerektiğine, buna secde etmeyenin kâfir olduğuna inanırlar. Şeyh Adiy'in kıyamet gününde Allah'a ve meleklere rağmen, kendisine inananları bir tabağa koyup başı üzerinde cennete götüreceğini söylerler. Bunlar üç fırkaya ayrılırlar;

1- Adiy bin Musafir'e Tanrılık sıfatı verenler Adiy bin Musafir'in Allah'ın uluhiyyetinde bir payı olduğunu, gökyüzünü Allah'ın, yeryüzünü de Adiy bin Musafir'in yönettiğini söylerler.

2- Adiy bin Musafir'in Allah ve ortağı olmadığına, ancak Allah'ın yanında büyük bir vezir olup, Allah'ın onun sözünden dışarı çıkmayacağına inanırlar.

3- İnançlarının aslı hulule dayanır. Bu nedenle de Hristiyanları över, peşlerinden gider ve inançlarını da tasvip ederler. Bu inançlarının hepsi açık ve seçik bir şekilde küfürdür. Bundan dolayı kafirdirler. Oturdukları yerler de Darül-Harb'dir." *(küfür bölgesi).*

Bu fetvadan önce verilen Şeyhül İslam Ebu Suud'un fetvasında da şöyle denmektedir: "Yezidilerin isyanlarından, haddi aşandan, yol kesenden, mürted ve harpte yakalanan kâfirden daha kötü oldukları; dört mezhebe göre öldürülmeleri helâl oldukları; toplumlarını perişan, büyüklerini ve küçüklerini öldürmelerini isteyenlerin büyük bir harp ederek Allah ve Resulu'ne yardımcı oldukları; bunlara destek sağlayanları ise aksine Allah ve Resulu'ne düşmanlık etmiş oldukları..." söylenmektedir.

Yezidiler bu dönemde bu durumdayken yani tamamıyla kendi içine kapanık inançlarıyla uğraşırlarken, 1715 yılında tekrar tarih sahnesine çıktıklarını görmekteyiz. Bu dönemde Yezidiler, Müslümanların tümünü düşman olarak kabul ettiklerinden dolayı onlarla ilişkiye girmiyorlardı; fakat fırsat buldukça Müslümanlara karşı saldırılarda bulunuyorlardı. Yezidilerin bu faaliyetlerinden rahatsız olan Osmanlı Devleti Vezir Melik Muzaffer Gazanfer Aslan'ı Yezidiler üzerine gönderdi. Yezidiler Melik'in saldırıları karşısında tutunamayarak Hatuniye Kalesi'ne sığınmak zorunda kalmışlardır. Yezidiler kaledekilerin tavsiyeleri üzerine aman dileyip kurtulmuşlardır fakat daha sonra kaledekilerin saldırılarda bulunması üzerine Melik Muzaffer Gazanfer Aslan 1715 yılında Hatuniye Kalesi'ne saldırarak, Yezidilerin çoğunu kılıçtan geçirmiş, mallarını da ganimet olarak almıştır. Yezidiler üzerine yapılan bütün saldırılardan sonra Yezidiler kısa bir süre için kendi içlerine kapanıp toparlanmaktadırlar. Ancak fırsat bulunca tekrar mücadele ediyorlardı; kesinlikle uzun süreli bir teslimiyet içerisine girmiyorlardı.

Yezidiler, Melik Muzaffer Aslan'ın saldırısından sonra tekrar harekete geçerek Müslümanların mallarını gasp etmeye başlamışlardır. 1784 yılında Ruvandiz ve Zeybar bölgesin-

de yaşayan insanlar askeri birlikler oluşturarak Yezidiler üzerine saldırmış ve onları büyük bir bozguna uğratmışlardır. Bu olaydan sonra 1794 yılında Lafzullah Efendi, Yezidilere karşı çok sert saldırılarda bulunur. Lafzullah Paşa ile birlikte Bağdat Valisi olan Ali Paşa da Yezidilere karşı büyük bir saldırıda bulunur. Son olarak 1811 yılında Bağdat valiliğine tekrar getirilen Süleyman Paşa, Yezidiler üzerine saldırıya geçerek onları büyük bir bozguna uğratır.

Yezidilere karşı yapılan büyük saldırılardan biri de Mirikuh adıyla da tanınan Ruvandiz Valisi Muhammed Paşa'nın yaptığı saldırıdır. Muhammed Paşa'nın Yezidilere saldırmasının sebebi ise Yezidi şeyhi olan Ali Bey'in düşmanı olan Ali Ağa El Baluti'yi bir hile sonucu öldürmesi üzerine, Baluti'nin yakınlarının Muhammed Paşa'dan yardım istemesidir. Muhammed Paşa bu yardım isteğine uyarak Yezidiler üzerine büyük bir saldırıya geçer. Yezidiler dağlara çekilerek kurtulmaya çalışırlar; fakat Muhammed Paşa'nın ısrarlı takibi sonucu Yezidilerin çoğu öldürülür. Yezidi Şeyhi Ali Bey'in oğlu Hüseyin Bey bu saldırılardan canını zor kurtarır.

1832 yılında Yezidi tarihinde önemli olan olaylardan birinin meydana geldiği görülür. Bu, Bothan (Cizre) Valisi Bedir Han'ın Şeyhan'a saldırısıdır. Bedirhan Paşa'nın hangi sebepten dolayı Yezidilere saldırdığı tam olarak kestirilmemekle beraber, saldırının dini sebeplerden dolayı olduğunu ileri süren tarihçiler vardır. Bedirhan Paşa'nın Yezidilere saldırması ile alakalı Kemal Burkay şu düşünceleri ileri sürmektedir: "Bedirhan Paşa, ilk önce kendisine vergi vermeyen aşiretler üzerine saldırmıştır. Yezidilerde vergi vermek istemeyen aşiretler içinde olduğundan, bunlara da saldırı gerçekleştirmiştir." Daha sonra gerçekleşen hadiseler Kemal Burkay'ın bu düşüncelerini doğrulamaktadır. Çünkü bu

olaydan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne isyan bayrağını çeken Bedirhan Paşa, kendisine katılmayan Müslüman Kürt aşiretlerin yanında vergi vermek istemeyen Süryaniler üzerine de saldırmıştır.

Bedirhan Paşa'nın gerek Süryaniler, gerek Yezidiler ve gerekse itaatini bildirmeyen Kürt aşiretleri üzerine saldırmasıyla beraber, bölge halkı da harekete geçerek bunları (Süryani, Yezidi ve Kürt aşiretlerini) Fırat boylarında çok zor durumda bırakmıştır. 1832 yılındaki büyük saldırıdan sonra 1839 yılında Diyarbakır Valisi Hafız Paşa, Yezidilerin yoğun olarak yaşadığı Sincar bölgesi üzerine bir sefer yaptı. Bu sefer sonucunda Hafız Paşa tarafından büyük işkencelerden geçirilen Yezidilerin çoğu öldürüldü. Kısa bir süre sonra 1846 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı Musul Valisi Tayyar Paşa ile İngiltere'nin Musul Başkonsolosu Austen Henry Layard, Sincar'a bir gezide bulunmuşlardır. Paşa ile başkonsolosun gezisinin sebebi, Yezidilerin ağır vergiler altında ezilmekten şikayetçi olmalarıdır. Musul Valisi Tayyar Paşa, İngilizlerin Yezidileri himaye ettiğini bildiğinden dolayı, başkonsolosu yalnız bırakmamıştır. Tayyar Paşa Sincar'a yaklaştığında birkaç adamını geliş sebeplerini bildirmek için Yezidilerin arasına göndermiştir. Paşanın bu adamları Yezidiler tarafında öldürülünce Tayyar Paşa sinirlenerek, Yezidilerin yaşadığı bölgeyi ateşe verdi. Yezidiler dağlara çekilerek kurtulmaya çalışmışlarsa da çoğu dağlarda telef oldu. Yezidiler ile Osmanlı askerleri arasında meydana gelen bu mücadelelerden sonra Tayyar Paşa geziyi yarıda bırakarak dönmek zorunda kalmıştır.

Bir süre kendi hallerine bırakılan Yezidi Kürtleri 1890 yılında Osmanlı ordusuna asker vermeyince, üzerlerine yapılan baskılardan sonra, bölgelerinde Osmanlı yönetimine karşı ayaklandılar. Osmanlı ordusunun bölgeye yaptığı birçok sal-

dırıdan sonra, Yezidilerin orduya alınmasından vazgeçildi; fakat bu huzurlu dönemleri uzun sürmedi. 1892 yılından itibaren Yezidiler, Osmanlı Devleti tarafından baskı altına alınmak istendi. Bunun için bölgeye bir Osmanlı Müslüman ordusunun başında Ömer Vehbi Paşa gönderildi. Ömer Vehbi Paşa, Şeyhan bölgesi Yezidilerine, İslamiyet'i kabul ederek vergilerini vermelerini, aksi halde yok edilmeyi göze almalarını dayatan ikilemli bir ültimatom verdi. Yezidi halkının lideri bunu reddetti. Ömer Vehbi Paşa yaptığı propagandayla bedevi Arap aşiretleri ve Müslüman Kürt aşiretleri tarafından da destekleniyordu. Böylece Ömer Vehbi Paşa kuvvetleri ve yardımcıları ile Sincar ve Şeyhan Yezidi Kürt bölgelerine girdi. Tüm Yezidileri öldürmekle tehdit ettiğinden, bazı kaynaklarca bu dönemde 14.000 Yezidi'nin İslamiyet'i kabul ettikleri belirtilir.

II. Abdülhamid'ih Osmanlı tahtına çıkması, Osmanlı devlet siyaseti için bir dönüm noktası olmuştur. II. Abdülhamid büyük bir din politikası vardır. Bu politikaya göre Müslümanken inançlarından dönen Nusayriler, Dürziler ve İsmaililer gibi Yezidilere de İslamiyet'i gereği gibi öğretmek için okullar açılmalı, bunlar da Osmanlı ordularına alınmalıdırlar. II. Abdülhamid bu politikasını hayatiyete geçirmek için ilk önce Musul'da bulunan Mesut Bey'i görevlendirdiysede de bu bey başarılı olamaz. Bunun üzerine II. Abdülhamid Korgeneral Ömer Vehbi Paşa'yı Yezidileri İslamiyet'e davet etmek için görevlendirdi. Bu paşanın görevi bölgede okullar açarak, Yezidi çocuklara İslamiyet'i öğretmekti. Ömer Vehbi Paşa'nın yaptığı ilk iş Yezidilerin ileri gelen din adamlarını Musul'a çağırmak oldu. Yezidi din adamlarının büyük bir bölümü bu davete icabet ederek Musul'a gittiler. Yezidi din adamları hükûmet binasına girerken, şehrin hakimi "Kelime-i Tevhid" okumaya başladı. Bunun üzerine Yezidi ileri gelenlerinden Şeyhan Emiri Mirza Bey, onun

küçük kardeşi Bedii Bey ve halktan iki kişi Yezidiliği bırakıp İslamiyet'i seçtiler. Geri kalanların tümü itaatten kaçınır. Bunun üzerine Ömer Vehbi Paşa Yezidileri tutuklayıp onlara zulmetmeye başladı. Diğer taraftan oğlu Teğmen Asım Bey komutasında bir orduyu Şeyhan'a göndererek o bölgeyi yağmalattı. Bu yağma sırasında Yezidilerce kutsal sayılan sancak ve türbeler tahrip edildi; çoğu değerli eşya da Osmanlı askerlerinin eline geçti. Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilen kutsal eşyalar Hz. Davut, Şeyh Şemseddin, Yezid bin Muaviye, Şeyh Adiy, Şeyh Hasan Basri adlarında horoz heykelleri, tunçtan dökülmüş koyun şeklinde Halilu Rahman Koç'u; tunçtan yapılmış Hz. Musa asası, tunçtan yapılmış bir yılan, tunçtan yapılmış bir Şehrür (bülbüle benzeyen bir kuş resmi), Seyyid Ahmet er Rufai'ye ait bir kemer bağı, Şeyh Ahmet el Kebir dedikleri Seyyid Ahmet Bedri'nin tespihi, Cüneyd-i Bağdadi'nin bir adet sakal tarağı, Şeyh Abdulkadir Geylani'nin ağaçtan yapılmış bir asası, Hz. Süleyman'a nispet edilen tunçtan yapılmış bir su tası gibi kutsal eşyalardır. Bütün bu kutsal eşyalar bir müddet Musul'daki askeri kışlada korunmuşsa da bugün nerede oldukları bilinmemektedir. Bütün bu olanlardan sonra Yezidiler silahlanarak ayaklandılar. Korgeneral Ömer Vehbi Paşa, Şeyh Adiy bin Musafir'in bulunduğu yeri imar ederek, burada bir okul açtırdı. 1892-1904 yılları arasında komşu köylerden bazı Müslüman Kürtler ile Musullu fakir öğrencileri de orada okuttu. Yezidiler bu okula devam etmezler, sonunda Musul Valisi Nuri Paşa geçmişte olduğu gibi askerlik için belli bir para (bedel) karşılığında askere alınmamaları konusunda Bab-ı Ali'yi ikna eder ve açılan bu okullar kapatılır.

Laleş ve çevresinde bu olaylar cereyan ederken, Musul'un doğusu ve kuzey doğusundaki Yezidiler Osmanlı ordularına boyun eğmemişler; Ömer Vehbi Paşa'nın gönderdi-

ği orduyla çarpışarak dağlara çıkmışlar; Osmanlı askerlerini buralardan uzaklaştırmışlardır. Duruma bizzat paşa müdahale ederek, Yezidileri sindirmek istediğinde, Musul'daki yabancı devletlerin temsilcileri İstanbul'daki elçilerine, Ömer Vehbi Paşa'nın yaptıklarını anlatarak, bunun anlaşmalara aykırı olduğunu ve Islahat Fermanı ile uyuşmadığını, Müslüman olmaları için Yezidilere yapılan bu davranışlardan memnun olmadıklarını Osmanlı Hükumeti'ne duyurarak, korgeneralin görevden alınmasını isterler. İstekleri hemen yerine getirilerek, Ömer Vehbi Paşa İstanbul'a çağrılır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na çok zor şartlar altında girip, mağlup olarak çıkmıştı. Savaşların doğal bir sonucu olarak ölümlerle nüfus azalmıştı. 1911-1918 yılları arasında yani Osmanlı Devleti'nin savaşlarda olduğu ve yıkılmaya gittiği yıllarda Yezidi nüfusu yarı yarıya inmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Yezidiler diğer gayrimüslim azınlıklar gibi devletin güçlü olduğu dönemlerde nispeten rahat yaşadılar. Devlet otoritesinin zayıflamaya başlamasıyla beraber, Yezidiler gerek devlet, gerekse bölgede oluşan feodal beyler tarafından ezilmeye başlandı.

Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkıp topraklarını kaybedince, bu topraklar üzerinde yaşayan Yezidiler de çeşitli devletlerin hakimiyetine girmişlerdir. Yezidilerin bir kısmı İngilizlerin mandası olan Irak'ta, bir kısmı Fransızların mandası olan Suriye'de, bir kısmı da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (şimdiki Rusya), bir kısmı da Türkiye sınırları içerisinde kalmıştır. Yezidilerin böyle bir şekilde çeşitli devletlerin topraklarına dağılmaları, Yezidilerin birbirleriyle olan münasebetlerinin azalmasına ve yok olmasına sebep olmuştur.

ZERDÜŞT BİZİMLE KONUŞTU

Düşünce iyi düşünülsün,
Söz iyi söylensin iş iyi yapılsın.

Giriş

"Biz Azday halkı daha fazla 'Yezidiler' adı altında tanınıyoruz. Bu ad çok yaygın olduğu için koruduk ama kendi aramızda 'Ezdey ve İzidi' adlarını kullanırız.

Yaklaşık 1400 yıldan beri sistematik koğuşturmaların kurbanı olduk. Bölgemizde bulunan bütün dinleri temsil eden misyonerler bizi döndürmeyi denediler; atalarımızın dinini bırakmamız için ellerinde kılıçla üzerimize geldiler. Bize karşı suikastlar tezgahladılar, bizi susturdular. Bu suskunluk, ülke ve ülkenin insanları üzerine araştırmalar yapmak için yanımıza gelenlerin hazırladıkları raporlarla da delinmedi. Bizi tanıtmaları, iyilikten fazla zarar getirdi.

Kimseyi suçlamıyorum, yalnız bize şimdiye kadar neden değer verilmediğini göstermek için bunların sözünü ediyorum. Ama bütün bunlar, eğer Tanrı isterse, değişecektir. Bir Yezidi'ye öğretilen ilk derslerden biri merhametli olması, bağışlamak için çaba göstermesidir. Biz her insanın ne ekerse

onu biçeceğine inanıyoruz. Yalnız biricik Yaratıcı herkesin düşüncelerini, sözlerini ve yaptığı işleri bilir. Zerdüşt'ün bildirisi iyi düşünülen düşünce, iyi söylenen söz ve iyi yapılan iş yoluyla kurtuluşun müjdesidir.

Azday halkını dünyaya tanıtmak için harcadığım mütevazı çabalarımın, şimdiye kadar yaptığım yurtdışı gezilerinde karşılaştığım aynı dostluk ve anlayış ruhuyla kabul edileceğine içtenlikle inanıyorum. Bütün dinlerin müminlerinin bizi bir dini cemaat olarak tanımalarını ve kabul etmelerini diliyoruz. Biz, hiç şüphesiz, dünyadaki en eski dinlerden birine bağlı bir dini cemaatız.

Halkımız yüzlerce yıl susmaya, hatta zaman zaman kendi kimliğini yadsıyacak kadar susmaya zorlandı. Şimdi dinimizin gerçek olduğunu belirtmekten onur ve gurur duyuyoruz. İnancımıza ve geleneklerimize bağlıyız ve Azday olmanın getirdiği sorumluluğu üstleniyoruz.

Talihsiz bir bölgede sesi çıkmayan bir halktık; zorunlu suskunluk içinde geçen yüzyıllardan sonra artık sesimiz duyuluyor.

Topların gümbürtüsünün her sesi susturduğu bir bölgede, adalet ve insanlık isteyen sesimizi yükseltiyoruz. Her insanın hakkı olan adalete ve insanlığa erişebilmemiz için bize yardım edin!

Ölüm ve yıkımın elele dolaştığı bir bölgede bizler yaşam umuduyuz; tehlike altında canlılara dayanma gücü veren sonsuz ateşi korumamız için bize yardımcı olun!

Güçlülerin birbirleriyle ve birleşerek zayıflara karşı savaştıkları bir bölgede gücü olmayanlarız; siz dünyanın güçsüzleri bize yardım edin ve saflarımıza katılarak, kenetlenin; çünkü birlikten güç doğar!

Siz bu dünyanın büyükleri, bize yardım edin ve dünyanın büyük insanlığa doğru yol alan gelişmesinin iz bırakmadan bölgemizden geçmesine izin vermeyin!

Ağaç Çerçevedeki Reşim

Fırtınalı tarihi yükselmeler ve inişlerle damgalanmış olan tarihi Musul kentinin yüz kilometre batısında büyücek bir köy olan Sincar'da doğdum.

Babam, en eski çağlarda yaşamış ataları gibi, tarım toplumu içinde belli bir yeri olan ve cemaatın dini ve dünyevi yönetim görevlerini yerine getiren bir tabakaya mensuptu. Kendisine emir unvanıyla hitap edilirdi; bu unvan hem komutan hem de prens anlamına gelmektedir. Çok geçmeden bu adlandırmanın cemaatimize hizmet etmek için, ilk elde büyük bir sorumluluk taşımak anlamına geldiğini öğrendim.

Sincar'daki evimiz taş ve kerpiçten yapılmıştı; süssüzdü, sıradan sade bir evdi. Öyle inşa edilmişti ki, güneş ışınları evimizi sürekli aydınlatıyordu. Güneş doğuşundan batışına kadar, yeryüzü gibi yanı başımızdaydı. Işık, ateş ve ısı inancımızın temel sembolleridir ve güneş önüne geçilemez bir biçimde bu üçünü kendinde maddeleştirir.

Tek bir çerçeveli resim, misafir kabul ettiğimiz odadaki ocağın üzerini süslüyordu. Uzun sakallı ve başında taç ile doğulu rahiplerin türbanlarının karışımı gibi görünen bir başlık bulunan bir adamın resmiydi. Onun hep bize yönelik bakışları; ne konuşsak, ne yapsak hep bizi izliyordu. Bazen aklımızdan geçenleri bile okuduğu duygusuna kapılıyordum. Evde çerçeve içindeki adama olağanüstü bir önem veren yoktu. Kendisine ritüel bir saygı gösterilmiyordu, yine de herkes, babam da onun varlığından haberdardı. Sonunda babama bu adamın kim olduğunu sorduğum an geldi.

Babam, *"O bizim rehberimiz ve kendimize örnek aldığımız kişidir!" yanıtını verdi. "Hepimiz onun dindarlık derecesine erişmek için onun gibi olmayı denemeliyiz. Onun yüksek katına kimse çıkamaz. Ama her Azday'ın görevi onun gibi olmaya çalışmaktır."*

Ağaç çerçevedeki adamın Elenlerin Zoroaster ve bizim Zardoşt adını verdiğimiz, Zerdüşt olduğunu öğrendim. *"Zerdüşt insanlığa paha biçilmez öğretiler sundu."* dedi babam.

Bu öğretiler yalın ve düzdü. Zerdüşt ritüel kurban istemiyordu; yargı sınavlarına girmek için hazır reçeteler sunmadı. İnsanları üstün insan olma çabalarına itmedi. O sadece insanın kendisini mükemmelleştirmesi için çaba göstermesini, insanlığın en üst sınırına erişmesini istiyordu. En keskin kılıcın en iyi kılıç olması gibi, Zerdüşt için en mükemmel insan, en insancıl olandı.

Zerdüşt'ün öğretileri ilk bakışta yalın görünen bir özdeyişle özetlenebilir: *"Düşünce iyi düşünülsün, söz iyi söylensin, iş iyi yapılsın."*

Buna rağmen bu özdeyişte, insanı ve insanın biricik deneyimini kaplayan bütün gizler saklıdır. Bu sade uyarıda kuşaktan kuşağa insanı uğraştıran ve tüm gelecektekileri de uğraştıracak olan etiksel ve felsefesel sorunların bütün spektrumu bulunmaktadır.

Bu özdeyişte dikkat iyide ve kötüde, insan oluşumuzu belirleyen değerlerin gerekliliğinde; düşüncelerin, sözlerin ve işlerin ayrılmazlığında toplanır.

Zerdüşt'ü İbrani kahinlerinin yaptığı gibi, mutlak hakim olmanın bir elçisi, bir peygamber mi kabul ediyoruz? Hayır! Zerdüşt peygamber değildi, tanrı elçisi değildi, olağanüstü bir gücü ve olağanüstü bir misyonu yoktu. Zerdüşt kendisi için konuştu ve bunu yaparken, bütün insanlık için konuştu,

Yolu gösterdi ve her insana onunla birlikte bu yola adımını atmaya davet etti.

Zerdüşt, bir sürü semitik peygamberin yaptığı gibi, halkını günahtan kurtarmak, yanlış yollara sapmaktan kurtarmak için ayağa mı kalktı? Hayır! Zerdüşt'ün halkı yanlış yollara sapmadı, doğru yoldan ayrılmadı. Zerdüşt'ün bildirisi çürümenin kıyısında duran bir halka engel olma çığlığı değildi.

O daha iyi yolu, kusursuzluğu gösterdi. Eğer sonuna kadar direnerek izlenirse, insan olmanın en uç sınırına erişmek için insana yardım edecek yolu gösterdi.

Halk olarak kökenimize daha ileride değineceğim. Ama Zerdüşt her halükârda halkımızdan, bizden biriydi. Her insanın bir düşü olduğu gibi, onun da bir düşü vardı. Evet, düşleri olmayan bir insanın hayvanlaşma, saf biyolojik bir makine olma, bir robot, anlamsız bir oyunda bir figür olma tehlikesiyle karşılaşacağı kesin olarak söylenebilir.

Zerdüşt'ün düşü neydi? Daha ileride bu konuya geleceğim.

Giriş ölümünde formüle ettiğimiz çağrımıza ilk elde yanıtlarını beklediklerimizi, şüphesiz inancımızı paylaşan ama cemaatimizde yer almayan, Kürtler arasındaki kardeşlerimizdir. Onlarla bizi tarih, kültür, dil ve acının sayısız ortaklığı bağlıyor. Biz bütün Kürt kökenli Zerdüşt yanlılarının, kişiliklerini korumak ve kimliklerini savunmak için biraraya gelmelerini istiyoruz.

İkinci olarak dünyadaki bütün Zerdüştçülere çağrıda bulunuyoruz: Bu çağrımız özellikle Hindistan'da, İran'da, Batı Avrupa'da ve ABD'deki inanç kardeşlerimizedir.

Biz onlardan şunları talep ediyoruz: Öne çıkın ve ilk tektanrıcılar olarak hakkımız olan ve bize uyan yeri yeniden ka-

zanmak için birleşik bir uluslararası cemaatin kurulmasına yardımcı olun. Yöntemlerin çeşitliliği ve geleneklerin farklılığı bizleri ayırmamalı. Biz bir halkız, aynı inanca bağlı müminleriz. Anahtarlarımızın çeşitli biçimleri olabilir ama biz hepimiz kurtuluşa ve barışa açılan aynı kapıya ulaşmayı deniyoruz.

Yüzlerce yıl acı çektik ve birçok defa Zerdüşt'ün öğretilerine sarsılmaz inancımızı kanımızla ödedik. Sırf Zerdüşt'ün diğer yandaşları gibi ateşi ve güneşi en yüce varlığın sembolleri olarak gördüğümüz için *"ateşe tapanlar" "güneşe tapanlar"* denilerek kılıçtan geçirildik.

Bir kez birleşirsek, halkımızın yaşadığı ülkelerin çeşitli hükûmetlerinden, kendimize özgü bir dini cemaat olmamızın tanınmasını talep etmek için daha iyi bir konuma geçmiş olacağız. Artık *"putperestler"*, *"işte onlar"*, *"vesaireler"* gibi sınıflandırılmayacağız.

Birleşmemiz, geçmişimizi araştırmak için elimizdeki malzemeyi toparlamayı ve tecrübelerimizi bütün insanlığa tanıtmayı olasılaştıracak. Eski tapınaklarımızın kalıntıları şimdi Tebriz'de, Erbil'de, Seyhan'da ve Ermenistan'dadır. En azından bunların birkaçını, kültürel mirasın bazı parçalarının korunması için yeniden inşa etmeliyiz.

Çocuklarımızın modern eğitimin en yüksek düzeyinde eğitim görmelerini sağlamalıyız. Artık geçmişin tozları içindeki bir yol kıyısında çökmüş bir hâlde kalamayız.

Tahmin edileceği gibi, Yezidilere ilişkin resmi istatistikler tam değildir, eksiktir. Çoğunlukla Kürtlerle aynı grup içinde ele alınırız. Kimi zaman yaşadığımız ülkelerin hükümetleri varlığımızı yadsırlar veya istatistiklerde yaptıkları kalem oyunlarıyla bizim gerçek sayısal önemimizi düşürürler.

Doğru bir bakış açısının elde edilmesi için tek olasılık, kişisel araştırmalardan oluşur. Benim kendi notlarım bize birkaç, daha genel bilgi edinmeye müsaade etmektedir.

Notlarıma göre en büyük Yezidi cemaati Türkiye'de bulunmaktadır; tahmini 1.5 milyon kişi. Türkiye'deki halkımız Doğu Anadolu'da; Diyarbakır, Siirt, Mardin, Urfa gibi kentlerde ve bu kentlerin çevre köylerinde yaşıyor. İstanbul ve Ankara'da Yezidi cemaatleri bulunmaktadır.

Türkiye'den sonra Irak, 1 milyonun üzerindeki Yezidi nüfusuyla ikinci büyük Yezidi cemaatının yaşadığı ülkedir. Irak'taki Yezidilerin en önemli yerleşme merkezleri Sincar, Şeyhhan, Donuk, Musul, Alkoş ve Zaho ve çevreleridir. Yezidilerin en kutsal yerlerinden biri, Musul yakınlarındaki Cebel Laliş'tir. Çok sayıda Emir buradaki tapınakta gömülüdür. İran burada yaşayan Yezidi nüfusu açısından üçüncü sırayı alır. İran'da yaşayan Yezidilerin sayısı yarım milyonun altındadır, İran'daki Yezidiler Şahpur yakınlarındaki Madinat Yezid'de, Tebriz'de ve Kermanşah bölgesinde yoğunlaşmışlardır.

Suriye'de Kürt Dağı bölgesinde, Halep, Ras el-Ayn, Haseke ve Kamışlı'da yaşayan Yezidilerin sayısı 200.000'in üzerindedir.

Tahmini olarak 25.000 Yezidi Ermenistan'da yaşamaktadır; ayrıca Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te de Yezidiler yaşamaktadır. Yemen'deki Yezidi cemaatı 10.000 kişiye yakındır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde 30.000 Yezidi vardır; bu sayının 20.000'ini Almanya'da yaşayan Yezidiler oluşturmaktadır. ABD ve Ortadoğu'nun diğer ülkelerinde yaşayan Yezidiler vardır.

Kendimize özgü etnik ve kültürel kimliğimiz olmasına rağmen, kendimizi her biri kendi tarzında, aynı inancı payla-

şan çok sayıdaki halklardan biri olarak görüyoruz. Bu anlamda Ortadoğu'da; Suriye ve Lübnan'daki Dürzileri, Suriye ve Türkiye'deki Alevi Nusayrileri ve İran'daki Parsları (Zerdüştçüler) aynı din grubunun içinde sayıyoruz. Yine İran'daki Ehl-i Hak cemaati ve Irak'taki Şabaklarla aynı dini ve aynı etnik kökleri paylaşmaktayız.

Kuşkusuz bu dini cemaatlerden her biri kendini, kendine özgü bir tarzda tanımlamaktadır. Bu tür tanımlamalar, çoğu zaman gerçek kimliğimizi ve inancımızı saklamaya zorlandığımız, yüzlerce yıllık koğuşturmaların sonucudur.

Biz hepimiz Azda, Yazdan, İzed veya Ahura Mazda'nın halkıyız; hepsi de tek bir tanrının adlandırmalarıdır. Çeşitli adlarımıza rağmen, hemen birbirimizi tanırız. Kalplerimiz aynı dili konuşur, temel öğretilerimiz aynıdır. Dualarımızın birinde şöyle denmektedir: *"Kapı birdir ama anahtar çoktur."*

Evet, gerçekten de hepimizin açmak istediği kapı aynıdır. Bu kapı sonsuz kurtuluşun ve barışın kapısıdır. Her anahtar bu kapıyı açamaz ama herkes açmayı denemelidir. Tek bir büyülü anahtar yoktur. Birbirinden farklı dinlerin bulunduğunu gösteren çeşitli anahtarlar vardır. Ama biz Azdaylar veya Yezidiler inancımıza dönmeyi tanımadığımız için, diğer dinlerin varlığını doğal ve hatta sevinmeye değer buluyoruz. Her insan anahtarı aramalıdır ve kapıyı açan anahtarı bulanlar, mutlu olurlar.

En geniş kültürel anlamda bütün Kürt topluluğu Azdaylara ait olarak görülebilir; çünkü Kürtler hiçbir zaman geleneksel ahlaki değerlerini kaybetmemişlerdir ve bu değerler Zerdüşt inancının köklerinde yatan değerlerdir.

Tarihi köklerimiz zamanın şafağına kadar izlenebilir. Mazdak dininin, Mazdakçılığın; yani tek tanrı olan Ahura Mazda'ya tapınmanın, tarihi kaynakların yardımıyla insa-

noğlunun tanıdığı en eski tektanrıcılık olduğu kanıtlanmıştır. Zerdüşt'ün bugünkü Kuzeybatı İran ve Kuzey Irak'ı da içine alan eski Medya'da vaaz verdiğini biliyoruz. Büyük Kyros Medya'yı fethederek, ilk Fars İmparatorluğu olan Ahemenid İmparatorluğu'nun temellerini attığı zaman, Zerdüşt'ün öğretisi çoktan geniş alanlara yayılmıştı. Zerdüşt'ün yandaşları o kadar çoktu ki, Kyros'un ölümünün hemen ardından Zerdüştçülük devlet dinine yükseltildi.

Seleukidler, Partlar ve Sasaniler zamanında inancımız yalnız varlığını sürdürmekle kalmadı; hatta konumunu daha da sağlamlaştırdı, deneyimlerini derinleştirdi, geleneklerini zenginleştirdi. Zerdüştçülük, hem Yahudilik'le hem de Hristiyanlık'la verimli diyaloglar kurdu. Hristiyan Bizans'ın karakteristiği olan şizmatik çatışmaların sonucunda, yurtlarını terkeden çok sayıda Hristiyan'a elimize fırsat geçtikçe yardımcı olduk, koruduk.

Hristiyan zaman hesaplamasına göre 7. yüzyılda, imparatorlukları doruk noktasını çoktan aşmış olan Bizanslılar ve Sasaniler yeni ve dinamik bir inanç temelinde oluşan yeni bir gücün, İslam'ın ortaya çıktığını gördüler. Yeni inancın savaşçı komutanları tarafından "büyücü" ve "ateşe tapanlar" olarak damgalanan bizler, çok geçmeden acımasız koğuşturulmalara uğratıldık. Amaçları, bizi inançlarımızdan ayrılmaya zorlamak ve İslam'a döndürmekti. Kılıç çok defa amacına ulaştı ve binlerce insan İslam'a dönerek Müslüman oldular. Ama bazıları uzaklardaki dağlık yörelere kaçarak, çöl savaşçılarının erişebildikleri bölgelerin dışına çıktılar. Eski Medya'nın yarılmış, çatlamış dağları bizim için, içine girilmesi kolay olmayan kalkan görevi gördü.

Daha sonraları Müslüman devleti konumunu sağlamlaştırıp, yerine oturduğu zaman koğuşturmalar azaldı, en so-

nunda ortadan kalktı. İslam'ın düşmanlarının sık sık iddia ettiklerinin tersine, Muhammed'in inancı şiddete dayanan bir dinden döndürme, Müslümanlığa geçişin şiddet yoluyla sağlanması inancı değildir. Yerinden oynayan hırs, bu yanlış yoruma yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasına kadar, büyük zorluklar altında olsa bile, eski yaşamımızı sürdürdük. Haçlıların tarihi saldırılarını, Moğol baskınını ve Müslüman devletinin dağılmasını varlığımız sönmeden atlattık.

Osmanlıların son imparatorluk kurucusu olarak ortaya çıkmalarıyla, imparatorlukların kurulmasında pek hayır dua almış olan bölgemizde, yaşamımız tamamen değişti. Osmanlı Padişahları kendilerini İslam'ın Halifesi olarak görüyorlardı ve inançlarının yayılmasını öncelikler listesinin başına yerleştirdiler. Babıali, Osmanlı Padişahlarının İstanbul'daki hükümeti, iktidarını tanrının adına uygulamaya öncelik verdi. Kendini de bu nedenle, sıradan bir dünyevi güç olarak değil, tersine tanrısal iradenin aracı olarak görüyordu.

Aralarında I. Selim, I. Süleyman, IV. Murat ve V. Mehmet'in de bulunduğu birçok Osmanlı Padişahı bizi putperest ve Tanrı'nın düşmanları ilan eden özel fermanlar çıkardılar. Halkımızın karşısına iki seçenek konuldu; ya İslam'a döneceklerdi ya da öldürüleceklerdi. Babıali'nin hizmetindeki Müslüman Kur'an uzmanları olan mollalar fetvalar çıkardılar; bu fetvalara göre bizler *"mahdur addamm"* idik, yani Tanrı adına kanı akıtılacaklardık.

Kuşaklar boyunca ağızdan ağıza geçen anlatılarda, köylerin yerle bir edilmesini, köylerde yaşayan erkeklerin, kadınların ve çocukların kılıçtan geçirildiğini, evlerinin ve tarlalarının yakıldığı anlatılıyor. Bazı olaylarda, dönmemek için direnenler, uçurumlara atıldılar veya köy meydanlarında di-

ri diri yakıldılar. Büyük köylerde ve kentlerdeki tapınaklarımız camilere dönüştürüldü.

Zaman zaman Yezidi çocukları Anadolu'nun ıssız yerlerine götürelerek, oralarda Müslümanlaştırıldılar ve Padişah'ın ordusunda askerlik yapmak üzere eğitildiler. Genç kadınlar ve kızlar savaş ganimetiydi; ele geçenler Padişah'ın subaylarına ve askerlerine cariye oluyorlardı. Bu vahşi polika yalnız Yezidilere karşı uygulanmıyordu. Bütün Kürtler bu politikanın acısını çekiyordu; çünkü Osmanlılar Kürtlere şüpheyle yaklaşıyor ve onların *"kalplerinin İslam'a dönük olmadığını"* söylüyorlardı.

Bu uzun süren sürekli izlenmeler sırasında esas adımız Azday; Yezidi'ye, Yezidilere dönüştü. Yezid, Emevilerin ikinci halifesiydi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sünni padişahları tarafından saygıyla anılan tarihi bir kişilikti. Bizim, Halife Yezid'in soyundan geldiğimizi anlatan efsaneler çıkartıldı. Nasıl ve neden Yezid'in soyundan geldiğimizi açıklamaya çaba gösteren yoktu. Osmanlılar bu varsayımdan çift kazanç sağlıyorlardı. Önce eğer onlar yapmasa bile, önünde sonunda bizim camilere sokulacağımızı söylüyorlardı. İkinci olarak Şii Müslümanları bize karşı kışkırtıyorlardı. Şiiler üçüncü imam Ali'nin oğlu Hüseyin'i öldürten Halife Yezid'den nefret ediyorlardı.

Sözlü anlatılara göre, bizim Yezid'in ahfadından olmamız masalı, bize yardım etmek isteyen bazı iyi kalpli Müslümanlar tarafından çıkarılmıştı. Bu Müslümanlar Babıali'nin jenosid planlarını duymuşlar ve bize yardım etmek için bu masalı uydurmuşlardı. Bu örtünme bize uzun süre huzur sağladı; bu süre içinde dağılan cemaatlerimizi mümkün olduğu kadar sağlam bir biçimde yeniden örgütleyebildik. Ama kıyımlar, temizleme operasyonları, kızlarımızı kaçırma-

lar, kaba güç kullanarak döndürmeler etkisini gösterdi. Bölgede Osmanlı egemenliğinin yükselmeye başladığı 13. ve 14. yüzyıllarda tahminen Kürtlerin yüzde 80'i gizli veya açık Zerdüştçü'ydü. Bugün aynı yüzde, Kürtler arasındaki Müslümanların oranını gösteriyor.

Kana susamış sultanların öfkesinden kurtulabilmek için üstümüze giydiğimiz cübbenin altında, çoğumuz Arap ve Türk göreneklerini kabul ettik ve adlarını aldık. Bu zaman dilimine, içe yönelik göç dönemi diyoruz. Tek Tanrıyı simgeleyen Azda'nın sonsuz ateşini, onur ve saygı içinde yanmasını sürdürmek için gönlümüzde taşıdık. Ateşgâhın yerinin ve biçiminin hiçbir önemi yoktur.

Salt yaşayabilmek için sözde başka bir kimlik almak, Ortadoğu'da yalnız bizimle ve diğer Zerdüştçülerle sınırlı değildir. Bölgemiz bağnaz düşmanlar tarafından kılıçtan geçirilen birçok ulusun ve uygarlıkların mezarlığıdır. Din adına uygulanan şiddet eylemleri, yüzlerce yıl bu bölgedeki yaşamın esas görünüş biçimini oluşturdu. Bugün bile hâlâ bölgedeki bütün politik çatışmaların kökünde dini farklılıklar bulunmaktadır.

Muhammed'in damadı Ali'nin soyundan gelenleri, inançlarının haklı liderleri olarak tanıyan Şiiler de vahşi koğuşturmaların kurbanı oldular. Hayatta kalabilmek ve inançlarını koruyabilmek için dikkat ve tedbil-i kıyafet anlamına gelen *"takiya"* ve *"kitman"*, gizlilik geleneğini sürdürdüler.

Biz Azday halkı, böylece ve aynı tarzda Yezidiler olduk. *"Yüzeysel İslamlaşmış"* olarak tanındık; bu da bize tarihin ucunda yaşayarak, hayatta kalmamıza müsaade etti. Kendi ülkemizde mülteciydik, kendi evlerimizde hüküm giymiş mahkumlardık, kendi köylerimizde yabancılardık. Ya ayinlerimizin çoğunu ve merasimleri bırakmaya ya da üzerlerine

sözde bir İslam boyası çekmeye mecbur edildik. Bu ilginç durum bizi kültürel bir kış uykusuna yatırdı. Dünya değişmeye devam ediyordu ama biz bu değişen dünyada yoktuk. Zaman kervanları yanımızdan geçiyor ve hâlâ korkudan titreyen bizleri, yolun kıyısında geride bırakıyordu. Şiirler, özdeyişler, fıkralar ve masallarla dolu folklorik mirasımız çaresiz varlığımızın her anında yüreğimizi büken, bu derinlere işlemiş acıları betimler.

Tanrının tek olduğuna inandığımız için, sevgi ve kardeşliği vaaz ettiğimiz için cezalandırıldık. Amaca hizmet ettiği için, sonsuz gerçekliği sahte bir düzeyin arkasına saklamaya mecbur olduk.

Bir başka büyük trajediyse, yeni üstlendiğimiz kimliği, doğduğumuzdan beri taşıdığımız adları ve dışa açık görünme biçimlerini; yani eski ne varsa değiştirerek, halkımızın varoluşunun kopmaz bir parçası yapmaktı.

Osmanlı İmparatorluğu gücünün doruğundayken, kaba ayaklarıyla önüne çıkan herşeyi ezen dev çökmeye başladı. Egemen elit şişmanlamış, yumuşamıştı; tadını aldığı yiyicilikle sürünen, yeteneksiz bir yönetim, Avrupa'nın askeri ve endüstriyel gücünün meydan okumasına dayanamadı. Çökmeye başlayan imparatorluklarda sık sık görüldüğü gibi, egemenlerin ahlaki yozluğu kendi karşıtını, yoksul kitlelerin büyüyen dini bağnazlığında buldu. Çok geçmeden beylerinin ve ağalarının kitlelere manevi rüşvet vermesine benzer bir tarzda, dini azınlıklara karşı örgütlü soykırım operasyonları geliştirildi. Birkaç Yezidi veya Alevi köyünün sakinlerini gerçek inanç adı altında kılıçtan geçirmekten başka hiçbir şey, öfkeli kitlelerin dikkatini kendi acınası durumlarını görmekten saptıramaz ve onları sakinleştiremezdi.

İmparatorluğun bir zamanlar anlı şanlı ama artık içi boş unvanlar taşıyan beyleri, ağaları, paşaları ve diğer kodamanlar bu katliamlara, artık yabancı ordulara karşı meydan savaşlarında kazanamayacakları zaferlerin yerini alan hoş bir yedek eylem gözüyle baktılar. Türkler bir zamanlar Viyana kapılarına dayanmışlardı. 20. yüzyılın başlarındaysa tarihi bir çıkmaz sokağın sonuna yaklaşıyorlardı. Zaman eski zaman değildi ama buna inanmak istemiyorlardı. Mutsuz insanlardı. Çaresizlikleri onlara olağanüstü zulüm yolunu açtı; iktidarlarını böyle eylemlerle ellerinde tutmak istiyorlardı. Büyük imparatorlukların son zamanlarında benzer tutum içine girdiklerini, tarihteki sayısız örneklerden biliyoruz. Osmanlıların yaptıkları istisna değildir.

1911'den sonra katliamlar yeniden başladı, İslam'ın herhangi bir versiyonunu kabul ederek ödünç aldığımız İslami adlar ve açık olmayan, şüpheli İslami tutumumuz bizi artık koruyamıyordu. Müslüman hocaların bizi öldürmenin *"kutsal görev"* olduğunu ilan eden fetvalara dayanan paşalar, her zamanki önerilerini yinelediler: *Ya Müslüman olun ya da ölün.*

Bir kez daha *"şeytana tapanlar"*, *"ateşe tapanlar"* ve *"putperestler"* olduk, Kuran'da anlatılan cehennem ateşinde kızartılma lanetine uğradık.

Arkasında hâlâ devam eden bir korku bırakmış olan bu trajik dönem üzerinde daha fazla durmak istemiyorum. Günümüz Türkiye'sindeki İslam inancına bağlı kardeşlerimize intikam duyguları beslemiyoruz; çünkü Tanrının adaletine inanıyoruz. Onun dünyaya adalet dağıtacağına eminiz. Kurbanları olduğumuz katliamlar, toprağının içine kadar yozlaşmış bir imparatorluğun kolektif suçuydu. Bu imparatorluk çok geçmeden parçalandı; adı silindi ve bir zamanların kahramanlarına, kendi yurtlarında eşkiya gözüyle bakıldı. Böylece

adalet yerini buldu. Ne ekilmişse, zamanı gelince o biçildi. Bu nedenle bugünün ve yarının çocuklarına, dün işlenen suçlarından ötürü düşman olmak için hiçbir neden yoktur.

Halkımızı öldürmek için gelen en coşkulu savaşçılardan birisi de, tümen komutanı Faruk Paşa'ydı. Kendini dev aynasında gören bu azametli paşa, kendini ikinci bir büyük İslami fetih dalgasının bu iş için seçilmiş lideri sanıyordu. Onbinlerce Yezidi, Alevi, Nasturi Asur ve Mandi'nin katledildiği askeri operasyonları hazırladığı söylenir. Katledilenlerin hepsi de Osmanlı yönetimi altında yaşayan azınlıklardı. Bu arada kendi halkı arasında adı unutuldu. Ama biz onu unutmadık; onu affettik.

Sözlü kalıtımlara ve ağızdan ağıza aktarılanlara göre, 1911 ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü 1918 yılları arasında Yezidi nüfusu yarıya indi. Zorla İslam'a döndürülen ve imparatorluğun diğer bölgelerine sürülenin çoğu tekrar eski, gerçek inançlarına dönmediler. Bazılarıysa, örneğin uzaklardaki Yemen'e sürülenler, Osmanlı'nın başlarının üzerinde sallanan kılıcı kalkınca, hemen tekrar kendi inançlarına dönüverdiler.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda cemaatimiz çeşitli devletlerin topraklarına dağıldı ve dini kuşku ve politik bir şaşkınlıktan oluşan bir fonun önünde, yeni bir iktidar kavgaları döneminin içine girdi.

İngilizler, Irak'ta yeni bir devlet kurdular. Bağnazcılığın dini azınlıkları hedef alan geleneksel patlamalarına son vermeyi başardılar. Yeni Irak devleti ve korucu güç İngiltere, dini bir cemaat olarak tanınma isteğimizi kabul etmedi. Resmi istatistiklerde bizi ya *"dinsiz"* veya *"vesaireler"* olarak tanımlama sürdürüldü. Hem de dünyanın en eski tek tanrıcı bir dinine bağlı bir halk için bu tür tanımlamalar kullanılıyordu!

Cemaatimizin bir bölümü, Fransız mandası altındaki Suriye'de kaldı. Fransızlar başlangıçta bize dini cemaat statüsü vermeye hazırdılar. Kargaşaların başlayacağı uyarısını yapan yerel *"uzmanlar"*ın işe karışmasından sonra, bu niyetlerinden hemen vazgeçtiler. Çok geçmeden bizi Hristiyanlığa döndürmek için gönderilen Katolik misyonerler gelmeye başladı.

Çarlık Rusyası'nın yıkılmasından sonra kısa süreli bir bağımsızlık dönemi geçiren Ermenistan'da, tarihin ufkunda sökmeye başlayan bir şafak çizgisi görülüyordu. Ama Bolşevikler denetimi ellerine geçirdiler ve herkesi kendi yeni dinlerine, komünizme döndürmeye başladılar. Yezidiler döndürülmeye karşı çıkınca, diğer inancına bağlı dindarlarla birlikte hemen bir duvarın önüne dizdirilip, nerede ve ne zaman inançlarını savunurken sağlamlık gösterdiklerinde başlarına geldiği gibi kurşuna dizildiler. Sonunda Sovyetler Birliği kurulduktan sonra, devlet bizim ayrı kimliğimizi tanımayı reddetti, istatistikler ve resmi belgelere *"vesaireler"* veya *"diğerleri"* sınıflaması altında işlendik. SSCB'deki düzinelerce etnik ve kültürel azınlık gruplarının elde ettiği salt bir ad tanınması bizden esirgendi.

Yezidilerin büyük kısmı Anadolu'da yaşıyordu ve hâlâ orada yaşamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu cumhuriyet, Türk halkının tarihinde tamamen yeni bir bölüm açtı. Mustafa Kemal, daha sonra aldığı soyadıyla Atatürk, halifeliği ortadan kaldırdı ve Ortadoğu'da ilk defa din ve devlet işlerinin ayrılmasını sağladı.

Müslüman din adamları kanadını devirmesinin nedenleri vardı. Dinsel propaganda ve döndürmeler yasaklandı. En önemli reformlardan biri eğitimin laikleşmesiydi. Atatürk öncesinde bütün okullar Müslüman hocalar tarafından yönetiliyordu. Birçok Yezidi bu nedenle çocuklarını okula gön-

dermemişlerdi. Yaygın bir Yezidi özdeyişi o günlerde şu uyarıyı yapıyordu: *"Okula gitmek demek, Müslüman olmak demektir."* Okula karşı alınan bu tutumun sonucu yıkıcı olmuştu. 20. yüzyılın başlarında okuma yazma bilen bir tek Yezidi bile yoktu. Yalnız birkaç yaşlı Yezidi, yazılı sözcüklerin gizem dolu dünyasına girecek bir yol bulmuşlardı ve onlar da kendilerini dini geleneklerimizin korunmasına adadılar.

Atatürk'ün eğitim reformu biz Yezidilere, döndürme denemelerinden korkmadan, çocuklarımızı köylerimizdeki devlet okullarına göndermemizi olasılaştırdı. Yine Suriye, Irak ve İran'da zamanla aynı imkanı elde ettik.

Bütün yararlarının yanı sıra, yeni eğitim şansının her şeye rağmen kültürel birliğimize karşı zararlı etkileri de vardı. Türkiye'de Latin harfli Türkçe alfabe kullanılmaya başlandı; Suriye, Irak ve İran'da Farsça-Arapça alfabe kullanılması sürüyordu. Sovyetler Birliği'ndeki kardeşlerimiz de yalnız Kiril alfabesini biliyorlar. Bu ülkelerde devlet okullarından sonra bir başka amaca yönelindi: *Halklarını yeni bir ulusal bilinç doğrultusunda eğitmek.* Bu eğitim politikasında bir ülkedeki bir halk grubunun, ülke sınırları dışındaki, kendinden olan aynı grupla mensubiyetine yer yoktu. Türkiye'de Türkçe tek eğitim diliydi; Suriye'de Arapça ve İran'da Farsça eğitim dilleriydi. Yalnız Irak ve Sovyetler Birliği'nde anadili Kürtçe olanların yaşadığı yerlerde, bazı derslerde Kürtçe eğitim görülüyordu.

Özellikle Türkiye'de bir Yezidi, eğer kimliğini inkar ederse, ilçedeki daha üst eğitim veren bir okula yazılabilir. Atatürk'ün laik devleti, bugüne kadar birkaç Müslüman çevrede derinliğine kök salmış olan farklı inançlılara karşı bağnaz hoşgörüsüzlüğü ortadan kaldırmayı başaramadı. Bugüne kadar Türk yönetimindeki memurlar resmi belgelerde din hanesine *"Yezidi"* sözcüğünü yazmayı reddediyorlar.

Biz Türkiye'de hâlâ dini olmayan insanlar olarak, *"kafir"* olarak tanınıyoruz.

Azday halkı 1930'dan itibaren, alternatif adlandırma olan *Yezidi* adını kabul etti. Geleceğe daha büyük umutla bakmak için kaçmayı denediği ve buna rağmen çok acılar çektiği için bu adlandırmayı seçmişti; *"içe dönük göç"* döneminde ödünç alınan adlar, bu yıllarda şehit olan kahramanların ve azizlerin adlarıyla bağlantılıydı. Bu adlar artık saklanma amacıyla alınan yabancı adlar değildi; tersine üstlenilmesini, bu adları bir süre taşıyan şehitlerimizin kanına borçlu olduğumuz Azday adlarıydı. Bugün bir Azday; Türk veya Arap kökenli bir ad taşıyabilir; örneğin benim kendi adım olan Muaviye gibi. Bu adlar da kültürümüzün kopmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Her hecesinde terörün kalp atışlarını ve umudun nabzının vuruşlarını korurlar. Bizimle yok edilme arasındadırlar; fırtınalara karşı ateşimizin harlanmasını kolaylaştırırlar.

Böylece biz Yezidileriz ve Azday'ız. Biz evreni ve insanı yaratan bir ve tek Tanrının Azday veya İzed halkıyız."

Köken ve Zaman Akışı

"Yezidiler, Zerdüştçülük tarihinin derinliklerinde kök salmış Mazdakçı bir cemaat olmalarına rağmen, inanç öğretisi İran ve Hindistan'daki Zerdüştçü Parsların dininden birçok noktada ayrılır.

Burada Yezidi teolojinin kapsamlı bir betimlemesini yapmak niyetinde değilim. Bu geniş kapsamlı konu için daha fazla zaman ve geniş yer gerekecek. Bir sonraki sayfalar genel okur için bir giriş olarak düşünüldü. Bu bölümün, diğer halkların inançlıları ve müminler ile Yezidiler arasında bir

diyalog başlatmasına katkıda bulunacağını umut ediyorum.

Biz Yezidiler -Parslarla birlikte- tarihin ilk tektanrıcılarıyız. Azda veya Ahura Mazda, İzed, Yazdan veya Hüda adı verilen yalnız bir ve tek Tanrının varlığına inanıyoruz. Yüce Varlık, her türden varoluşun yaratıcısı ve düşüncelerin, sözlerin ve işlerin son yargıcıdır ve gelecekte de son yargıcı olacaktır.

Azda kendi maddesinden, simgesel olarak kendi ateşinden ve nurundan bir başka sonsuz varlığı, Melek Tavus'u yarattı. Azda, Melek Tavus'a evreni biçimlendirme ve insanı yaratma görevini verdi. Melek Tavus'a görevinde yardımcı olmaları için, Azda altı melek daha yarattı, bu melekler Melek Tavus'a hizmet edeceklerdi. Bu meleklerin her biri varoluşun bir görüntüsünü simgeler.

Yaratılış tarihimizin en eski versiyonlarından birinde şöyle denir: *"Azda evreni biçimlendirmesi ve insanı yaratması için buyruk verdi ki; insan çalışmaya başlasın, dünyayı yeşertsin ve geliştirip mamur etsin."*

Azda Melek Tavus'a verdiği görevi yerine getirmesi için, ona bir avuç dolusu toz verdi. Melek Tavus bu tozla önce erkek ve kadına biçim verdi; geri kalanıyla da dünyayı yarattı.

Melek Tavus sıradan işler için dört cin yarattı. Geçen zaman içinde kanıtlandığı gibi, bu cinler kötülüğün görüntüsünü maddeleştirdiler.

Melek Tavus, Azda'ya insanlarını takdim etti. Yüce Varlık, Melek Tavus'u bir sınavdan geçirdi. *"Sen bundan sonra insana itaat edeceksin!"* buyruğunu verdi Melek Tavus'a.

Melek Tavus karşı çıktı. *"O benim yaratığımdır ve ben ona itaat etmeyeceğim!"* dedi. *"Ben yalnız sana itaat ederim; çünkü beni yaratan sensin."*

Bu gerçekten de olağanüstü bir başkaldırıydı. Melek Tavus insana itaat etmedi; çünkü yalnız Tanrıya itaat etmek istiyordu. Bu bağlılık ve direniş arasındaki ilginç karışımda, inancın çokyanlılığı simgelenir. Azda, Melek Tavus'un kendine bağlılığını mı sınamak istiyordu? Bağlılık ilişkisini değiştirmek için, Melek Tavus'un hemen öneriyi kabul edeceğini mi, görmek istiyordu? Ama bu sorular dünyevi türde sorulardır. Yaratışın en yüksek düzeyinde neler olduğu, bizim için zorunlu bir giz olarak kalacaktır.

Yezidi teolojisinde karar verici bir rolü olan Melek Tavus, Müslüman komşularımız arasında büyük bir karmaşa yarattı ve oldukça vahim yanlış anlaşılmalara yol açtı.

İnancımız üzerine yalnız bölük pörçük bilgilerle donanmış çok sayıda Kuran bilgini, Melek Tavus ile hem İncil'de, hem de kutsal Kuran'da sözü edilen Şeytan'ı, isyancı meleği aynı kafeye koydular. Bu yanlışı temel alarak bize, *"şeytana tapanlar"* denildi ve böylece katliamların doğal adayı olduk. Kendi inanç deneyimleriyle başkalarının inançları arasında karşılaştırma yapma alışkanlığı esasında zararsızdır. Hatta bu tür karşılaştırmaların belirli ön koşullar altında yararlı olduğu kanıtlanmıştır. Ama bizim örneğimizde, bu alışkanlık jenoside kadar varan saldırılara götürdü. Kadınlarımızın ve çocuklarımızın kellelerini uçuran Osmanlı askerleri, Şeytan'a karşı mücadele ettiklerine inanıyorlardı.

Geriye, bizim Genesis'imize dönelim. İlk erkek ve ilk kadın; bizim adlandırmamıza göre Adem ile Havva, seksen çocuk ürettiler. Çok geçmeden de çocuklarının eğitimi için en iyi yöntem üzerine kavgaya başladılar. Zira ikisi de ideal insan varlığı üzerine farklı düşünüyorlardı.

Her ikisi, Adem ve Havva dünya üzerine yalnız kendi başlarına karar vermek istiyorlardı. Türlerinin devamı ve

Azda'nın kendilerine verdiği görevi yerine getirmek için gerekli olduklarını görmüyorlardı. Bu görev dünyanın yeşertilmesi ve geliştirilip mamur edilmesiydi.

Dünyevi hırsları ve bilgisizlikleri, onlara çelişkili isteklerini bir sınavdan geçirme kararını verdirdi. Her biri testisini *"alın teri"* ile doldurdu. Buradaki ter, çalışan birinin alnından akan ter anlamında değildir. Modern sözcüklerle şöyle denebilir: *Her biri testisini ruhlarının rayihasıyla, düşüncelerinin ve tasarım güçlerinin soluğuyla doldurdular.*

Aradan kırk gün geçti. Adem'in testisinden Şahid bin Car adıyla tanınan güzel bir delikanlı çıktı. İnsanın erişmek için yarışacağı örneği maddeleştiriyordu. Havva'nın testisinden sürüngenler döküldüler; zehirli kertenkeleler ve sinekler.

Adem daha ilk görüşte Şahid'in varlığından öylesine etkilenmişti ki, diğer çocuklarına -kırk oğluna ve kırk kızınahiç değer vermedi. Onlar da bu nedenle annelerinin çevresinde toplandılar ve derin kinlerini havaya saçtılar. Havva çocuklarına açılarak, Şahid'i öldürmekten başka çıkış yolu olmadığını söyledi. *"O burada oldukça"* dedi. Havva, çevresinde toplanmış olan çocuklarına, *"onunla karşılaştırılacaksınız ve her karşılaştırmada kısa çöpü çekeceksiniz."*

Şahid'i öldürme planı gizlice tavlandı ve cinayetin gerçekleşeceği gün belirlendi. Kararlaştırılan gün için gereken bir parola üzerinde anlaştılar. Havva parolayı söyleyecek, ardından da Şahid öldürülecekti. Şahid'in güzelliğinden büyülenen Adem, çevresinde hazırlanan bu komployu ciddiye almadı. Ama her şeyi bilen, en derin düşüncelerimizi bile okuyan Melek Tavus'un olanlardan haberi vardı. Uğursuzluk dolu günün sabahı, dört cine, uyuyan seksen çocuğun ağızlarına üflemelerini emretti. Komplocular uykudan uyandıkları zaman, her birinin bir başka dil konuştuğunu gördüler,

aralarında konuşulan dillerden birini bile anlayan yoktu. Havva yanlarına gelip, Şahid'i öldürmelerinin zamanının geldiğini söyledi ve parolayı verdi ama annelerinin ne söylediğini, ne istediğini anlayamadılar.

Bütün insanlığın önündeki örnek olan, mükemmel insan Şahid, işte böyle kurtuldu.

Şahid'in öyküsü Yezidi teolojisinin bir parçasıdır. Kötülükler yapan dört cinden, bu olayda hayırlı bir amaç için yararlanıldığını görüyoruz. Birbirinden farklı diller yaratılması insanları ayırıyor, yani sonuçta kötü bir eylem. Ama buna rağmen, bu kötü eylemin sonunda mükemmel insan kurtuluyor ve insanlık, onun gibi olmak için yarışacağı bir örneğe kavuşuyor. Dilin ilk birliğinden cinayet işleme ittifakı çıkmıştı. Şimdi, dil karmaşasından sonra insanlık tarihinin yeni bir bölümü başladı. İnsanlık, kaybolan birliğini ve ittifakı aramaya başladı. Bu defa kuşkusuz ölümün değil, yaşamın hizmetinde bir ittifak olacaktır.

Bu öykünün bize öğrettikleri açıktır. Erkek ve kadın birarada yaşamalılar; eğer ayrılırlarsa bedeli çocuklarının acı çekmesi olacaktır. Azda kendi maddesinden yarattığı Melek Tavus'un aracılığı ile erkek ve kadını ortak yarattı. Her insan, çevresindeki insanlarla ve diğerleriyle yaptığı ittifakın durumuna göre yaşama hakkı için mücadele etmelidir. Çünkü evrenin her yanında Azda'nın verdiği yaşamı ve birbirine yardımcı olma biçimlerini buluyoruz.

Daha önce değinildiği gibi, Melek Tavus, varlığın yaratılışı sorunu, Yezidi inancında fundemental bir yer alır. Melek Tavus Yezidi geleneklerinde ve Yezidi teolojisinde çok sayıda, değişik tanımlamalarla anılır. Bu tanımlamalardan biri, örneğin *"Pir-e Her u Her"*dir; aşağı yukarı *"Sonsuzluğun ve Sürekliliğin Pir'i"* anlamına gelir. Azda'nın kendi maddesin-

den yarattığı ilkti ve emirlerini dinleyen de ilk oydu. Ama Melek Tavus, gördüğümüz gibi, önünde boyun eğmeye de karşı çıkmıştı. Salt otoriteye karşı sonsuz bir başkaldırının da kurucusuydu. Başkaldırma, mutlak ve ilginç bir güce karşı çıkılması yoluyla Azda'nın yerinin onaylanması, Melek Tavus aracılığıyla gerçek anlamını ve değerini kazanıyor. Ancak karşıtların bağlantısı bu değerler sistemini öne çıkarıyor; bu sistem olmasaydı, varoluş boş ve bu nedenle de daha sert bir çelişki olacaktı. İnsan öldürme düşüncesiyle silahlanmıştır ve buna rağmen öldürmemesi için uyarılır. İnsan yaratıcısına itaat etmelidir ve buna rağmen ona Melek Tavus aracılığıyla başkaldırının yolu gösterilir.

İbrani ve İslam teolojisini inceleyen bazı teologlar Azda ile Melek Tavus arasındaki ilişkiye tosluyorlar. Yezidileri eleştiriyorlar ve Yezidilerin Tanrı ile dünyanın birliğine inandıklarını, Panteist olduklarını iddia ediyorlar. Azda intikam peşinde koşan bir Tanrı değildir; eğer kendi gerçek veya görüntüsel varlığı hissedilirse, kendi yaratıklarına karşı Arena'ya çıkmaz. Melek Tavus'un isyankâr olması, kendi isteği değil miydi? Azda, Hakimi Mutlak ve Yüce Varlık, eğer isteseydi varoluşun tümünü yok edemez miydi? Bunu yapmadı. Neden? Sırrı, yüceliği, sonsuz merhameti burada yatmaktadır. Yezidi teolojisi insan ve tanrı arasında doğrudan bir çatışma yaratmaz. Aynı şekilde varlıkta görülen kusurları da doğrudan tanrının hanesine yazmaz. Melek Tavus, Tanrı ile insan arasında bir aracıdır; yaşamın hayranlık uyandıran gizemliliğinde yaşamsal önemi olan bir bağlantıdır.

Bu dünyanın sonu var mıdır? Yezidiler dünyanın sonsuz olduğuna inanırlar. Dünyayı yaratan Azda'dır ve dünyayı yıkmanın hiçbir nedeni yoktur. Azda evreni salt kendi keyfinin yerine gelmesi için yaratmamıştır.

Biz öte dünyaya ve mahşer gününe inanmıyoruz. Bu nokta, bizimle aynı bölgede yaşayan farklı inançlılar tarafından sık sık bize karşı kullanılmıştır. Biz iyilik ve kötülük duygularının eksikliği ile, cezalandırma ve ödüllendirme kavramlarının eksikliğiyle suçlandık. Eğer son hesaplaşma günü olmazsa, insanın Son Yargı Günü'nde eylemlerinin sorumluluğundan sıyrılacakları iddia ediliyor.

Biz ruhların göçüne inanıyoruz. Çünkü Melek Tavus'un aracılığıyla Yüce Varlık'ın yarattığı cevher, sonsuzluktan başka bir şey olamaz. Cehennem ve cennet bu tek dünyada birleşmişlerdir. İnsan eylemlerinden ötürü harfi harfine, noktası noktasına bu dünyada yargılanır ve ödüllendirilir veya cezalandırılır. İnsan en büyük idolü, Şahid bin Car'ı her zaman gözönünde tutarak, daha iyi olmak için çaba göstermelidir. İnsanlığın en uç sınırına erişmeyi hedef almayı, bu hedefe ulaşmayı düşünmelidir. Bu sınırlar Melek Tavus'un yakınındadır; insan ilk durumuna, kökenine erişmeye çaba göstermelidir. Azda'nın ona emanet ettiği dünyayı iyileştirmek ve kendini iyileştirmek, insanın sorumluluğu altındadır ve görevidir. İnsan dünyayı yeşertmeli ve geliştirip, mamur etmelidir. Bu nedenlerden dolayı, doğaya saygı göstermek ve çevreye sevgiyle, özenle yaklaşmak, Yezidiler arasındaki önemli değerlerdir. Bu nedenlerden dolayı, Yezidiler savaştan nefret ederler ve her şeyin üstünde barışı severler.

Biz Azday halkının Şahid bin Car ve ona gönderilen kadın görünüşünde bir meleğin soyundan oluştuğuna inanıyoruz. Bu bizim kendimizi seçilen bir halk olarak gördüğümüz anlamına gelmez. Kökenimize olan inancımız, bizi sadece daha fazla sorumluluk taşımaya götürüyor, inancımız için daha büyük fedakârlıklar yapmaya hazır olmalıyız. Azda, Yüce Yargıç'tır. O iyi olana, bir sonraki yaşamındaki durumunu

daha da iyileştirmesini ve kötülük yapanlara tuzak kurmasını olasılaştırır. Sonsuz varlığın bir parçası olan insan, ölümsüzdür. Kaderi önceden belirlenmemiştir. İnsan anlamadığı bir oyunda salt bir figür değildir. İnsan kendi kaderinin tasarlanmasına ve dünyanın durumunun tasarlanmasına katılır. Bu dünyanın birçok büyükleri, daha önceki yaşamlarında yaptıkları kötülükler nedeniyle, bir sonraki yaşamlarında daha alt bir düzeyde yer alırlar. Ve bazen alt düzeydeki bir insan, bir sonraki yaşamında en yüksek düzeye çıkabilir.

İnsanın yaşamını sürdüğü tür ve tarz -düşünceleri, söylediği sözler, yaptığı işler- bir sonraki yaşamında alacağı yeri belirler. İnsan umut ve korku arasında, onurlu bir gelecek ve mutluluk ile zillet ve düş kırıklığı arasında seçim yapar.

Biz, Şahid bin Car'ın ruhunun ilk dünyevi maddeleşmesini, inancımızın lideri olan ve inancımızın kurallarını toparlayarak birleştiren Zerdüşt'te bulduğuna inanıyoruz. Bu ruh Zerdüşt'ün dünyevi bedeninin dünyadan ayrılmasıyla ölmedi. Sonsuz ve her zaman varolan Yüce Varlık'ın belirlediği zamanda geri gelecektir. Bu ne zaman olacaktır? Bunu bilmiyoruz. Ama Melek Tavus'un vereceği işaretlerden sonra, geri dönüşün gerçekleşeceğini biliyoruz. Hangi işaretler? Bunu da henüz bilmiyoruz. Ama eğer zamanı gelirse, hepimiz farkına varacağız, hepimiz göreceğiz, duyacağız ve hissedeceğiz. En küçük bir kuşkunun izi olmadan."

Bir Yaşam Yolu

"Yezidiler atalarının topraklarında çiftçilik, el sanatları ve ticaretle uğraşırlar. Bazı Yezidi cemaatleri binlerce yıldan beri köylerde yaşamaktadır; diğerleri ise bugün bile yarı göçebe bir yaşam sürerler.

Toprağı işlemek, koyunculuk ve küçük ölçüde geleneksel el sanatlarından oluşan ekonomi biçimi ağır ve yoğun emek ister. Yezidiler için iş yalnız kendi yaşamını sürdürmek için gereken bir uğraş anlamına gelmez, ayrıca kutsal sorumlulukların bir kısmının da yerine gitirilmesi gerekir. *"Kim çalışırsa, dua eder"* denilir, en eski özdeyişlerimizden birinde. Çalışmayanlar kötülüğe itilirler, durmadan derinleşen kötülüğün içine karışırlar ve sonunda kurtuluşu olmayan işlere girişirler.

Yezidi cemaati toplumunun yedi tabakaya ayrılmış olduğunu bilir. Her tabakanın cemaate karşı tam olarak yerine getirecekleri belli sorumlulukları vardır. Her tabaka kendi içine dönük bir grupta oluşur; tabakanın üyeleri yalnız kendi aralarında evlenebilirler. Özellikle son zamanlarda eleştiriler gelmesine rağmen, bu geleneğe sıkı sıkıya bağlıyız.

Bizim yaşam tarzımızı anlamayanlar, bu tabakalarda Sasaniler'deki kast sisteminin devamını görüyorlar. Bizim için esas temel fark, bu sınıflamanın sosyal veya maddi ayrıcalıklar üzerine kurulmamış olmasıdır. Bu sınıflama yetkilere yöneliktir; yararlanmaların ve ayrıcalıkların dağıtılması anlamına gelmez.

Emirler ve Prensler cemaatimizin yönetimiyle ilgilenmekten sorumludurlar. Görevleri hem dini liderliği hem de yüksek yönetim memurluğunu kapsar. Bu onların hiçbir iş yapmadan dolaşmaları ve kardeşlerine karşı beylik taslamaları anlamına gelmez. Onlar, yine politik ve dini sorumluluklarına ek olarak, herkes gibi üretim alanında da çalışırlar.

Mevkileri babadan oğula geçen emirler tabakası; erkekler, kadınlar ve çocuklarla birlikte, bugün altmış kişiyi kapsar.

En yüksek dini görev olan, inancımız üzerine araştırma yapmak ve korumak peşimanların görevidir. Bir köyün emiri tarafından görevlendirilen ortalama yirmi aileden oluşur.

Şemseddin Şeyhleri dinimizin önde gelen, önemli görevlerini üstlenmişlerdir. Bu tabaka yüz aileyi kapsar.

Pirler tabakası iki yüz ailedir. Pirler kendilerini dua etmeye, dinimizle bağlantılı olan ve günlük yaşamda ortaya çıkan sorunları çözmeye adamışlardır.

Pirler olmadığı zaman Bekir Şeyhleri dini danışman olarak hizmet ederler. Esas görevleri inancımızla bağlantılı olan ayin ve törenlerin pratik uygulamasını yürütmektir. Bu şeyhler ellinin üzerinde aileden alınmaktadır.

Yine aynı şekilde dini görevleri olan Melek Şeyhler yaklaşık yüz aileden oluşan kendi tabakalarını oluşturmuşlardır.

Yezidi cemaatinin geride kalan büyük kitlesini müridler oluşturur. Cemaat içinde özel dini görevleri yoktur. Müridler yukarıda değinilen tabakaların yanında yer alırlar ve çiftçilikle uğraşırlar.

Bizler çiftçiyiz; meyvacılık, koyunculuk yaparız, el sanatlarıyla uğraşırız. Diğer yararlı işlerde çalışmak için de iznimiz vardır. Satılan malın fiyatında hile yapmak, faizle geçinmek, spekülatif işler ve uyuşturucu ticareti bizim için haramdır; bu işlerle uğraşmak günah olarak görülür ve aşağılanır. Bu günahlardan birini işleyen Yezidi'yi hemen cemaatimizden dışarıya iteriz. Şansımız var ki bu cemaatin bir üyesini dışlamak, çok ender rastlanan bir olaydır. Pişmanlık duyan ve düzelmek isteyenlere kapımız açıktır.

Emirler darlık içinde yaşayan olmaması için önlemler alırlar. Herhangi birinin, yoksullara verdiği yardımın miktarı üzerine belirlenmiş kurallar yoktur. Ama yazılmamış yasa-

lar, hiçbir Yezidi'nin yoksulluk içinde acı çekmemesini sağlar ve ona saygın bir yaşam için gerekli olan ayrılır.

Günde üç defa dua ederiz. Şafak sökerken doğuya dönülerek dua edilir, öğleyin güneşe dönülür ve güneş batarken batıya dönülür. Her duanın sonunda kendimizi sorgularız; acaba arkadaşlarımızın durumlarının nasıl olduğunu biliyor muyuz? Uykuya dalmadan önce vicdanımıza soru yöneltiriz; acaba komşularımız arasında maddi sorunlarla uğraşıp, uykusuz kalan olmaması için gerekeni yaptık mı?

Sade bir yaşam, bizim için onurlu bir yaşamdır. Cömertlik ve sade bir yaşamın sonucu olarak, cemaatlerimizdeki mülkiyet ilişkileri görece birbirinden pek farklı değildir; çok zengin yoktur, çok yoksul yoktur.

Evliliğin inancımızda anahtar bir anlamı vardır; erkeğin bekar kalması, kadının evlenmeyip evde kalması günah sayılır. Beraberlik, tek eşlilik kuraldır; eşlerin ayrılmasını mutsuzluk sayarız. Geleneklerimiz eşlerin ayrılmalarına karşı değildir, yalnız emirlerin müsaadesini almaları gerekir. Ama bütün yaşamım boyunca, halkım arasında tek bir ayrılma olayı bile duymadım. Azday halkı, eşlerin ayrılmasına karşıdır.

Üç büyük günah vardır. Öldürmek, yalan söylemek ve eşini aldatmak. Bu üçünün cezası toplumsal aşağılamadır. Ölüm cezası bilmeyiz. Ama bu günahlardan birini işlediği kanıtlanan kişi sosyal boykota uğrar. En yakın akrabaları ve arkadaşları bile bu kişiyle konuşmazlar veya onu kendilerinden biri olarak kabul etmezler. Hristiyan Batı'da böyle bir kişi için, o afaroz edildi, denilirdi. Bu günahkârlar -Azda'ya şükürler olsun, aramızdan pek az sayıda böyle insanlar çıkmıştır- Yezidi cemaatinden ayrılmaya mecbur oldular ve diğer insanlar arasında yaşıyorlar. Onlar bir sonraki yaşamlarında,

varoluşun alttaki bir tabakasında yaşamaya mahkumlardır ve bu şekilde cezalarını görecekler.

Bir kişiyi, bir sorundan sorumlu olmaya mecbur etmek de günahtır, kimse yalan söylememelidir; en azından teorik olarak.

Pratik yaşamda da yalanın yeri yoktur; örneğin bir soruya yanıt vermekten kaçınılabilir veya yanıt vermek için düşünmek gerektiği söylenebilir.

Bizim pazar günümüz, hafta içindeki dinlenme günümüz Çarşamba'dır. Zira Azda, Melek Tavus'u bir Çarşamba günü yarattı. Adem ve Havva da Çarşamba günü yaratıldılar. Şahid bin Car bir Çarşamba günü oluştu ve Zerdüşt bir Çarşamba günü doğdu. Çarşamba dua günüdür; dostların ve arkadaşların ziyaret edildiği, yardıma ihtiyacı olanlarla ilgilenildiği, hastaların ziyaret edilip, hatırlarının sorulduğu ve uzaklarda olanların anıldığı gündür. Çarşamba günü her zamankinden fazla çeşitli yemekler hazırlanır. Cinsel birleşmeden kaçınılır.

Azday halkı Nevruz, Yeni Gün bayramını kutlar. Nevruz ilkbaharda gecenin ve gündüzün birbirine eşit olduğu Yeni Yıl bayramıdır. Kışın sona erdiği ve ilkbaharın başladığı anda, bizim yeni yılımız başlar. Ardı ardına on üç gün bayram yaparız. Gece ile gündüzün birbirine eşit olmasından sonraki ilk Çarşamba, Zerdüşt'ün doğum yıldönümü olduğu için, özel bir önemli gündür. O gün evlerimizi süsleriz, en iyi giysilerimizi giyeriz ve sevinç dolu, coşkulu bir bayram yaparız. Şarap çanakları şarapla doldurulur ve Zerdüşt selamlanır.

Nevruz, düğünlerde basan vaad eden bir gündür de. Erkekler 18 yaşında, kızlar ise 16 yaşında evlenebilirler.

Yakın zamanlara kadar Yezidilerin başka inançlara bağlı olanlarla evlenmelerine müsaade edilmiyordu. Söz konusu olan taraf, inancımıza bağlanmaya hazır olsa bile, cemaatimize katılması yasaktı. Bu kural, şimdi alınan bir kararla yumuşatıldı ve evlenmek isteyen çiftten Yezidi olmayanın inancımızı kabul etmesine müsaade ediliyor. Misyon çalışmalarımız yoktur; bu tür çalışmalar yapmayı da düşünmüyoruz. Ama herhangi biri inancımıza katılmak ister ve bunu da içtenlikle yaparsa, onun bu isteğinin, geçmişte olduğu gibi, reddedilmesine karşı çıkıyoruz, o kişiyi aramıza alıyoruz.

Kısaca Azday halkının derinlemesine bir değişim içinde bulunduğu söylenebilir. Bunlar dünyamızdaki yerini güvence altına almaya yönelik değişimlerdir. Özellikle son elli yıl içindeki koşulların zorlamasıyla girdiğimiz kültürel ve maddesel gettodan dışarıya çıkmaya başlıyoruz.

Bugün çok emek harcıyor ve elimizdeki bütün olanakları çocuklarımızın eğitimi için kullanıyoruz. Yezidiler yalnız Ortadoğu'daki, uyrukları oldukları ülkelerin üniversitelerinde değil, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki üniversitelerde de okuyorlar. Biz başkalarının dilini öğreniyoruz, onların inançlarını öğreniyoruz ve karşılık olarak kendi insanlarımızı tanıtıyoruz. Bunların hepsi, daha önce değindiğim gibi, Zerdüşt'ün düşüyle uyum içindedir.

Zerdüşt, Melek Tavus'un bir düş sırasında kendisine söylemesine kadar, Şahid bin Car'ın ruhunun kendi bedeninde oturduğunu bilmiyordu. Zerdüşt bu düşte, halkının gelecekteki örneğini gördü. Kendini insan soyunu yeniden birleştirmesi, bütün dinlerin tek bir din altında birleşmesi ve bütün insanlığa Yüce Varlık'ın gerçeğini öğretmesi için seçilmiş olduğunu gördü. Düşü, bir kapının çeşitli anahtarlarının tek bir anahtara dönüşmesiydi. O Zerdüşt'tü, genelde Hüda ve-

ya Tanrı sözcüğünü ortaya sürdü. Eski İran kökenli bu sözcük, kendi benliğine geri dönüş olarak çevrilebilir.

Evet, biz hepimiz herhangi bir zaman, tekrar ilk benliğimize geri döneceğiz ve bütün dinlerin birleştiği ve insanlığın yaratılışın başlangıcında olduğu gibi, uyumlu bir birlik içinde yaşadığı, tek bir varlık aşamasına ulaşacağız.

Sonuç Gözlemleri

Biz şimdiden dinsel yenilenme çağı adıyla tanımlanan bir çağda yaşıyoruz. Bilim ve teknik alanındaki büyük başarılar, varoluşun derin gizlerinden hiçbirini çözemedi. Buna karşın ölüm silahlarının üretimine ve yıkıma katkıda bulundular. Bu tür silahlar, daha bir kuşak önce bile düşünülemiyordu.

Dünyamız bir yıkımın kıyısındadır ve sayısız kuşaklardan beri tek bir barışçı an bile görememiştir.

Yakın bir zamana kadar, Azday halkının büyük bir kısmı din adı altında, özellikle vahşi bir çatışmanın ortasında kaldı. Dünyanın şimdiye kadar gördüğünden daha fazla kurban alan İran-Irak Savaşı, sınırın iki yanındaki eski yurdumuzu çölleştirdi. İranlı ve Iraklı kardeşlerimiz bu çatışmada karşı karşıya geçip, gerçek inançla hiçbir ilişkisi olmayan bu savaşta birbirlerinin kanını döktüler.

Şaşkınlaştırılan bağnazların şimdi de yeni bir fırsatın çıktığını düşlediklerini, halkımıza karşı jenoside varacak saldırılar düşündüklerini biliyoruz. Bölgemizdeki sorumsuz politikacılar dinin temel değerlerindeki genel bir gerilemeden, kendi amaçları için yararlanıyorlar ve ayrı inançlılara karşı hoşgörüsüzlük ateşini yeniden alevlendiriyorlar. Tamamen genel olarak Ortadoğu ülkelerinde -Anayasa metinlerinde veya resmi genelgelerdeki güzel açıklamaların tersine- dini

azınlıklara karşı baskıların daha da arttığını endişeyle izliyoruz. Bölgemizde bugünkü gerginliğin bir patlama yapacağını, bu patlamanın Azday halkı ve diğer dini azınlıklara karşı bir terör ve kan gecesiyle son bulacağını biliyoruz.

Yalnız bu konum bile sağduyulu dünya halklarına yönelik sürekli çağrılarımıza acillik tanımaktadır.

Biz uluslararası topluluğun bizi, kendimize özgü bir dini cemaat olarak tanımasını istiyoruz.

Kendi yurdumuzda, inancımızla uyum içinde, o ülkenin yasalarına ve kurallarına uyarak yaşamak istiyoruz.

Savaşı ve öldürmeyi, nedeni ne olursa olsun, en büyük günah olarak görüyoruz. Ve bu nedenle, karşı olduğumuz halde bu günahları işleyeceğimiz bir konumun içine çekilmek istemiyoruz.

Hangi türde olursa olsun, politik etkinliklere kesinlikle karışmak istemediğimizi vurgulamak istiyorum. Ne buna istekliyiz ne de hırslıyız. Yezidiler yaşadıkları ülkelerdeki politik ortamın biçimlenmesinde etkin ve yapıcı bir rol oynuyorlar. Ama bu uygun politik partiler yoluyla olmaktadır; kendi dini yapılan üzerinden değildir.

Biz inancımızın korunmasıyla, kimliğimizin geçerlilik kazanmasıyla ve bir halk olarak yaşamımız ve gelişmemiz için gereken önkoşulların yaratılmasıyla ilgileniyoruz.

Bütün diğer dinlere tam saygı gösterdiğimizi bir kez daha vurgulamak isterim. Ve biz de onlardan aynı saygıyı bekliyoruz. Bütün diğer dinlerle bir diyalog ve bütün diğer halklarla kültürel düşünce alışverişi başlatılmasını öneriyoruz.

Yukarıda sıraladığımız hedeflere erişmenin ilk adımı olarak, 1983 yılında Paris'te bir Azday Merkezi açıldı. Diğer ülkelerde de bu tür merkezlerin açılacağına eminim.

İnsanların kalplerini sevgiyle ve gerçek barışla doldurması için Azda'ya dua ederim."

Muaviye bin İsmail el-Yezidi
Hamburg, Kasım 1990

EMİR ANVAR MUAVİYE İSMAİL'İN BİLDİRGESİ

"Sürgünde Asuri ve Yezidilerin her ikisinin de sesini duyuran "Huyodo" dergisine, şahsımız ve Yezidi Dini Merkezi adına en içten tebriklerimizi ifade etmek isteriz.

Yezidi Dini Merkezi Başkanlığı'nda şunları beyan ederiz:

Asuri ve Yezidilerin her ikisi de ortak bir tarih, müşterek toprak ve tek bayrak esası üzerine aynı kaderi paylaşarak kuruldu. Tarih bizi öğrendi ki, Asuri ve Yezidiler büyük Asur İmparatorluğu'nun gerçek soylarıdır. Onlar ortak bir milliyete sahiptir. Tarihin çeşitli dönemleri boyunca, iki toplum daima sağlam kardeşlik bağları ile birbirine bağlı olmuştur, özellikle zulüm ve felaket zamanlarında. Onlar saldırı karşısında yanyana ayakta kalırdı. Çok şükür, ortak soy ve milliyetlerinin korunması, sağlam kayalarınki kadar kalıcıdır.

Bu vesileyle, ilgili tüm uluslararası organizasyonların önünde bir kere daha ifade edeyim ki; Asuri ve Yezidiler aynı kader ve tek milliyete sahiptir ve onlar aynı bayrak altında sükûnetle yaşamayı arzulamaktadır.

Bu duyuruyla, istisnasız tüm Kürt partilerini, özellikle Mesut Barzani ve Celal Talabani'yi, tüm uluslararası düzeylerde Yezidileri temsil etmelerini durdurmaları, Yezidilerin

bir Kürt milliyetine ait olduğuna dair asılsız yalanlarını durdurmalarını ve kendi idari bölgelerine bağlı "Sincar ve Şekhan"daki taleplerine son vermeleri için ikaz ederiz. "Sincar ve Şekhan" daima, tarihe göre Asur İmparatorluğu ve Ommiad devletine ait olan Mezopotamya ile birleşik olarak kalacaktır.

Demokrasi talebi, Kürt Parlamentosu'nda, bölgedeki tüm topluluklarda sözde itibar gördüğü gibi, sahte bir itibar görmektedir. Gerçek sadece, gösterilen bu sahte itibarın, aslında diktatörlüğün diğer yeni bir şekli olduğudur. Yezidi toplumu hiçbir zaman, daha az önce Kürt liderlerinin iddia ettiği gibi, Kürt milliyetine ait değildir. Prens *"Muawiya İsmail the Ommaid"* himayesindeki Yezidiler ve Papaz *"Bolous Baidari"* himayesindeki Asuriler, Molla *"Mustafa Barzani"* önderliğindeki Kürt akımının belkemiğiydiler. Kürtler bunu unutmuş gibi görünüyorlar. Onlar değersiz destekleri unutur ve demokratikleşmeyi amaç edinmiş parlamentolarında tek bir kişi tarafından temsil edilmeyen Asuri ve Yezidilere hâlâ müteşekkir değildirler. *"Yezidiler Kürt milliyetinin bir parçasıdır."* şeklindeki değişmez asılsız yalanlarını, zulüm ve katliamları unutturmak için. Yezidi, Asuri ve Ermeniler gibi bölgedeki azınlıklara neden olmuş Türk Sultanları tarafından Kürtlere yardım edilişini hatırlarından çıkartmış gibi görünüyorlar.

Kardeşler,

Tarih, kayıtlarında korunan birçok gerçekleri açıklayabilirdi. Yezidi toplumunun tarihe geçmiş soyunun çoğaldığının farkında olmak, Kürtlerle Yezidilerin bağlantılarına dair yalanlara bir son vermek demek olacaktır. Kuzey Irak'taki

Kürt Parlamentosu açığa vurmaktadır ki, Yezidilerle Kürtlerin herhangi bir dostluğu olmadığı gerçeği vardır.

Yezidi dini birçok milletlerde yaygındır (*Asuri, Arabik "Ommiad" ve Pers*) ve ismi Ommiad devletinin kurucusu *"Yazid ibn Muawiya"*dan gelmektedir.

Yezidi dininin köklerinin izine, Asur ve Babil imparatorluklarında popüler olan *"Nabawiye dini"*nde rastlanabilirdi.

Irak, Suriye ve Türkiye'nin güneyinde yaşayan Yezidiler, büyük Asur Muaviye İmparatorluğu'nun torunlarıdır ve onlar aynı milliyete aittir. Anvar el-Ummavi tarafından yazılan, Yezidiler hakkında tüm tarihi delilleri içeren bir kitap çok yakında çıkmış olacak.

Yakın bir gelecekte Asuri ve Yezidileri kendi ülkelerinde, dış ülkelerde ve uluslararası camiada, sadece iki toplumu, temsil edecek olan iki toplum arasında ortak bir lider olacağı haberini duyurmayı umarız. Mezhep olmaması, tarihi büyük Asur ismini sömürmeye izin verir.

Umarız, her şeye gücü yeten Allah, Asuri ve Yezidileri bulunduktan her yerde kurar ve yardım eder."

Prens Anvar Muaviye İsmail
Yezidi Dini Merkezi Başkanı Ağustos,1992

KAYNAKÇA

Badger, George Percy, An Inquiry in to the Religious Tenets of the Yezeedees ,1852

Guest, John S., Survival Among Kurds: A History of The Yezidis, 1993

Guest, John S., Yezidilerin Tarihi: Meleke Tawus ve Mishefa Reş'in İzinde, Avesta Yayınları, 2001

Joseph, Isya, Devil Worship - The Sacred Books and Traditionals of The Yezidis, 2007

Karakuş, Ahmet, Dinler Tarihi, Nokta Kitap, Yayına Hazırlanıyor

Kreyenbroek, Philip G., Yezidism: It's Background, Observances and Textual Tradition, 1995

Mercan, Şeref, Yeryüzünün Efendileri: Dünya Tarihini Etkileyen Gizli Örgütler ve Tarikatlar, Nokta Kitap, 2006

Mingana, Alphonse, The Yezidis: The Devil Worshippers of The Middle East: Their Beliefs and Sacred Books, Holmes Publications, 1993

Sever, Erol, Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni, Berfin Yayınları, 1993

Spat, Ezster, The Yezidis, Saqi Books, 2005

İnternet Siteleri

www.ansiklopedi.turkcebilgi.com

www.dunyadinleri.com

www.hermetics.com

www.islamiyetgercekleri.org

www.midyathabur.com (Sosyolog Hikmet Doğan'ın Yazıları)

www.msxlabs.org

http://tr.wikipedia.org

Ansiklopediler

Ana Britannica, cilt 22

Meydan Larousse, cilt 12

Tanıl Yaşar

Çemberin İçindeki İnanış

YEZİDİLİK

"Başlangıçta Tanrı kendi ateşinden Melek Tavus'u yaratır ve ona evreni ve insanı yaratma görevini verir. Bununla birlikte yaradılış işinde Tavus'a yardımcı olacak altı melek daha yaratır. Bunun üzerine Melek Tavus, Azda'nın verdiği buyruk doğrultusunda ve yine Azda'dan aldığı bir toz ile Erkek ile Kadın'ı ve evreni yaratır. Ayrıca ayak işlerini görmesi için de dört tane cin.

Daha sonra yarattığı bu iki insanı takdim etmek üzere Azda'nın yanına gider ve Azda Melek Tavus'a 'Bundan sonra bu iki insana tabi olacaksın' der. Bunun üzerine Melek Tavus 'Bu iki insanı yaratan yoktan var eden benim, niçin onlara tabi olayım, ben sadece beni yaratan sana tabi olur, sana ibadet ederim' der."

Melek Tavus'un bu cevabı, her ne kadar diğerlerine başkaldırı gibi gelse de Yezidiler için Tanrı Azda'ya gerçek bir itaatin göstergesidir. Bu nedenle de diğer toplumlarca pek kabul görmemişlerdir.

- Yezidiler iddia edildiği gibi Şeytan'a mı taparlar?
- Yezidilik'in kurucusu ve peygamberi kimdir?
- Yezidiler nasıl ibadet ederler?
- Yezidilik'in tarihsel ve inançsal kökenleri nelerdir?
- Yezidilik'te toplumsal ve dinsel yapı nasıldır?
- Ülkemizde bir zamanlar sayıları yüz binleri bulan Yezidiler, nasıl 377 kişi kaldılar?
- Yezidiler günümüzde hangi ülkelerde yaşamaktadırlar?

Yezidiler hakkında merak ettiğiniz ve bilinmeyen tüm bilgileri bu kitapta bulacak, yüzlerce yılın üzerini örttüğü bu kültür ve inanışı yeniden keşfedeceksiniz. Araştırmacı-Yazar Tanıl Yaşar, Mezopotamya'da doğan ancak tarih boyunca birçok toplum ve imparatorluğun katliam ve baskılarına maruz kalıp yok olmaya yüz tutan Yezidilik'i, bilinen tüm detaylarıyla okuyucuya ulaştırıyor...

www.noktakitap.com

ISBN 978-9944-174-57-2

9 789944 174572

NK